

٤٦٢٤

قد وقف هذه السيرة طاب الله لها
مالك السيرة والتحرير خادم الحرمين الشريفين
السيرة القارية محمودا ووفقا صاحب السيرة
أحمد السيرة راجع المصنف
الحرم الشريف لعمري

الحمد لله المنة ذاته عن التصريف والاشغال القديس صفاته عن
 التحويل والاعتدال الفاعل للشيء بلا اله قبل زمته وجمال التامني حكمه
 في الحال والاستقبال الذي وعد الصريح بتضعيف الثواب واوعد العقيل
 بتشديد العقاب والصلوة والسلام على صاحب لواء الفتح محمد خير الرضا
 الذي كسر قلوب الاعداء بضم المعجزات بالآيات وعلى اله واخفا
 الامرين بالمعروف والنذيرين عن المكدرات ما حركت السالكات
 وسكنت المتحركات فيقول العبد الجاني ابن محمد رستم
 الجرجاني لما رايت المقصود رسالة شافية للارواح كافية للمصباح
 مقصودة للاميض وما رايت له شرحا سائما معروفا بابل اجوفانا قفا
 ليفا مفرقا الفت في وادي غير ذي رزع شرحا صحيحا على مثال

المتن مضاعفا عليه ما اسلمه فاكاعنه ما ادغمه على حسب ذمني
 القاصر وفكري الفاتر من غير رجوع الي الكتب والدفاتر
 فان خيال الدقيق فيه فحل بالفكر الدقيق وما زمة الابواب جبا
 عن مطالعة الكتاب فلما رايت انباء الزمان معرضين عن
 مصنفات الاقران اونا طرين فيها بظلال المهتان اروت
 ان اجعله بعد ان اسميه بالمسعود في شرح المقصود باسم من اعلى
 تعالي شانه ورفع في قلوب العالمين مكانه رجاء ان يكون منظورا
 بدقائق انظاره مكشوف استار مخدراته بانكاره لان يميل به
 اليه طباع الطالبين وان ينفع منه نفوس الراغبين فجله تحفة
 طهته المشيخ الكبر العالم الفاضل العامل الكامل ممد قوا
 البر والنعم وموتس معاقه اللطف والكرم صاحب فضيلة
 السيف والعلم القرم النمام والحجة القمام المطبوع للعاقي
 البداني اسكنه الثاني لازالت سدة السنية مقر العز و
 لاقبال وما برحت عبته العلية محط رجال الرجال فاجعل اللهم
 ذاته معجى وقلبه سلما وعمره مضاعفا وطلعه ممد وادعوه ما قصا

معتل العين مقرونا بالاجل مفروق عن العمل من قال آمين ^{القول}
مجة فشرعت فيه مستعينا من الله المعين ومستعينا من بزم
الشياطين مستغفرا لجميع المسلمين **قيل** بسم متعلق بجزء
وموقع عند الكوفيين كاولف فالجار والمجور في محل نصب
به واسم عند البصريين فبومع المجور في محل الرفع بانه جبر للمخروف
فالتقدير بالشيء ثابت به وعلى القولين يجوز تأخير لكن اختلفوا
في ان تقديم المفعول اولى ام تأخير **قيل** التقديم فانه تعالى واز
الوجود لذاته فوجوده سابق على وجود غيره فهو يستحق السبق في الذكر
ولانه ادخل في التعظيم وقيل التأخير فانه الاصل فيه **الاسم** من
الاسماء المحذوفة الاعجاز فانه في الاصل سمو من السمو عند البصريين
سمي على مسماه وعللا على ما تحته من معناه فخذ الواد بعد سلب حركتها
لالتقاء الساكنين ثم نقلت حركة السين الي ما بعده وعوضت النمة
عنها في اوله لتعذر الابتداء بالساكن ثم حذف لوقوعها في الوصل
ووسم عند الكوفيين قلبت الواو والفاء كما في اساج وسمو فاسه
بدليل سمي والالكان وسيم الله **قيل** اسم لذات المستحق لجميع

وتبيل غلب له فصار كالعلم **تبيل** هو غير مشتق **تبيل**
مشتق من الالة حذف النمة على غير القياس وعوضت
الالف واللام عنها فادغمت الموحدة الاصلية سا فر اجتمع
المثلين الرحمن ما خود من رحم من الرحمة ادغمت لامة في رايه
لما بينهما من قرب المنهج ولم يعكس لان تبديل الميموس بنا
المجور اولى فكتبت اللام ليبدل على الاصل وكذا الرحيم في الاستغفار
والاعلان فتقدم عليه لانه اسم الخاص والرحيم اسم العام الحمد
الشارة على الجميل الاختياري من نعمة وغيره والمدح هو الشارة عليه مطلقا
فما يشتركان في الشارة بالنية وبغيره فان باحصاص الحمد بذو العقول
فانه انما يكون على الاختيارية من الفضائل والفواضل دون المدح
فانه يعزم الاختيارية وغيره يقال بحت الرجل على بعامه وشجته
ولا يقال حمدته على صباه حذره ورشاقته بل يقال بحت فهو
اعم من الحمد والمكر على الثمرة خاصة لكن له موارد وجهها الشاعر
في قوله **شرا** فادغم النعماء مني ثمة يدي ولساني والتصميم المحجب
فاحذره المصنف رحمه الله دون المدح ايدانا بالفعل الاختياري

ودون الشكر ليع الفضائل والفواضل واصله النصب اي حجت
معدنذف الناصب كما في سقياشم رفع حمد اليدل على الدوام و
الثبت ثم عرف باللام ليخص جميع الحمد به تعالى اعالم بقل الله
للاستقام بشانه فان المقام مقام الحمد ولان مع تأخير الحمد يحصل
فان اللام للاختصاص وكذا الحمد لانه جملة فعلية وانه على تجدد
الحمد وحدوثه من المتكلم وحده بخلاف الحمد فانه جملة اسمية لا
تدل الا على شئوت الحمد لله تعالى مطلقا وانما ابتداء به بعد
بالترسمية عملا بحديثي الابداء لله تخصيص الحمد به دون سائر الاسماء
لكونه اعظمها اما لانه لا يطلق على غيره تعالى اولانه انهم للذات
كان في توجيه الحمد اليه اشارة الى انه تعالى يستحق بذاته لا بصفاته
قيل لم يقل الخالق وكونه ليلا يتوهم انه مستحق بهذا
الوصف ودون غيره وفيه الوهاب بصيغة المبالغة صفة له
تعالى معناه دائم العطاء والغرض منه الترخيب الى التعليم
للمؤمنين اي لاهل الايمان والتوحيد سبل الصواب
اي طريق الهداية مما يصل الناس الى مقاصدهم والصلوة ترفع

المفرد فانا بالواو رحمة من الله تعالى ومن ملايكته استغفار
ومن الغير دعاء قد جمعوا قوله تعالى ان الله وملائكته يصلون على
النبي يا ايها الذين آمنوا صلوا عليه والسلام على نبيه وذكر الدعاء
بالحكمة على دون اللام مع انه دعاء له لا عليه لتضمنه معنى التزول
اي رحمة الله نازلة عليه وبما كان من النبأ الخبر بمعنى المفعول يعني
جنس الاخبار وان كان من النبوة بمعنى الفاعل يعني راني قد روي
منزلة في معنى الوضعي او لا مو البليغ في كونه محمدا فيجوز نسبت تسمية
عليه السلام به بثبوت هذا المعنى في ذاته الزاجر اسم فاعل من زجر
بمعنى منع صفة الحمد عليه السلام عن الادب متعلق به وبي انما
اتقر بها الانبان بالاعمال القبيحة والافعال الشنيعة الحاث اي الباطل
بالحمد والاجتهاد صفة بعد صفة على طلب الثواب اي جزاها
فانه جزاء الله عطف على نبيه لا على لفظ محمد لانه عطف
بما ان النبي فلو عطف عليه يترجم نبوته ومو يطلق بالاشتراك
اللفظي على ثلثة معان احدها الحمد والاتباع كقوله تعالى آل فرعون
اي اعداءه واتباعه والثاني النفس كقوله تعالى آل موسى آل

برون اي انفسها والثالث اهل البيت نحو آل محمد **قيل**
 بموتخص بالاشراف فانه يقال آل ابراهيم وآل عباس ولا يقال
 آل حزام واصلة الابل عند البصريين بدليل اهل ابدلت النمرة
 بالقراب المنج منها واول عند الكسائي بدليل اوليل قلبت
 الواو والفا مضار آل **قيل** اصله ال بدليل انيل **قيل** وول بدليل
 وويل **قيل** لا اصل له وصحبه عطف على له والتفصيل بينه وبين الصفة
 رعاية السج غير المال من حيث انه آل وخير الاصحاب من حيث انه
 اصحاب لا مطلقا فان آل بعض الانبياء واصحابه قد كان نبيا
 فالمراد غير الانبياء وذلك بدليل قوله تعالى جعلناكم امة وسطا
 اي خيرا او بقوله عليه السلام اكرموا اصحابي فان خيراكم الحديث
 الخيرة فعل التفضيل اصله اخير خذفت بمرته تخفيفا لكثرة استعماله
 والاصحاب جمع الصاحب كالا نصارى جمع الناصر على خلاف القياس
 والمراد بالصحابة في الاصحاح من راي رسول الله صلى الله عليه وسلم
 او كالحكم واسلم وعقل امر الدين ولو ساعده ايا بعد موطن الطوبى
 الزمانية المبينة المنقطعة عن الاضافة على الضم التقدير بعد الحمد والصلوة

والعامل فيه اما لانياتها عن الفعل قيل العربية اما من خير ما بعد
 الفاء الذي في جواب اما فان **قيل** عمل ما بعد ان فيما قبلها لا يجوز
 لان ما في خبره لا يتقدم عليها **قيل** يجوز تقديمه لا يجوز تقديمه في
 المقام فان لا ما عند سبويه فاصية في تصحيح ما يمنع تقديمه فان عدم
 او حال الفاء في بعد ملاقي حرف الشرط والجزاء وهو جواب اما عند
 وللتبيين عند الاخفش فانه ينبغي على ان ما بعده ليس بمضاف اليه **قيل**
 وهو الصرف والنحو والمعاني والبيان وغير ذلك وسيله وهي ما يصل
 الى المطلوب من العلوم الشرعية وهي الكتاب والاشية
 اذ بها يفهم معاني كتاب الله ورسوله علي وجه الاكمل والضمير في
 قوله احدا ركانا للعربية التصريف اي علم الصرف وهو ما يعرف
 به احوال الكلام اعلا لا وادعانا انما سمي به لانه ضمير الشأن به
 اي بالتصريف يصير القليل من الافعال كثيرة لا بغيره من
 العلوم **قيل** المراد بالقليل المصدر والكثير ما يصدر منه
 كالماضي والمضارع والامر والنهي **قيل** لا فاء قوله من الافعال
 بيان قوله القليل والله الموفق اي الجاعل فعل عباده مواثقا

في قوله

تقديم

في قوله

على ما يراد به **قيل** المقرب الى سعادة الابدية والمراد
اي السادي الي طريق مستقيم الافعال على ضرب من اصلي ووزيا
لاننا ان كان مجردا فاصلي والافعال زيادة ذكر الافعال
دون الاسماء لما فيها من تصرفات كثيرة ودون الحروف لكونها
غير متصرف **قيل** عدم ذكر الاسماء لاختصاص التصريف بها
الافعال **وقيل** الا ان يقال مراد به تصرفها الى الماضي والمضارع
والماضي والنبي وغير ذلك لا الوحدة والجمع والتذكير والتانيث
وقيل لكونه اكثر استعمالا منها فان **قيل** قد ذكر المصنف
بعض الاسماء كالفاعل والمفعول **قلت** المراد ليس بمشتق منها
فان **قيل** قد تصرف فيها بالقلب والنقل والحذف
قلت المراد به المشي والجمع والمذكر والمؤنث او بالليس
والخلا في الحكمة فالماضي ثلثي ورباعي اذ ليس خماسي فيه في
كلامهم لكونها شتت لا كالافعال لان جفوفها الحرف والزمان
والفعل على تقديره الثقل على الثقل قد مره على الرباعي لكونه مقدما
والجزم منها على المزيد فيه لكونه الاصل لانه بعدد فالتلخيص الماضي

على ثلثة احرف كضرب قيديه لكون حروف مضارعهم اربعة
وسواي الثلثي سبعة ابواب في المشور اي لغة فضية الاول
منها فعل يفعل بفتح العين في الماضي ومنها في الغابر كضرب
والثاني فعل يفعل بفتح العين في الماضي وكسر با في الغابر كضرب
يضرب والثالث فعل يفعل بفتح العين في الماضي والعاب
كسأل يال والرابع فعل يفعل بكسر العين في الماضي ونحوها
في الغابر كعلم تعلم والخامس فعل يفعل في الماضي والغابر كشت
يشت والسادس فعل يفعل بكسر با في الماضي والغابر كحب
يحب ونحوه ابواب في الصحيح وكثرة في المثال الواو
كومتق يمتق ورت يرت لوجود الحقة تجزئ الواو **قيل**
لان لعين الغابر ثلاثة احوال كالماضي فان السكون غير معتبر
للدوم الساكنين عند اتصاله بضمير منوع بارز متحرك فان ما قبله
لا يكون الا ساكنا لا متنازع تو الى الفحات في الكلمة فضرب حكمة عين
الماضي في الغابر يحصل تسعة ابواب ثلثة من البقية وثلثة من الكسرة
وثلثة من الضمة فترك منها فعل يفعل بكسر العين في الماضي ومنها

في العار و بالعكس ثقلاتها وفعل بفعل بضم العين في الماضي
 في العار في اللغة الفصحى لما حر و ما كان مختصا باب الثالث
 من الفعل وهو ما كان العين مفتوحا فيها لا يكون موجودا
 كان عينه اول لامه احد حروف الخلق كقرا يقرأ وبرا يبرأ لا ينام
 الحروف الشديدة الثقيلة وقعت عليها الفتحة التي هي اخف الحركات
 لتدفع ثقلها في الجملة فان **فت** لم لم يفتحوا العين اذا كان
 حروف الخلق **فت** الحركة وقعت على ليس بحرف الخلق فوقع
 عليه ليست بفتحة كوقوعها على حروف الخلق فانهم **علم** ان
 المختص هو الباب الموصوف لا ما للوصول فان ما كان
 عينه اول لامه من حروف الخلق غير مختص به بلحية من غيره ايضا
 كدخول يذخل وغيره الا بالبابي جواب عن سوال مقدر تقديره ان
 الباب المذكور مختص بما كان عينه اول لامه احد من تلك الحروف فلا
 يصح ما قلتم **فاجاب** بانه ساوي خلاف القاعدة والقياس **فيل**
 بالي محمول على منع فانه بمنع فكان لامه حرف خلق ورد بانه غلط
 لكون الفتح فيه غير معتد به للقياس فانه غير القياسية في ذاته فلا وجه

عليه **فيل** فان عدم قياس الفتح فيه عند القائلين به غير مسلم فان خلاف
 القياس عند ستم باليس له دليل مقتضيه اصلا **فيل** ان اللام في بابي
 عن الياء في في الاصل كالهمزة فيكون على القياس **فيل** فان القلب
 موقوف على الفتح لو كانت الفتحة للالف يلزم الدور الا ان يقال ان
 الفتح بعد قلبها الف على خلاف القياس **فيل** نعم لما علموا انقلابها
 على تقدير الفتح سوغوا فيفتح العين لا ساج مع حرف الخلق **فيل** لان
 الفتح شرط للانعكاس فهو معدوم على المشروط جد الكونه على في الحقيقة واما
 يذ فمحمول على يدح وركن يركن فلولفه مدخله لم يركن يركن كضريح ضرور
 يركن كعلم يعلم فانه ماضي الاول ومضارع الثاني بخلاف الي بابي فانه واحد
 بالثاني ما يكون على خلاف القياس مطلقا فليد كما كان او كثيرا او موطاة
 الاول مخالف القياس وموافق الاستعمال كسجد بالضم والثالث
 بعكسهما كسجد بالفتح والناذر ما قل وان كان موافق القياس
 الضعيف ما في ثبوت كلام **علم** ان الي بابي في قوله استأجر
 من الاستئجار لا من ضمير لا يكون لغضا والمعني فانه من النفي اثبات
 ومن الاثبات نفي كما جاني القوم الا احد الاخر ووجوه الخلق

عند التحقيق فان الالف لا يعتد بها لانها ابدية كضارب او
منقبة عن واو او يا كفعال وباع او مزة كال او نون التاكيد
كاضربا او التثوين كزيد اني الوقف وسي اي حروف الحلق الى واو
سي من وسط الحلق ما يلا الى الداخل والحاء من ادنى الوسط ما يلا
الى الخارج والعين من الاول والعين من الثاني والمزة والباء
من اقصى الحلق ومن اول الخارج من الحلق **سليم** ان يخرج الحرف
مكان نيشا منه ومعرفته بان تكسبه وتدخل عليه المزة فينظر انت
الصوت فيثبت انتهى ثم يخرج والرابع ما كان ماضية على اربعة
وسواي الرابع باب فعل نحو وخرج ومصدره فعلته
فعلا لا كدرجة ووجا جاكب الفاء وسو باب واحد ثقلاته
بكثرة حروفه ولان تولد الابواب بتصرف حركات عين
الماضي وسي مفعولة فيه فلم يتصرف فيه كما تصرف في الثلاثي المجرى
لكون العين للحمزة او ليس في كلام العرب اربع فحات متواترات
في كلمة واحدة ولا يجوز اسكان الفاء او اللام الاول والثاني
تغذر الابداء بالسكان في الاول ولزوم الساكنين في

الثاني اذا اتصل به ضمير بارز فرفع متحرك للزوم سكون ما بعده وبها
آخرة على الفتح مالم يتصل به الضمير فان قلت قد جازني كلامهم في علة
وضرب نحو قلت اصلها يد ويد وعلامة وحركة التاني في حكم السكون
لكونهما ساكنة في ضربت ولاننا كلمة اخري وقد يكون ستة ابواب
يقال لها الملحق بالرابعي وون الثلاثي لا كما والمصدر فيها مفتوح مثل ملحق
بخرج وون كخرج فانهم قالوا شمله وشملا لا كدرجة ولم يبي مصدر افعول
فعلته ولا فعلا لا بل على افعال **تيل** المعربة هو الفعللة لان شرطه
اتفاق المصدرين **وليف** فان هذا التثنية لم يجر اخرج على افعال
علم ان المراد بالالفاق زيادة حرف في لفظ متقابل حرف
اصل في لفظ اخري لتوافقهما في الحروف والحركات والسكانت
وسواي الملحق بالرابعي باب فاعل نحو فاعل حقله وجيت لا
بمعني الضعيف الحق بزيادة الواو وفعل نحو جو راى جبرني
الكلام الحق بزيادة الواو وفعل نحو سطر اي عمل السطرة ومنه السطاطة
والسطر هو الشق وفعل نحو عشيرة اي اطلع الحق بزيادة الياء وفعل نحو
سلقي اي لبس القنسوة الحق بزيادة الالف وفعل نحو جلب اي

لبس الجلباب المحي بزيادة الباء فان قلت لم يدعوا في طلب
 مع تحقق شرط الادغام الواجب قلت ليلا يطل اللاحق
 فان فعل بادغام اللام ليس على وزن فعلل وهذا يدل على انه يمتنع
 بالرباعي فان مضاعف الرباعي لا يكون الا مثل صر قوله وهذا
 الممتنع بالرباعي صلة وزايدة لما فرغ من الثلاثي والرباعي المجردين
 شرع في المزيد فيها فقال واما المزيد فيه فنوعان الاول مزيد على الثلاثي
 والثاني مزيد على الرباعي فان قلت كلمة على تدل على ان الزيادة
 انما يكون في الاول قلت ان على منهاك بمعنى الطرف يدل عليه
 قوله واما المزيد فيه فكان للمجرّد طرف للزيادة ومزيد الثلاثي ربعة عشر
 بابا باستعارة اثني عشر عند المحققين وسياتي تلك الاربعة على
 ثبوت انواع الاول رباعي والثاني خماسي والثالث سداسي لان ما زاد
 فيها اما واحد او اثنان او ثلاثة ولم يزد الا ربعة ثقله وزيد الفرع على الاصل
 وسواي الرباعي ثلثه ابواب الاول افعل نحو اكرم اكراما بكسر النون
 فرباينة وبين الجمع كاد باروا باروا لم يعكس ثقله الجمع والزائد فيه
 النون والثاني ثلثه يد العين وبالكثرة غابا اما في الفعل نحو حرك

وطوفت واما في الفاعل نحو موت الابل واما في المفعول نحو قطعت
 الثياب وقد يكون للسلب موازاة الفاعل عن المفعول نحو جددت
 البعير اي ازلت جده واختلف فيما زيد في التضعيف فقال الاكثرون هو
 الثاني والخميس هو الاول وسيبويه جوز الامرين ويجي مصدره على وزن تفعيل
 قياسا مطروفا في المالم يكن ناقضا ولا يمتوزا قال سيبويه اصله تفعيل
 العين جعلت التاء عوضا عنها والياء بمرقة الف افعال فصار تفعيلا
 وتفعلة فمجموعة فيه وقياس في الناقص كشيبة والمخزوف منها يا تفعيل
 قياسا على كرمته وليلا يزم تحريك المدة وابدلت التاء منها ولا يجوز
 الا لضرورة الشعر فيعود بعده الى الاصل نحو قوله فحي تترى ولو كان تترى
 كما تترى شدة حبيب اصله تترى الشدة اداة اي كما تحركت اعراس
 عاقلة جميعا اسم انتم الترموا في تفعلة مع التعويض ناقضا وافعل واستعمل
 غير مصنف اجونا نحو اقام الصلوة فان المضاف اليه عوض عن المخدوم
 خلا فاسيبويه فانه جوزه كما ان التعويض عنه من الامور الجارية بمسما
 بقوله واخضعوك عند الامر الذي وعدوا وتقول الكثرار على الشدة وفي كذا بوا
 بايتا كذا اباني قارة من قرابة بالثنية واما في قراءة التخفيف فهو مصدر

فما عمل اتمهم فقام كذب وفعال كسلام والثالث فاعل نحو فاعل نحو
قاتل ومصدره منعلة وفعال كقاتل وفعال الا فيما فاعله يار فاعله لا ياتي
منه فعال ثلثاته لكثرة عليها وفيها كقياس والثاني الخايسي وموجبة
ابواب الاول لتفعل نحو انصرف بزيادة الالف والنون وهو
مطابق وتعل بلا د عام غدا نحو مرقتنا نصف والمراد به حصول اثر
الشيء عن تعلق فعل المتعدي بشيئ والثاني افعول نحو اجمع بزيادة الالف
والياء وهو مطاوع بفعل نحو جمعة فاجتمع وقد يكون للآتي في نحو شتوي
اي اتخذ الشيء لنفسه ويعني تفاعل نحو اختصموا الي كما هو قوله في
افعل يشد يد اللام نحو احمر بزيادة الالف وتكرار اللام تقديره احمر
فاوخرم وهو بالوجوه شرطه من المشيئين المتكررين في كل جمعة واحدة
في الباب يختص بما فيه الالوان والعيوب نحو احمر والرابع
تفعل يشد يد العين نحو كثر بزيادة التاء والتشديد وهو ايضا مطاوع
نحو فضله وفضل وقد يكون للآتي وانما نحو زيد توسد الثوب اي تحته
وساوة وبمعنى استعمل للطلب نحو كبر وتعظم اي طلب كبر او عظما
فيل اصله لتكليف في تحصيل المطلوب شيئا فشيئا نحو تعلم وتخرج اي

شرب بجره بعد جرته ومصدره علي وزن تفعل وتفعال باو عام العين
فيها وكسر الثاني في الثاني في الموقوف على السماع والي من تفاعل نحو
تباغذ بزيادة الالف والياء واصلها المشاكة كما سيجي ان شاء الله العزيز
والثالث السدسي وهي ستة ابواب الاول استعمل نحو استكتب
الزائدة الالف والسين والياء واصلها الطلب والثاني افعول نحو
اعشم شب الزائدة الالف والسين الواحد في الباب مقيد
بما في التبع في المعنى من عشب وهو الما زعن ووزنات واثبات افعول
نحو اجلو داي بار سراجيد او مؤايفضا للبا لعمه فان **اليت** الزائدة افعال
يوزن بقطعا وليس كذلك في افعول **تستد** المكره يوزن على ما وزن
به الاول والرابع افعول نحو اقصس اي خرج فخره ووقته فخره
وفيه ايضا مبالغة فانه يزيد في المعنى من قصس والي من افعول نحو استغنى
اي نام على قفاه والحق ان هذين البابين ملحقان بالخروج كما ذهب اليه
المحققون والالوجب الخا د عام في الاول ولان مصدرهما متي للعين
في مزيد الشا في من الخا والمصدر فان **تستد** عدم الال د عام تعذر
يسكون اقبل رسول المشيئين فانه يخرم الساكنان يسكون الاول للال د عام

استغناء عنه لا يدرم ان يكون اصلا فيه بل في النفي واولا
يتفرع منه الافعال والاسماء وفيه فان هذا اول المصارع فيه اولاً
في اللغة اسم موضع مصدر عنه الابل فتسمى به في الاصطلاح المصدر
في الاشياء عنه وهي تستلزم بالمشق منه اما فعل او اسم اما فعل
فانما خبرا وانشاء والخبر اما اوله من الزوايد الاربعة او الثاني الماضي
الاول المصارع والانشاء اما وجودي وهو في الاول والآخر والثاني
الشيء واما الاسم فاما يدل على ضد او الفعل او وقوعه الاول الثاني
والثاني المفعول فان **تست** المراد بالفتح اما بالسطح او بغيره فان
الاول فهو الواحد كالماضي وان كان الثاني فكثر منها كالمكان و
الزمان والآلة والمصدر الميمي والفعل التفصيل والصفة المشبهة وغير
ذلك فلما وجد للاختصاص فيها **تست** ان الاحتياج الى اخراج هذه الالة
ليس كما احتياج تلك الاشياء التي ذكرها المصدر دليل قوله اشتدت
الحاجة **تست** قد وقع النجاسة في الفصل عما ليس الاحتياج الى اخرج
شدة من المصدر **تست** البحث غنة على سبيل الاستطراد فليست
فيه ولما كان المصدر اخلا للفعل ومقتضا عليه فليست قد ذكر على

تعيينه الفعل وقيل واما المصدر وهو ما دل على مفهوم الفعل مجزوا
عن الزمان فلا يخفى من ان يكون ميميا وهو ما كان اوله ميميا او غير
ميمي قدم الميمي في التقييم على غير ذلك من وجوده واولا في التبيين لان
له اقسام فقدم غير الميمي يدرم البعد بين التبيين وقيل بان كان
المصدر غير ميمي مجزوا فهو كسماعي ونعني بالسماعي انه يحفظ على بناء المفعول
كل مصدر عيني جاب من العرب فلما يقاس عليه شيء لانه لا يقاس لمصدر
العلماء لعدم ضبطه لكونه كثيرة النيات ومختلف بناؤها وان امكن
التعاليب من فعل اللازم على فعل نحو كوع ومن المتعدي على فعل
نحو ضرب وفكي عن الفراء ان فعل اذا جاك فاعلم تسمع مصدر
فما جعله فعلا لحي زمان مصدره عند مجي مجري مصدر المتعدي منه و
فعلوا للبعد فانهم مجري مصدر اللازم منه وما كان عينا مفتوحا
دون ان يتكلم منه محققا بالمقوص نحو هي وقرا او يطلب نحو طلب
الا جلب وطلب فان مضارعهما كان بكسرة العين ومن الصانع
ونحو ما وضعا على فعاله بالكسرة كالماء وعباراة وبطالة ومما في
يد لوله حركة على فعاله ان مفتوح الفاء والعين واللام نحو حققا شينا

حركة عينه على حركة مدلوله ومنه انما صواب على فعال بالضم نحو صرخ
ومن فعل لازم على فعل نحو فرح بالفتح ومن المتعدي على فعل نحو
جبل بالسكون ومن الالوان والعيون والحلى على فعله مضموم
البناء وسكان العين نحو سمرقند ومن فعل بالضم على فعاله بالفتح نحو
كبراته غالبا وعلى فعل كسور مفتوح فاقوه وعينه نحو عظم وكبرم كثيرا
ومصدر غير الثلاثي قياسي غالبا لما هو في وي على شين واحد
فيما ذكرنا قبل وان كان المصدر ميميا نظري عين قبل المضارع
فان كان للعين مفتوحا او مضموما فالصدر الميم والزمان والمكان
منه على مفعلي فتح الميم قياسا مطر والجمعة بالفتح فيما هو كثير الاستعمال
لان يمتس في غير نحو كرم ومضارب وفتح العين وفاقا لركة العين
بضارعه فيما كان مفتوحا وفتح الفتح فيما كان مضموما ولانه لم يوجد في
كلامهم على وزن نفع لما كرم ومعون حتى قال الفراء جمعان لمكرمه
معونة بمعنى الاغاثة قوله وسكون الفاء عطفت على قوله يفتح الميم
مثاله نحو مذنب وبقيل ومجانب ومعان ومعص ومهد وميال
مقرا وقد جاء على وزن مفعول كسور ومعصور بمعنى العسر واليسر بمعنى

الجداوة ومفتون بمعنى نفسه منه قوله تعالى فباكم المفتون على رجليه
الا باشد اشارة الى ان بعض الاسماء تحالفت للمعاني المذكورة فاقا
قد جاء ما كان مضارعه مضموما على وزن مفعول بكسر العين نحو المطلع
الشمس او مكان او زمان فلو علمنا على هذا القياس غير نحو المغرب
لغروب ومكان وزمان الشمس والشمس اسم البيت المبني للعبادة يسجد
فيه اولم يسجد قال سيبويه اما موضع السجود فالفتح لا غير الحق ما سجد
ايه سيبويه لان اسماء الزمان والمكان موصوفة بما يختار وقوع الفعل
مطلقا من غير التقيد بشخص او زمان او مكان معين فاقا قلت مضرا
معونة مكان مطلق اضرب او زمانه وقوله لم يعلموا في مفعول ولا
طربت لزوجها من الاطلاق الى التقيد وهو خلاف وضعها والشرقا
مكان الشرق والمسكن مكان السكون والمجزز مكان نحو الابل والمسكن
لمكان العبادات والمبني لمكان النبات والمزق لمكان قد تخطت الاراس
فانه يفرق فيه الشعر والمقسط لمكان سقوط الدراس والمحشر لمكان
الحشر والجمع لمكان الجمع بالكتبة وان كان الجمع في الكل وكل الفتح في
المسكن والمطلع والمزق والمجزز منه قوله تعالى مطلع الفجر واما من مشق

بكسر الميم والعين فرع من فرع الميم وكسر العين ومنتن بضم الميم وكسر الميم
 فمن الشواذ والنوادر نحو المظنة كسر او القبة فتح وضم العين قيسا
 اما الكسرة فلان مضارعة مضموم العين فالعينان الفتح ومنطمة الشئ
 الموضع الذي يظن كونه فيه واما الفتح في الثاني فلانه لم يرد به مكان
 وقوع الفعل ولا زمانه بل زيدا المكان المخصوص والفتح لمكان
 الفعل او زمانه واما الضم فلما **تيسر** كون الضم غير حياسي لو اريد
 به المكان المعين فلا وان كان المضارع مكسورا العين فالمصدر
 الميمي منه مفعول بفتح الميم والعين وسكون النون نحو ضرب ومفرو
 منج واما توب الا المرجع والمصير فاما مصدران من مكسور العين
 وقد حاك كل منهما بكسر العين فاشا من الشواذ فلا اعتد بهما فان
 الكسرة في كلامهم كشيبة ومعينة ومعزة وغير ذلك فاجبه الحصر
 قد **تيسر** المراد بقولنا لا التمييز من نوع الصحيح والاحوت المي العينين
 للقياس لان الحائفة منحصرة فيها قوله واكرمان والمكان منه لذي
 من المكسور غنية على وزن مفعول بكسر العين لما عطف على قوله
 لمصدره اي الذي ذكرنا قبله **تيسر** في الفعل الصحيح قوله جرس

بما كان الفعل لا يراى

والمكسور المضاعف واما في الثاني فاما المصدر الميمي والزمان والمكان
 منه اي من الثاني فمفعول بفتح الميم والعين من جميع الابواب اي
 كان العين او مكسورا او مضمومة او كان او مجهولا لا زاما كان او متعديا
 لطلب الحذف وليلا يندم اجتماع ثلاث كرات فيما هو خضعه على الحقة
 من الثاني وفي المفعول الثاني المصدر والزمان والمكان منه مفعول بكسر
 العين مجذوف فافوه من المضارع ولم يذكر الص لما قال سيبويه قال
 كثرون موبل بالكسر وقال بعضهم ما كان فافوه حرف علة سقطت من
 مصدره الكسرة من جميع الابواب نحو موعده وموسع وموضع ومورث
 الا انما الفتح نحو موبل ونسب فان قوله وفي المفعول على طائفة عطف على
 قوله في الثاني فمفعول مع عدم الفتحة في جواب ابواب الشرطية مع لزوم الثاني
 جوابها على ما هو المقرر في موضعه الا ان يقال يجذف الفاء او عطف على
 الما واللفيف المقرون كالناقص كشوي ومطوي والمفروق كالمقفل
 الثاني فمفعول من جميع الابواب فان الفتحة شئت من اللام فاعتباره
 اوله كقولنا فافوه اسم اللام ما شئت اسما بما تعالج به الفاعل المفعول لوصوله
 اثره اليه واوزانه مفعول بكسر الميم فافوه وبن اسم الزمان والمكان

كحلب فانه اسم لما يحلب به ومفعول كفتح فانه اسم لما يفتح به ومفعله
 مكسبه فانه اسم لما يكسح به ولم يكسح فان مفعلا يفتح بدل على الكسر
 واحد من الزمان والمكان والحدث فهو اولي به ومفعول بدل على معي
 واحد وهو الالة واما نحو المسعط لما يجعل فيه السعوط وهو وار يصب
 الالاف والمخل لما يخل به الشيء والمدق فمدق به والمدس لما يجعل فيه
 الدفن والمكسد لما يجعل فيه الكحل والمرحضة لما يجعل فيه الشبان بضم الميم
 العين فانه اسم الالة مخصوصه كما هو اسمها في جوار اطلاقها على ما
 يحصل فيه اصل الفعل فلا يقال من الالالة التي جعلت للدين **سب**
 فان المفتح والمدراض ايضا اسمان لاكتين مخصوصتين فالفتح ان
 شدة ومخل ومدق انما هو بالضم واما اليواني فلا شدة فيها لا شدة
 مما نحن فيه لانها اسماء لطرف مخصوصه كما ذهب اليه **سب**
 الف مفعول من الاشباع واما مفعلة غير قياسية فاصليا مفعول فيه
 فان الاشباع انما يكون بالضرورة على صوابه ولا ضرورة مساوية
 اصلها المفعول والمفعول مقصور منه وتأوه بدل من الثالث **سب**
 مستند من الماخلاف الاصل بلا مقتضى يقضيه ولانه ملزم الحكم في مفعول

عرفوا باسم الالة موبعا يعالج به **سب** فان المكسح ان كان عايد من اسم
 الالة فهو لفظ فله يعالج به وان كان الي الالة فله يوافق غرضهم في الالة
 بيان اسم الالة وكيفيته بناء من الفعل ويمكن ان **سب** عايد الى
 الاول على تقدير المضاف في المكسح السالي اي يعالج بمسماه فان
 ح يشكل بالسيعة والسين ونحوهما سما اسمان يعالج بهما ويسمى
 الالوزان المذكورة **سب** المأذبة ما سوي انا صطوح لانه موضوع
 لها باعتبار الذات لما وقع من بيان مقصده البشائي وزمانه وشكله **سب**
 في بيان مقصده ما زاد عليه وزمانه ومكانه وفاعله ومفعوله فقال
 كان الفعل رايدا على علالي اي رباعيا كان او خمسيا او سدا **سب**
 فالمصدر المسمى الزمان والمكان والمفعول من كل باب متقدما
 اولاهما مجردا كان او زيدا ملحقا كان او غير ملحق لو جاز منه انه لو يكون
 على وزن المضارع المجهول ليتقدر بآ مفعول من ذلك الباب الذي
 مشتق منه الالاف بدل حرف المضارعة بالميم لقرينة من الواو ولو كانت
 شقوية المضمومة فربما يفسد وبين المصدر والالة من الثلاثي ولم يكسح
 لانه لا يستعمل في خلافة اولي بها والفاعل اي من الفعل الرايد على

والفرق بينه وبين المفعول من جميع الابواب اما من الما يور
 السداسية والحادسية التي في اولها مزة فاما مزة وصل كسورة
 الابداء ساكنة في الوصل فغيرها اول المفعول مفتوح ومزة الوصل
 ابن اصدقه بنو علي وزن جن قلبت الواو القالت كما ثم خذت ال
 لما وفتحت المزة عن ثبات على غير القياس وفي ما عرفت
 واثبت بمعنى ابن زيدت الميم للمبالغة والتوكيد كما في "تم بمعنى الازرق
 في لا يكون به ثامن الاثم والاكمان في حكم الثابت فذا يخرج الى
 وتبع ثوبه منم في الما عراب واثبت اصلا بوجه بالفتحة
 كالجلال ابن واداء واداء وقد يمي بها بالتحريف فيقول مزة واثبت
 اصله شون بالفتحة بدليل شوي اذ لو كانت التاء مضمومة ما او
 والعين ساكنة فظهر في النسبة فاعله كابين واثبتين كاثنين في ال
 الابلال واثبت اسم اصله بنو علي وزن فعل خذت الواو والساكنة
 الحركات الاعرابية عليها واثبت كحل مضمومة بدليل استبانة
 التاء على خلاف القياس وعوضت عنها المزة واثبت عند البصريين
 مفرود عند سم على وزن افعول بضم العين وفتح المزة كجود واثبت وعنده

فالتعريف الساكنين او كسورة المزة على الواو فان كانت ثم خذت الواو

جميع ميم لا نعدم افعول في المفعول واما جود واثبت فاما ايمان ميم
 فان العرب قد عرفت تقريرا لم يوجد مثله في الجمع كايوم وامم فبفتح
 وكسرة واثبت جود ان يكونا مفعولان من ميم فاما يور واثبت ان يقال
 لو كان جمعا لما خذت مزة في الوصل ومو عند سيبويه من الميم
 التبركة يقال ايم فلان غلبا فهو ميمون واذا قال الميمون من الميمون
 كانه قال تبركة المزة قسمي لا يفعلن ومزة الماضي والمصدر من التامسي
 السيداتي واداء الى اخر من البشائر انما قيد بالماضي والماضي والسيداتي
 جازي في المضارع والرباعي وطعية ولا فائدة في تعيد الازم بالفتحة
 في الازم من غير الرباعي الرباعي ايضا كلك والمزة المتصلة بلام التعريف
 عند سيبويه جلا فالحليل فاما عند مزة قطع وصلة لكثرة التعريف
 في ميمية الابلال وقد روي عن سيبويه استعملوا الالف واللام
 نظر الى انها زائدة ولما خرج من بيان بواضع ما فيه المزة تشع في بيان
 احكامها فقال ومزة اللوصل مخدوفة من اللفظ لخصول المقصود بدو
 في الوصل اي فيما اتصل بها كلمة اخرى دون الخط لا لبس بالمشيد
 باو علم بالتحريف اذ لا اعتبار بالاعجام ومن ثم فرق بين عمرو وبالو

في التسمية بالآتي ثم مضت الى الله بكثرة استعجاله في الشك بوجه
 تعالى بسم الله جويها فانها اكثر استعجالا من اقرابها معكم في
 في الابد لان الاصل فيها الكسر الا في الهززة التي اتصل بها
 التعريف وهززة ايمن فانها مفتوحة في الابد اكثر الاستعجال
 فالحكمة بها اولى والا ما يكون في الاول الا من لفعل يضم العين في
 اي الهززة ويضمون في الابد استعجال العين وقيل ليدلهم الخروج
 من الكسرة الى الضمة اذا الساكن ليس بجاء حصتين وله اقبلت
 واو فتوة ياء فيقال فيه وفيه يجوز ان يكون القلب ياء بوقوعها
 في حكم اللطف فلا مشادة فيها وكذا مضموم في الماضي المحمول من
 الماضي والسناسي في الابد الموافقة اول المتحرك منه او الموافقة اصله
 من الثاني في ضم الاول فان قلت لم يفتح الهززة بفتح العين فيما
 كان مفتوحا قلت لئلا يلبس او يصحبه متحرك اليه احد هذه الهمزة
 اعلم ان الضمير في قوله مضموم في الماضي غايه الى ما في قوله الياء
 فلا يدور عليه بان المطابقة بين المخرج والمخرج اليه من الواجب
 والمصنف لم ير اعني في قوله مضموم اذ المعنى فيه غايه الى الهززة وي

وسي موبش والعايد ذكره في جيب بان الهززة في الماحل مصدر ذو
 المصدر يستوي فيه التذكير والتانيث **ب** في اعطى فاحسن تاسين
 من قوله التامل في كلام النجاة فان كان ضم مخضعا اذا كان محمولا
 اما اذا كان موضوعا فيجب تذكير المحمول ان كان تذكيرا او التانيث
 ان كان مبنيا لقولهم ومبي كان العايد مبنيا او مبنيا في التانيث
 حقيقيا كان الموبش او غير حقيقى لزم التانيث في قوله اي فيما حسد اليه
 وتاخر في ان الهززة من التانيث اللغوي والسر فيه ان وجوب التذكير
 في المحمول باعتبار تضمينه الضمير العايد الى الموضوع ولما لم يشترط الضمير
 في المضمر فهو كاي بد فكلما لا يجب تانيث الجاء محمولا لعدم الضمير فيه
 فكل ذلك الال اذا اعتبر فيه الضمير فانهم ولما فرغ من بيان بناء المعلوم
 من الماضي شرع في بيان بناء المحمول منه فقال وان كان الفعل محمولا
 فله حرف التانيث منه اي من الفعل يكون مثل اي الحرف التانيث
 في المعروف في الحركة وذلك يكون والحرف التانيث قبل آخره اي الفعل
 مكتوبة ببناء المحمول ان لم يكن مكسورة والساكن ساكن كما في المعلوم
 بالحق في حرف التانيث مضموم وذلك لانه لو اقتصر على الكسر لم يكن علم

عند انقضاء باءه المتخاطب المعلوم وعلى الضم لم يبق الجول الماضي من
 الافعال مثل اضرب بالمضارع الجول للمضروب نحو ان اضرب
 انا وفائدة الجول ما عدم العلم بالفاعل او لا يباينه لغرض او لغفارة
 او لغفارة نحو قبل انا ميرة او ترغاية السجع كقوله تعالى وما لاحد عنده من
 تجزى الا ابتعا وجهه ان على وغير ذلك من البعائد واما المضارع فهو
 في اللغة المشابهة فانه مشتق من الفرع يقال ضارعة اي شابهة اذا
 ضرت مثله سمي المستقبل به فانه مشابه باسم الفاعل في الموضع
 وبني وقوعه خلفه للضرورة لانه يقال رجل يضرب كما يقال رجل يقرأ
 وفي دخول لام الابتداء مثل ان زيد قائم وان زيد يقوم وبهم
 في الخمس في المعلوم فانه شامل لزيد وعمر وغيرهما كما ان يضرب شامل
 والاستقبال والخصوص فانه يختص باللام لاحد بعينه كما ان يضرب
 يختص بالسين او سوف للاستقبال وباللام الحال وادخل
 محض الحال محض الاستقبال لضمحل عنه معنى الحال فهو لجزء التاكيد
 فلا بد عليه قوله تعالى وتسنون يعطيك ربك فترضى وفي الاصطلاح
 الذي في اوله حرف من حروف ايت اونايت اونايت ومعناها

الايمان ولا يتقص التعريف نحو نصر وكرم ويكثر فان المراد به الفعل
 الذي اوله احدى الروايد الاربعة التي منها التهمة للمكلم وجهه واللو
 له اذا كان معه غيره والتا والتا المتخاطب والغنية فان قلت
 التعريف يتقص نحو زيد على فانه يصدق عليه وانه ليس بمضارع فانه
 ليس بفعل قلت انه فعل في اصل الوضع ثم نقله الى الاسم فجعل
 ولا يقع فيه الغلبة لدخوله في التعريف باعتبار الوضع الاصلي قبل
 نقله وبقوله ما يكون في اوله من حروف ايتن قصد المضارع فزيد
 بمضارع وانه فان الزيادة فيه ليست الا لقصد المضارع كما لا يخفى
 فقلت فان قلت يعنهم من قوله المضارع بحقه قبل دخول في الحروف
 فان الفائدة في الازدياد قلت الفائدة هي الفصل بين الماضي
 ما حذوه الحروف فانك اذا قلت ضرب يلبس على في طبعك انك
 اردت به الماضي والمستقبل فقلت ان لو كان المضارع متحققا
 قبل دخوله لكان تضرب مع ما قبل دخول الباء وليس كذلك فان
 علة الاعراب انما هي حروف المضارعة والالكان فعل الماضي وجر
 الحاضر مع ما بالاتفاق فلا حاجة الى اعطاء الحروف المضارعة التهمة

في نحو ضرب لاء ايه كما فعل الكوفيون وايضا كانت المشبهة
 التي ذكرناها كانت محققة قبل دخول حرف الاستقبال فلا يصح
 قولهم انما اعرب المضارع لمشا بته الاسم ولم يبق المشابهة بين
 الا وحذف حرف الاستقبال لعدم علة الاء ارب وسو حرف
 المضارعة فالصواب ان يقال ما ادم به باسمي به المضارع اي
 الذي سمي به هو ما يكون في اوله حرف من حروف التثنية فانه رفع
 الاشكال فان قلت لم لم يعكس الاء قلت الزيادة به اولى
 فان الزيد بعد المجرى والمثني قبل الماضى فان قلت لم لم يرفع
 بالحدث قلت لما يلزم الارجاف فيما هو وضعه على يده ارج
 فان قلت لم زيدت في الاول دون غيره قلت فرق بينه
 بين فاعل وفعال وفعل فان قلت لم خصوصاً بالزيادة قلت
 لكثرة دوراتها في كلامهم اما بنفسها او بافعالها التي هي الحركات
 الثلاث اعلم ان اجتناب النعمة بالمتكلم لما ان بينهما من التثنية
 في الاية انما كان مبدء الكلام به كما ان النعمة من مبدء المخرج
 وجعلت الواو للمخاطب فانها من متبني الخارج كما ان متبني الكلام

ثم قلت ما سلا يتوالى العلتان المتماثلتان فيما يتوحد ونحو وجعل
 وفيه ثقل عظيم والياء الغائب والغائبة فانها من وسط المخرج كما
 انه من المتكلم والمخاطب والنون لانه اذا كان معه غيره فانما علامة
 في الماضي نحو فعلنا انما زيدت النون فانما شبيهة بالمد من حيث
 الغنة بشرط ان يكون ذلك الحرف زائداً على الماضي لما نقص
 التعريف بنحو اكرم فانه يصدق عليه انه في اوله حرف من حروف التثنية
 كمن لا يكون زائداً عليه فان قلت النعمة زائدة على كرم وهو الما
 فيلزم ان يكون اكرم مضارعاً وليس كذلك قلت المراد بقوله
 على الماضي قصد المضارعة وليس المقصود من الزيادة في نحو اكرم بالما
 الماضي **يت** المراد به اذ خال نحو ما ذكرنا في نقل الملاكية في ستر
 وفي فانه داخل فيه قبل الشرط كما لا يخفى على من له عقل سليم
 مستقيم لما فرغ من تعريف المضارع شرع في بيان حاله حالى المعروف
 والمجهول فقال وحروف المضارع منفردة كان او شئ او مجموعاً كذا كان
 او مؤنثاً مفتوح في المعروف من جميع الابواب وفاقاً لا صدق وهو
 الماضي **يت** فرقاً بينه وبين المجهول وفيه ملاك واخصاص الفتح

به لا يبدل على الفاعل فهو اصل باللسنة الى ما يدل عليه وسي
 اخضع الضمة فاعطيه لما هو الاصل مع انه اكثر منه استجلاء الامن
 الرباعي فيه اكان او مجردا فاما اي حرف المضارع ثابته باعتبار فهو
 مضموم فيه اي في الرباعي وما قبل لام الفعل المضارع مكسورة في الرباعي
 والجماعي والسادسي لفظا او تقدير اكان في نيسوا ولما يلبس مضارع
 الفعل يفعل كسر اخضع فيه وبقائه محل البواقي عليه الامن تفعل وينما على
 ويتفعل فانها مقنونة بفتح **ت** لانهما ثقيلة بكثرة الحروف فلهذا
 كسرت لايام الفعل وانما اشقلان **ت** فان السداسي اكثر منه حرفا
 وفي المجزول حرف المضارع مضموم واما كين سلكن على حاله وما بقي
 من الحروف مفتوح كله فثابته وحين الفاعل فلم يكتف على احد
 منها لانهما يلبس كيرم فاعلا يكرم مفعولا في الاكفأ بالضم وكذا يعلم
 ما عد لام الفعل فانها مفعولة في المفعول المجزول انما قال مفعولة
 مضمومة فانه مغرب لما هو الرفع من القاب لغرب والضم من البناء
 فلم يكن حرف ناصب وموان ولن كي واذا انصبها اي اللام
 او حرف جازم وموئم ولما ولا لم ما هو لا النسي وان في الشرط نحو فان

اللام في اليا كين البوصوب واما الهمزة في طلب جازم
 الفعل غايبا كان او حاضرا معلوما كان او مجهولا والنسي وسو ما
 به عدمه فاما هو وان من الفعل المضارع فانهما يكونان على لفظ
 الا انهما اي الاحر والنسي مجزوان بلام الاحر ولا النسي وعلمته الجزم
 سقوط نون التثنية نحو يضربوا ولا يضربوا ولا تضربا وسقوط نون
 جماعته المذكور نحو يضربوا ولا يضربوا ولا تضربوا نون واحدة التي طبة
 منه نحو لا تضرب فانها علامة الاعراب وفي البواقي من الواحدا
 نحو يضرب ولا تضرب ولا يضرب ولا تضرب سكون اللام
 الصحيحة وسقوط لام الفعل نحو ازم واغز فانها قائم مقام الحركات
 نون جمع الموش غايبا كان او حاضرا نحو يضرب ولا يضرب ولا تضرب
 فانها ثابتة في الجزم وغيره من النصب لكونه مبنيا اولانه علامة العلم
 لا تحذف ما لم يكن دلالة عليها على انية يلبس الواحد فان
 كيف يكون المضارع مبنيا مع تحقق علته الاعراب فيه
 الاصل في الفعل البناء فلن دخل عليها نون فصار المضارع مبنيا
 لما هو مبني الاصل وسقط الماضى فتوى به جازم البناء فصار

بشيء أحكم أو الغائب أو الحكم أو إلى صر المعروف من المضارع
المخاطب المعلوم لتوان تحذف منه حرف المضارع لما وصل منه
الوصل المكسورة في موضع غير مضموم للابتداء بها إن كان ما بعده
المضارع ساكنا فان الافتتاح به متعذرا وإن كان ما بعده متحركا فإدائه
يتمسك باللام أو عام آخره أي آخر ما بقي المحذوف كونه حركة أو رتبة
انما تبه بالمعروف فإنه إذا كان مجزوا يكون على صيغة المضارع ^ط
المجزوم الآخر بزيادة اللام وسواء في آخره أو في وسطه على الـ
والسكون عند البصريين فان الأصل في الأفعال البناء فإدائه
العللة المقننة للأعراب ونسبها إليه لا يتم بأحد حرفه عادته إلى
اجتماعه ومغرب مجزوم عند الكوفيين فان أصله اللام كما في آخره
مخاطب ثم حذف كثره باستعمال ثم حرف المضاف إليه من
الالباس وقد يستعمل الماضى المرفوض فيمن قرأ فبذلك يفتخرون حيث
نمرة الوصل موضع حرف الاستقبال فاعطى له اثر عند من لم يراعها
اعطى لفاء رب عليها نحو فيمك جبل قد طرقت وموضع فاليتم
عن ذي حمام مخول أي رب امرأة ملك جنى أو منقعة قد آتيتها

استغلتها عن قول ما نحن معاشرتي لها أو لانه محول في النسي فالتقيضه
وحذفه عليه كثره شائع فيكون مع باقي النسي أو لانه حذف منه نون الـ
وحذف الـ فإدائه لا يكون إلا بالجرم **ط** لو كان أو الحكم
كأخر الغائب لما تحذف اللام منه كالم يحذف من الغائب وحذف
اللام ليس لكثرة الاستعمال فإنه لو كان كذلك لاختص المحذف بما
كثرت فيه الاستعمال ولم يوجد فيها قل استعماله كالحج وغير ذلك من
من غير التثنية كما حذف نون لم يك وون لم يصن ولم يهن فان
استعمالها لم يكثرة لم يكن والقوة الشاذة غير معدة بها وكون فإدائه
الهمزة معربا لا عطفا اثر علامته الاستقبال لها لا يستلزم اعراب
ما عدم فيه الهمزة أو ليس فيه الهمزة لا عطفا اثر علامته لها فاعطى
الطاقة لا يستقيم وكون النسي معربا لوجود حرف المضارع فيه شابه
الاسم بخلاف الآخر فان مشابهة الاسم مفعولة لعدم وجوده فإدائه
وحذف النون والعللة يكون لبناء دون الأعراب فان تمك
الحروف في المعطيات كالحركة في الصحيح فيحذف حركته بالبناء وحمل
عليه انهم قد اجمعوا على بناء نزال وترك لقيامها مقام انزال وانه

امر احمران ولم يذكره المصنف لعدم خفايه والرابع فعلان نحو عشتان بلذكر
 الواحد وعطش يفتح العين وسكون الطاء وبالفتح للمؤنث الواحد
 وتجمعها عطاش بكسر العين وثنية عطشي عطشان بقلب الف
 التانيث ياء لمناسبة يسماني وتوحيها ياء جذايع عن اجتماع الساكنين
باب ان كل ما ذكره المصنف من الامة صفة مشبهة الا ما كان على
 وزن فاعل فانه يقع ما قبل عليه من ان صيغة الثلاثي على وزن فاعل
 البتة ولذلك سمي به ويبلغ المحققون فيه قالوا حيث افعال من
 حزين حاشن فانه قياس في كل ثلاثي يشهد بما ذكرناه قوله وقبح
 اي الكلام ما ذكرنا يمكن ضبطه من الامة وركت ما عداها مما لا يمكن
 ضبطه بغير ضبطه لكثرة ما لم يستحسنوا ذكره الا مشددا
 فانما يغير مضبوطة فان قلت لم يسمي الصيغة المشبهة فاعلا قلت
 لما كانت مشابهة بالفعل في الافراد والمجموع والمذكر والمؤنث
 وفي تمام الفعل بها سميت بها فاعلا مجزا والائتت بفاعلا
 الحقيقية وتقدم على المفعول اما كونه والاعلى الفاعل والانه يعمل على
 الفعل المعلوم واما المفعول وهو ما اشتق منه بين وقع عليه الفعل من

جميع ما هو اب التثاني فورية مفعول نحو مجبور عاليا بوضع يسم مفعولا
 موضع خوف الاستقبال وزيادة الواو بعد العين فاعلة من
 الضرب عند اللزوم وبين الفاعل من ان فاعل واللام والميم
 من حروف العلة في المخرج وفي زيادة الواو يفتن المضارع ان كان اوله
 نحو يقرب وتقرب واضرب وثنية الماضي ان كان اخره نحو ضربا
 والمصدر التام من في الكتابة نحو رمي واخر زيادة موضع الضمان اولى
باب ضم المفعول لثلاثي يفتن بالوضع ثم اشتق الضمة لا بعد المفعول
 في كل فاعل ثم تغير ما لا كثره ومعون على رأي **باب** ان التثنية لا
 الا في الضرورة ولذا اخطا البصريون الكوفيين في واو نحو على ما بين في
 محله فان قلت لمفعول ومنع على وزن مفعول على رأي من يذوق
 الزائدة **باب** الراية عند في الوضع فاعل نحو كثر ما ذكره استواء فيه المذكر
 والمؤنث ما لم يكن عليه موصوفه مقدما فان فيه التثنية فاعلا فاعلا
 حروف التثنية وقيل **باب** اصل الميم في مفعول الثلاثي ان يكون
 مضمومة تجرية على المضارع المحمول الا انها صحت كثرة استعماله فزيد
 الواو بعد ضم العين عوضا عما نقص عن الميم من الضمة **باب** وفيه

لو كان غرضنا ان نجد في الفعل عند سبويه وفي فيه في قوله تعالى
عنده من الامور الجارية اعلم ان الواو عند سبويه واذا
على ما يفهم من مناظرهم عند سبويه قوله وقد ذكرنا في المعقول اي
من انما قد ايدى في المصدر المسمى على ما في المعقول لما نفع عالم يوشد فيه المبالغة
من اسماء الافعال مشعر فيها في المبالغة مثل افان واو اوزان المبالغة ونحو
كثير اصل الفعل بيده مخصوصه والاو اوزان على ما ذكره المحقق عايد الى
فعل بفتح الفاء وضم العين نحو جبول وخرسب وكثير الجبل وخرسب
وفي لغة نيشة العين والثاني فعل بكثرة الفاء وتشديد العين نحو حدائق
وخطيب وكثير الصدق والخطبة والثالث فاعل بفتح الفاء وتشديد
العين نحو كذاب وكثير الكذب والرابع فعل بفتح الفاء وتشديد
الكثرة بفتح الفاء والي من فعل نحو يعط بفتح اليا وفي التقيتين التثنية
وضم القاف وبالفاء المجرى بكثرة اليفطة والساوس مفعول بكثرة المنعم
نحو دار والسابع مفعول بالكثرة نحو كثر الكلام والثامن فعل نحو
لغة بضم اللام وفتح العين بكثرة اللغز فان اسكنت العين من لوز
الاخير بضم المعقول مبالغة انهم ان بعضهم صروا فيه المبالغة

في فعل وفعل كضرب وفعله كعلامة وبعضها واول فاعل
كعظيم كثر العلم وفعله بفتح الفاء وكسر العين كثر كثر الحيز واما نحو معطيان
ومنتطق فيقول ما اتان في الاصل وكل ابو عثمان المازني انما وضع
للصفة المشبهة واما فعل وفعل بالتشديد في فاعل كجبل وجران
فصل في تعريف الافعال الصحيحة تخصصه بالذكر دون الضعف
مع انه اصل له بقية الشعب من كلمة واحدة امثلة كثيرة وتوصيف الافعال
بصحة في الفعل في صدق وبيان الافعال الصحيحة واما غير الصحيحة
فما اشد تعالي تصريفها في الماضي والمستقبل والماضي والماضي من المعول
المعول على اربعة عشر وجهاً بالغايب وثمانية بالغايب وثمانية بالغايب
وثمانية بالغايب وثمانية بالغايب وثمانية بالغايب وثمانية بالغايب
عن نفسه او غيره فلا اول اما ان يكون واحداً او متعدياً والثاني بالغايب
الغايب او الغايب وكل مني اما واحد او ثني او نحو عايد كراو
مؤقتان **تلي** سوي المذكور والمؤقت في الكلام **تلي** لانه لا
يشبه غيره لادراكه بالحاسة او يعلم بالصوت فلا يحتاج الى التفسير
فان **تلي** لم يظفر المشي والجمع في الكلام المتعدي كافي في اخره **تلي**

شرط التثنية والجمع الذي عبارة عن توافق الكلمتين او اكثر في اللفظ نحو
 ضربت فان افراده ضربت وضربت وضربت فان واحداه ضربت
 ضربت ضربت او اكثر في المتكلم مفقود لان ما في ضربت ليس بمفعول
 بلفظ فانه اذا اضيف افراده يقال انا وضربت وانا وضربت و
 زيد وانا وضربت وضربت وضربت وضربت وضربت وضربت وضربت وضربت
 ياتي الوجهان للمتكلم في المفعول من الازم تقدم استعماله المعنى الذي
 بعينه بعض العباد واما عند الاكثرين فيجي منه نحو لا يضرب ولا يضربها
 على المباحض والمضارع استثنى من قوله على اربعة عشر وجها يعني ان
 امثلة الازم والثنى يعني ان يكون على اربعة عشر وجها كالمضارع والمضارع
 الا انه لا ياتي الوجهان للمتكلم في المفعول ان المراد بالاول الى ضربان
 المتكلم كي من الغايب مفعول فاكول او ياكل ولا يضرب ولا يضرب الفاعل
 من الافعال العينية يصرف على عشرة اوجه منها اى من ثمة العشرة
 جمع المذكور وسوا اربعة الفاظ الاول فاعلون ثم ذكر السالم والثاني فاعال
 كيصار والثالث فعل كضربهم الفاعل وتبديع العين في الرابع فاعلة
 كضرة للمكسر ومنها جمع الموات وسوا لفظان مختصان بالموات

احدهما فاعلات والثاني فاعال على كذا ضربات وهو اصلها
 وفعل فاعلة كان بينهما والمفعول يصرف على سبعة اوجه منها
 جمع المذكور وسوا لفظان احدهما سالم نحو متصورون والثاني مكسر
 نحو مناصير ومنها جمع الموات وسوا لفظ واحد نحو متصورات
 سبعة اشياء منها على ما عن قريب ان شاء الله تعالى وقول ان كذا
 على ضربين حذو وده ونحوه المشدود مدخل على الجمع والافراد في
 المفعول والمفعول وما فيه معنى التثنية كالاستفهام والتمني
 العرض والمقسم وما يجزى مجزأ الشرط الموكدة قوله تعالى فاعل في البيت
 وما يجزى مجزأ فاعلة كذا كذا الطلب وتقريره فلا يدخل الا في ما
 قال ابو علي لا يجي بعد التثنية اختيار العريضة عن معنى الطلب وتجزؤه
 من الموكدة قال سيبويه مدخل بعد لم تشبهها من جهة الرفع
 بلا الصيغة نحو لم يخرج من زيد والمفعول كذا كذا على جميع الاعمال
 والثنى غير انما مدخل في التثنية وجمع الموات عايبا كان او حاضرا
 لزوم التثنية الساكنين على غير حده فان حده ما قبله فلا يلو
 والموثنيين فانهم جازوا الى ثمة بالثنى والجمع مفعول وكذا ان تاتي

النون ساكنة كما روي عن اليماني لان الالف قبلها كانت حركه
 لما قبلها من المدة كترارة نافع مجازي وقرارة ابن عمرو واللام وليست
 ان كل ما ذكره اتي مقام الشدة وقد يجوز القياس عليه وانما ان
 باللسان ساكنين فعمل عليه قوله تعالى ولا تبغوا تحفيف النون
 النون المحففة ساكنة ولها مع الفعل احكام احدى انما القياس ساكن
 بعد حذف للفيصل بينها وبين التنوين فانه لا يزم لئلا يسم الممكن اذا
 جرد عن الناصلة واللام ولم يخل النون المحففة لازما للفعل خطاها
 عن التنوين كما ضرب القوم حذف النون لا لتقاء الساكنين
 بقي الباء مفتوحة ويستدل بفتحها على ان هاء نونا اذ لو لم يكن لكان
 مكسورا والثاني انها اذا اوقفت على فعل بي فيه ياء مخدوف من الواو
 والياء والنون بالنون المحففة فيقال اضربوا واضربي وهل تضربون
 وهل تضربين في اضربن واضربن وهل تضربن لذاب
 ما يوجب الحذف من نون التاكيد فعاد الى ما كان قبل وجعلها و
 الثالث انها تثقل الفا قبلها مفتوحة كالتنوين ونون اذن
 ونحوه مضمومة ما قبلها او مكسورا او مشدودة مفتوحة في جميع المواضع

الا في الشبهة مطلقا وجمع الموش فاما اي المشدودة مكسورة فيهما
 تشبها لما ينون الاعراب في المضارع فاما مكسورة بعد الالف
 وما قبلها اي نون المشدودة والمحففة مكسورة في الواحدة الى ضرورة فان
 ضمير المجازية اعني الياء ان اكسرها قبلها كما ضربني واغزني واربني
 للساكنين مع دلالة كسرة ما قبلها عليها وان انفتح كما مضى وحشي
 لم يحذف اذ لم يبق عنها خلف يدل عليها بل يكسر لان الكسرة للساكنين
 هو الاصل ولا جاز ما قبل النون فيها مجزى واحد مع انها في غير الكسرة
 يفتقر الواحد وجمع المذكر فان حذف ما قبل اللام مكسور قبل
 الحذف وكسر المكسور مشع **قيل** الماد يقوله بكسور فيها كان مفتوحة
 وما قبلها مضموم في جميع المذكور لان الضمير فيه اعني الواو ان كان مضموما
 ما قبلها كما غزوه واضربوه حذف عند اتصاله النون تثقل الى اصل
 الساكنين ونداء ضمة ما قبلها عليها قال سبيويه لو قيل اضربون
 لما كان خارجا عن القياس وورد بتعليطه بالتثقل فان اتقاء
 الساكنين على غير هذه مخالفة للقياس **ومنه** فان اتقاء الساكنين
 فانه لم يشترطوا يكون الساكنين في الكلمة فلما وجد للتعليل الجواز ان

انما كسر النون على ما في من قالوا اذ واحدة والياء
 من ضمير ضمة في اتقاء الساكنين

قول شيتويه على ما المذهب وان كان مفتوحا يمكن فتح
بالضم ولا يثبت اذ ليس قبلها ضمة تادي عليها كما كانت في
المضموم ما قبلها وضم الواو والجار ما قبل النون في الجمع في جميع الالوان
على حية واحدة في التام الضمة وما قبلها مفتوحة في البواقي من الواو
المذكور كاضرين واغزون وارمين واخشين خوفا من الالباب
بالجمع التكرار في الضم والواحدة الحاضرة في الكسرة ومن المشي كاضرب
وجاءت النساء كاضربان **سليم** ان المراد بقوله ما قبلها آخر
الفعل اذ الغرض بيان حركات آخره والابدخل في قوله في الواو
بإطلاقه المشي وجمع المؤنث وليس ما قبلها مفتوحا فيها **سليم**
انما اخلق لان ما قبل المون فيها البف والالف لا يقبل الحركة
فيلم انه في غيره مما يقبل الفتح **سليم** انما ان كان مع واو الضمير
بانه حكم الحكم اللفظ المنفصل الساكن اوله الواو بعد بما فيهما
ان كان حركة ما قبلها من جنسها اكتفاء عنها بحركة ما قبلها لئلا يتأخر
عليها يقال اغز واهزن واغزن واهزن كما يقال اغز
البحر واهزن القوم والاولا دلاله عليها فيحرك الواو

بالضم والياء بالفتح يقال اخشون واخشين كما يقال ولا تنسوا
ولا تخش القوم والالف المتصل من الف الضمير لا حذف بالجرم
السكون الوقفي الجاري كما يرد معه ما حذف من الدائم يقال
اغزون واغزين ولا تغزون ولا تغزين كما يقال اغزوا واغزوا
ذلك فان الحذف في نحو اغزو لا يترجم والوقف في نصير الفعل
مبنيًا عند اتصال النون فلا يكون جرم حتى ي حذف له شيء ومع كيب
الفعل مع النون لا يكون وقف على آخره في حذف له شيء لما فرغ من
بيان احكام ما شق من المصدر شرع في ذكر المندرجة على الترتيب
فقال مثال الماضي اي المعلوم نصر نصران وزيدت الالف
والواو فيها خبر انما نقص منها فان اصلها نصر نصر ونصر نصر فاكتر
فحذف ما زيد على الواحد وعوض عنه الالف والواو ثم كتبت
الف بعد الواو وقاية وبن واو والعطف فيها كان فيه مفصلا
موجبا على كمال زيد ولا طراد الباب فيها كان فيه مفصلا نحو كذا
في المضارع بعد حذف النون على رأي كذا لم يصح وضرب عرو
لما خا ولفظ بين واو الواحد والجمع نحو لم تجزوا عند اشباع

الواحد في ضرورة الشئ في قوله من يجوز بان لم تجو ولم تدع اي
 لم تخرج فانك اعذرت ولم تدع جوه فانك امتت به قبل الا
 وزيدة التا ساكنة في نصرت فارقا لعلامات التانيث ولا يكون
 ضمير العدم خذ فيها في نحو نصرت منه واحتصاها بالنسبة فانها
 من المخرج الثاني كما ان المؤنث كذا في التحقيق وحذفت في
 نحو نصرت فزارا عن اجتماع علامتين مختلفين في معنى ثقيل ويكون
 آخر الفعل عند ابقاء الضمير البارز اذ فوع المتحرك به يا من اجتماع
 اربع فتحات متواليات فيها ميو كل كلمة واحدة اصلية فخرج نحو
 نصرتا فان حركته تامة ليست باصلية لكونها ساكنة في نصرت فخرج
 اللام فيكون في حكم السكون ونحو حذبك فانه ليس مثل كلمة واحدة
 لجواز العطف على ضمير المبتصل بدون المنفصل زيدت التا
 في نصرت لعلامة المخاطب وضمير الفاعل ثم نحت ليدل على
 بالمخاطبة او المسكلم فان نصرت لم لم يجعل اللاحق منعك مع ان اللاحق
 لتباس زائلا في نصرت لان المسكلم لكونه اعوف لا يثبت و
 الضمة لكونها علامة الفاعل اقوى الحركات فاعطى الضمة القوة

للمسكلم القوي اذ انما تعين اللفظ على تعظيم المعنى ثم ان المطلب
 لكونه كذا اثيرت والفتحة اعدل الحركات فاعطى له الضمة ليدل
 ينتمى عن المسكلم نقصا ما واحتضت التا بزيادة كونهما
 قريبا من حرف العلة الكثرة والعدد في كلام العرب في المخرج
 زيدت الميم في نصرتا ليدل على التباس بالواحد حاله اشباع فتحة كقوله
 فحياتك الازليكة التا ثم ابدلت فتحة التا بضمه مناسبة للميم
 ليدل على التباس ثم زيدت في نصرت فارقا بينه وبين المسكلم الواحد
 في الماضي منه اشباع ضمة مثل ونوتوني ونوت ثم حذفت الواو
 واقيم مقامه الميم وزيدت التا بكسورة في نصرت لعلامة المخاطبة
 وحين الساكنة للفرق بينه وبين الواو اذ الواو في قوله آخر
 في اللوحة ثم زيدت الميم في نصرتا احوار للفرق على وتيرة الاصل
 قلبت الميم في نصرتا لئلا تقرب المخرج بينهما ولذا قلبت نونا في
 غيرهما فان اصله غير زيدت التا في نصرت لعلامة المسكلم وحده
 والتون في نصرتا ليدل على ان موه غيره ثم زيدت اللام في
 من التباسه بنصرتا واهتموا من النون لان التامة نحن بضمير فزيدت

من حروفه اولى ومثال المجول نصر الى نصر مثال المستقبل المعلوم
ينصر الى نصر ومثال المجول ينصر ينصر الاول وقع الضاد الى نصر
كذلك ومثال اللاح الغائب ينصر ينصر الثاني الى ينصر ثانيا
لما بناه الجارة فان الحرف في اللاح بمزة الجرف في الاسماء ومثال
اللاح الحاضر المعلوم انصر الى انصر ومثال اللاح الغائب المجول
لينصر الى لينصر ومثال اللاح الحاضر من المجول لنصر الى لنصر
وكذلك انتهى من المعروف والمجول الا انه زائد في اوله ما عدا
المجول لا ينصر ولا ينصرف وتقول في اللاح مع نون التاكيد المشددة لينصر
لينصر نان انصر نان اجلبت الالف في الجمع المؤنث
اجتمع النونات في كلمة واحدة وتقول في اللاح مع نون التاكيد
المخففة لينصر بفتح الراء في الواحد المذكور وفيه في الجمع نحو لينصر
لنصر لنواحدة الغاية وفي الخطاب انصر انصر انصر
وكذلك انتهى من المعروف والمجول نحو لا ينصر ولا ينصر ومثال
الفاعل ناصر الى ناصر مثال المفعول منصوب منصوبات وحرف
النزعة في مستقبل الباب الذي يجمع نمرتان متحركتان في نفس الكلام

الواحد فله يروى عليه ما كان فاعله حمزة يكون بمزة الثانية
كذلك خذفت النبرة من اسم الفاعل والمفعول والشيء والفاعل
لا يضاف اليها ب او بكثرة استعارة اولها ما حذفت مما استعملت
انما قيده بالغائب فان الى ضراهما يوجب من الاصل للاحتياج الى
النبرة **فصل** في نوايد جمع فائدة والمراد منها الابحاث
المتعلقة بالمتعدي ولازم وغيرهما مما ياتي في هذا الفصل الى باب
المتعلقات منها لتعمل اللازم وهو يصير متعديا اي يجعل بحيث يتو
فهم الفعل على فهم متعلقه بعد ان لم يكن كذلك الى مفعول واحد
ثلاثة اسباب احدها بزيادة النبرة المقصورة في لوله اي اللازم والى
بزيادة حرف الجر على كلمة في اخره والثابت بزيادة تشديد عيشته
نحو اخرجته مثال اللازم عدي بالنبرة وخرجته مثال اللازم عدي
بالشقل وخرجته من الدار اللازم عدي بحرف الجر وقد يعدي
اللازم بتعلقه الى فاعل واستعمل ولم يذكره المصنف من اسباب
التعدي وكثير منهم فانه ليس مثل النبرة والتضعيف وحرف الجر
استعدي لانها بمعنى التضمين ان الفاظ تراو على الفعل

بما متعديا ليس المعنى ان هذه اللفاظ باعتبار لغتها توجب ان
يكون الفعل متعديا بل لا بد من اعتبار معنى التفسير بها فان
يكون للتفسير وغيره فالتفسير التي يكون للتعدي فالتعدي
الكب زيد وموت المان ونحوه لا يقدوم ولا يوجب ذلك
واما اذا كانت معبأ بالتفسير فكانت للتعدي فانك اذا قلت
في ذنب زيد او سببت زيد احبا متعديا بالضرورة فانما افادت
تفسير معبأ بالمعنى الاول في احبا والتفسير لا يقتل انما يتعلق بتفسير
فما وجد معنى التفسير مقتضى ذلك المتعلق وبقى الفعل على ما كان عليه
ذلك ولذلك اذا الحق غير المتعدي حذفت التفسيرية متعديا الى
واحد والمتعدي الى واحد يصير متعديا الى اثنين والمتعدي الى اثنين
يتعدي الى الثلاثة نحو احقرته بزاو غرقه زيد او خرجت به زيدا او
ونما رعت الشئ وما سكرته واسكرته الكتاب واعلمت زيد اعزوا
غير التأسيس والمتعدي الى اثنين يصير متعديا بالضرورة وحدها
وقد يحيل اللازم فتعديا حذفت اسباب اللازم مثل التا من
باب تفعل وتفعل مشددة الغين في الثاني ومكررة اللام في

الاول فان التا فيها علامة اللازم والمطابقة فاذا حذفت
بقيا متعديا على اصلها قد حذفت المتعدي على اللازم فان المتعدي
يعرف بانه كجاءي واللازم بانه ساء في الجانبين شرف تقديم
اليق في قوله والمتعدي يصير لازما كحذفت اسباب المتعدي
فاذا حذفتها على ما لا يخفى فبقية اي المتعدي الى جانب التفسير لازما
لان في الباب لا يكون الا لازما لانه لقبول الفعل وباب فعل
يصير لازما بزيادة التا في اوله لكونه للخط وعة والمزوم ولا يخفى
المفعول به والمجول من الفعل اللازم لان اللازم من الالف
لا يحتاج الى المفعول به فان الفعل لا يتعدي من الفاعل الى المفعول
فلا يكون مجولا لان شرط المجول حذف الفاعل وابقية المفعول
بمقامه ليس لللازم مفعول حتى تحذف واقيم مقامه فان
عدم المفعول به للفعل اللازم لا يستلزم عدم مجي المجول فانه يجوز ان
للمصدر او الطرف مقام الفاعل نحو سير بزيد او سير شديدا ويوم
الجو او امام الامير **ت** المراد من عدمه بان لقيم المفعول به في
مقامه لا مطلقا وقد سمي تاييحا وز من الفاعل الى المفعول به من الفعل

بالا لزم للزومه اياه بغير الواقع لعدم وقوعه عليه وبالطواع لان
 الفاعل ما يخدم في طوعه لا يوقه للمفعول فان **تست** الفعل لا يجاز
 من الفاعل في نحو ما نطقت زيدا فان التجاوز فرع صدوره عن
 الفاعل فيلزم ان يكون نصرا لازما وليس كذلك **تست** المراد من
 التجاوز توقف تصور على تصور المفعول وتصور الفاعل فيه موقوف
 على تصور زيد فان **تست** يلزم ان يكون قائم في تمام زيدا يوم
 الجوع متعديا لان تعقل القيام موقوف على تعقل الطرف **تست**
 تعقله على الظروف توقف تعقل الكل على الجزء انما على ان
 الزمان جزء مفهومه بخلاف المتعدي فان توقف تعقله على ما هو
 خارج عن مفهومه والمتعدي بكلامه فانه يجزئ منه المفعول به والمجوز
 لانه من الافعال التي هو ما يحتاج اليه وباب فاعل مشترك في
 نسبة مصدر اصل الفعل الى حد الاخرين وتعلقه الى الاخر صريحا
 ويجزئ بالنعكس ضمنا فيما كان فيه المفعول يصلح ان يكون مشاركا
 للفاعل في الفعل فاما معنى قوله يكون استعماله بين الاثنين نحو
 ناضلته فانه يدل صريحا على نسبة الفعل الى المتكلم متعلقا بمرجع الضمير

وضمنا على نسبة الى الضمير متعلقا الى المتكلم ولذلك يتعدي اللام
 نحو كما رمته لا قليلا فيما كان المفعول لم يصلح ان يكون مشاركا
 له بخوطاريت الفعل اي كسرية وعابيت اللص فيجعل المتعدي
 الى واحد لم يصلح ان يكون مفعولا فاعده متعديا الى مفعولين نحو
 جازيتهم الثوب وقد يكون بمعنى فعل اي النسبة الفعل الى الفاعل
 فقط نحو سافرت وعافاك الله وقائهم الله وبمعنى فعل بـ **تست**
 للمكتسبة نحو ما عفت وباب تفاعل ايضا يكون استعماله بين
 الاثنين فصاعدا اي باب التفاعل ايضا يكون مشاركا لحد
 الاخرين فصاعدا في اصل الفعل صريحا نحو تداقما وقد يكون مشاركا
 للجماعة نحو تصالح القوم وقد يكون لاطرافها ليس في الباطن نحو
 كما بوضت اي اطرت المرض وليس لي عرض اصلا وعليه قوله
 تعاليت كي اشجي وما بك علة ترديد قتي قد طرفت بذلك
 والفرق بينهما ان الباسدي في فاعل معلوم دون تفاعل ومنها
 انه اذا كان فاعل الفعل من افعال فاعل من حروف الباطن
 هو محرك اللسان الى الحنك الاعلى وقد يقالها المطبقة مجازا

فان قيل بطريق

المطبقة في الحقيقة انما هي اللسان او الحنك اما الحروف فهو مطبق
عنده كما قيل مشرك فيه وتسمى اربعة احوال الصاوي من طرف
اللسان والثانيا والثاني الصاوي ونحوه اول احوال حاشي اللسان
بانيه من الاضراس والثالث الطاء ويوم من طرف اللسان
اصول الثانيا والرابع الطاء ونحوه طرف اللسان والثاني في من
حروف المطبقة باعتبار الصفة لا باعتبار المخرج فاذا اريد التحفيف
تصيرا اقل طاء دون غيره من الاطباق لمساواة بينهما في المخرج
فيجوز في نحو اضطراري فيما كان فاؤه صاوا اصبحت الطاء صاوا
نظرا الى اتحادهما في الاستعدينية دون العكس اعظم الصاوي بالصغير
واما البيان فلعدم الجنية بينهما في المخرج وفيما كان فاؤه صاوا
اضطرب في زمنية اضرب لما جرد دون اطرب فان الصاوي اعظم
صوتا فكبر صوا او ثاب استطاله صوته بالا وغام وفيما كان فاؤه
طاء نحو اطرد لا يجوز الا الا وغام لوجوب ادغام اللسان اذا لم
مانع وفيما كان فاؤه جاك نحو اطير يجوز فيه الادغام يجعل الطاء طاء
وبالعكس لان بينهما التساوي في العظم واما البيان فلما حركه كذا جمع

مصرفات هذه الامة من رتبة من باب الافعال من المتعارف
والفاعل والمفعول والامر والنهي وغيره فان قلت قلب التاء
ظاهرا واجب ام جازية قلت ذنب الجهور الى انه جازي مطرد وبعضهم
انه واجب مطرد والحق ما ذهب اليه الجهور لان كثيرا ما وحده في كلامهم
عدم القلب وادراك ان فاؤه والا وهو من طرف اللسان واصول
الثانيا او ذالا او زالا وسما من طرف اللسان والثاني هذه الثلاثة من
المجوزة باعتبار الصفة لا باعتبار المخرج كما ان التاء من الهمزة باعتبار الصفة
ومن المجوزة باعتبار المخرج لان مخارجها طرف اللسان واصول الثانيا
فاو ااروت ذلك تصير التاء من الفعل والالتفات الى اتحادهما في المخرج
دون العكس لان الدال من المجوزة والتاء من الهمزة فهاو من
بطلان الجوزي كان فاؤه والالا لا يجوز فيه الادغام نحو اومع ما جمع
الحرفين من جنس واحد بعد قلب التاء وال وما كان فاؤه ذالا نحو اذ
بادغام الدال في الدال المع بعد قلب التاء والالا والدال ذالا نظر الى
اتحادهما في المجوزية يجوز العكس بان يجعل الدال ذالا نحو اذكر واما
بيان فلعدم اتحادهما في الدال ولا يجوز العكس فيما كان فاؤه ذالا

نحو اذ وجب لان الزاء اعظم صوتا من الدال فتركوا باب افتاد
 صوتا بواو غايه في الدال وكذا فيما كان الفاء سين او شينا نحو سمع
 وشبه لما حروف الفاء واذا كان الفاء من افعل واو او ياء او واو ثقلت
 الواو والياء والثاء لان مخارج الواو ما بين الشفتين والياء من وسط
 اللسان وما يخرج من الحنجرة والثاء ما بين طرف اللسان وطرف
 الثنايا والثاء من طرف اللسان ثقت بينهما قرب المخرج ثم اجمعت
 الثاء المنهية منها في ثاء افعل فزارعن اجتماع المثلين وعدم اللامع
 فما كان فاء ياء او واو نحو اتقى والتبهر لا يجوز قلب الواو والياء
 ثاء في اللغة النحوية فزارعن توالي الكسرة المنتهية في الثقاله واما
 البيان في نحو استكمل فليعدم لزوم الياء لان الياء تصير حمزة اذا
 جعلت ثانيا ولذا كان الادغام في اتحد اذا كان من اللاحه
 لامن الاتكان ومن البشوا لان الهمزة اذا قبلت ياء لسكونها و
 انكسار ما قبلها قبلت الياء ثاء فيكون الياء المبدلة من الهمزة غير
 لازمة لما حروف الفاء **قيل** فان شرط الادغام ان يكون الحرف
 المنجس اصليا لا بدلا فيه قد يعلم وجهه بادي نظروا ما كان

واصول الثنايا

فاذ ثاء نحو اتقوا يجوز فيه ثنوكا ثاء لان الثاء والياء من المهموزين
 ثل استادن الا اجل الكبر المفعول نحو يرر شيد المدة والدين ثر
 الاسلام والمسلمين ملك فضلا الانام مرشد بن امام في شرط المسبح
 لغوايد الشريفة والمحتوي على الزوايد اللطيفة الدال على تحقيق موقوفه
 ووقته نظر مضغه المشحون بغاية الافصح وبنهاية الايضاح الموسوم
 بمبراع الارواح ان مخارج الثاء من فوق طرف اللسان واصول الثنايا
 بلعليه الثاء المشددة من طرف اللسان وطرف الثنايا بلعليه نحو راغما
 اجمعتا في الآخر من حيث المخرج لا من حيث الصفة فان **قلت**
 الواو قد قبلت ثاء في باب الافعال ايضا كما تلج ثاء فائدة اجتماع
 القلب ثنايا الافعال **قلت** قلب الواو ثاء في اتقوا
 نحو على سبيل الشدة فذو لم ير في غيره من اللغة النحوية واذا كان
 عين افعل ثاء او دالا او ذالا او زارا او سين او صاد او ضادا
 او طارا او ظارا تصير ثاء عين ثنايا مطرا لا غير شدة استبعاد الزا
 القلب وضعف استدعاء الاصل ياء كقتل فيبدل ويعد ويبرأ
 ويسم ونحصر ويفضل وينظر وينظم من اللطم وهو الغرب بالكف

فاذ

وعند بعضهم لا يجوز القلب في الماضي للما يتيسر بما في الفعل لان
 الادغام عندكم ينقل حركة العين الى قبلها وحذف الهمزة المجتزة
 للمابتدأ المستعارة عنها بحركة الفاء خلافا للاخوين فان بعضهم جوزوا
 بكسرة الفاء نحو خضم للتقاء الساكنين وبعضهم باثبات الهمزة نظرا
 الى سكون اصله نحو خضم فيجوز في مستقبله كسر الفاء وفتحها كما في الماضي
 والضم في فاعله اتباعا للميم وفتحها وكسرها وكذا في باب التفعّل
 اتفعل يا جنداب الهمزة للتفعل نحو اطعم وارزق واما قل على
 ما ذكر في المتن واما عدم الادغام في اسطعم واستعد ان يكون
 التثنية حقيقة والذال تقدير ا فان اصله استدين وقد يحد ثاء
 استفعّل في بعض المواضع استعلا مع بعض هذه الحروف
 كما سطر فاذ قلت بفتح الهمزة يكون السين زائدا كما في التثنية
 في انراق للمأكيد وقد استماع بحدف الطاء وكسر الهمزة ومنها
 انها الحروف التي مراد في الاسماء والافعال لغير الثقيل والالحاق
 عشرة مجموعها اى الحروف التي تراد فيها اليوم تسماء قد حكى ان
 تسمية اسال شيخه عن الحروف الزوايد فقال شيخنا تسموئها

التسمية ان الشيخ قد احواله على اجابة قبل فقال ما سالتك الا هذه الهمزة
 فقال شيخ اليوم تسماء فقال التسمية والله ما اسأله فقال يا حق
 قد اجهت مرتين قبل المبر وسال الماذني عنها فقال هويت السماء
 فشيئتي وقد كنت قد ما هويت السماء فقال المبر انا سالتك
 عن الحروف الزوايد وانت تشدني الشعر فقال الماذني قد
 اجهت مرتين فاذا كانت ابي وجدت كلمة وعددها زائدة
 على ثلثة احرف وفيها حرف واحد من هذه الحروف العشرة
 بانها زائدة فتايف الضمير باعتبار مسماه ويجوز ان يكون كانت
 ناقصة وضربا قوله وعددها فان الانحش على زيادة الواو في
 الجذر في باب كان مثل كنت ومن ياتى اكرمه الا ان يكون
 لها اليك الكلمة التي تراد فيها حرف من هذه العشرة معنى بوا
 فانه غير زائدة نحو وسوس اذ ليس له معنى بدون الواو و
 السين بخلاف نحو اكرم ويكرم فان قلت لم خصص هذه
 الحروف التثنية قلت لان بعضها من حروف المد واللين و
 بعضها قريب منها في المخرج اذ الهمزة والياء مجاورة للمالك

حروف الزوايد العشرة

فيه خلافا للبلبي الحسن فانه يدعى اتجا ومخرجها والميم والنون من
مخرج الواو فان فيها غنة مناسبة الى حروف اللين واللين حرف
منهوس فيه صغير فاسب به اللين لما فرغ من الافعال التي تصير
بالواو اوسط شرع في بيان ما هو متبعه ففعل واو ابواب الرباعي كلها
انى سواها كان اصلها او ملحقا به فخرجوا او فزيدا فيه متعدي الا وخرج بها
المتعدي فانه اللازم **وين** فان كثيرا ما يكون الرباعي لازما
كجمع وضرر البازي وقرقر الحمام وشقق العصفور ونقش الصعدج
وطلم الخفاف ووسوس الشيطان وزعم الرعد ووقت
الدهجاة عند البضعة وخرجت الديك وعس الليل وابطا
في الاخر واخطا في الكلام وارتب الرجل وسافر وما جرم من ارض
الى ارض ووافع عنه وسارح اليه وبالغ في الاخر و ابواب
الجماسي كلها لازمة ابواب الاول فعل والثاني تفعل
بالتشديد والثالث تفاعل فانها مشتقة من اللازم نحو التجا
للينة في الامر وافتقر عليه في الشئ ولحقه منه وبرامته ويطا فيه
وخرج عليه ويحاسب عنه وتعاقد من الامر وتعايش عنه والمتعدي

كان حرف الشار وارتشقه وامثل امره وتجنبه وترقبه وتعبده و
تجرب وتصارح وتقارب وابواب السداسي كلها لازمة
الابواب استعمل فانه مشترك بين اللازم والمتعدي كما تبينه
واستقرضه والاكملتين من باب افعل ما بها متعديان وهما
امرته اه واخذته اه ومعناهما غلب عليه وحمده على سبيل الشدة
فان **فت** لم فصل بين ما يتعدى بالواو بطة وبين ما هو متعدي
بنفسه وان ذكره يديه اولى بما هو مذكور بينهما **فت** للاهتمام بذكره
فانه امر مضبوط قياسي ضروري فانه لا يعلم الا بهذا العلم كما في
المذكور بعده ومن المتعدي بنفسه فانه قد يعلم باللغة وغيره من النظر
في المعنى ولان البحث عنه على سبيل الاستطادة في هذا العلم فانه
يبحث فيه عن احوال الكلم من حيث الاعلال والتخفيف ومنها
ان همزة افعل هي لمعان الاول للتعدي وهي ان يجعل الفعل
متضمنا لمعنى التصير لصير فتمه موقوفا على فهم ما يتعلق به الفعل
اخرجه والثاني للتصيرة وهي نسبة الفاعل الى ما استق منه
الفعل المجرى ومن الثاني نحو امشي الرجل واغدا البعير اي صاروا

مائية وصاروا اربعة **وقته** لان انصاف الفاعل تلك الصفة
 في جميع الافعال ضروري لا بد منه نحو ضربت وعلقت وقعدت
 فان الفاعل في جميع هذه الافعال منسوب الى مصدرها الذي هو الفاعل
 والعلم والقوة فلا فائدة في ذكرها وتخصيصها بجانب الافعال
 الثالث للوجه ان اي وجد ان الفاعل المفعول موصوفان بصفة
 اصل الفعل وتلك الصفة بمعنى الفاعل ان كان الفعل لازما
 نحو انجسته اي وجدته ينجس وبمعنى المفعول ان كان متعديا نحو
 حمدته اي وحدته مجزوا وقيل يحتمل الاخرين والاربع للجنسية فيكون
 الشيء اذا وقت يقرب منه حصوله نحو اجدد الزرع اي جان في
 قرب وقت حصاده والخاص لازالة اي لازالة الفاعل
 عن المفعول نحو اشكيت اي ازلت عن الشكاية والسادس
 للتحول في الشيء نحو اصبغ الرجل اذا دخل في الصباح والسادس
 للكثرة اي لكثرة اصل الفعل المنسوب الى الفاعل ان كان
 لازما نحو ابن الرجل اذا كثر عنده اللبن او الفاعل نحو موت
 الابل والمفعول ان كان متعديا نحو طوقت البنت والاش من

٢١
 لتعريفه وهو جعل المفعول معروضا لاصل الفعل نحو انجسته اي
 عرضته للبيع والتابع للمكين وهو ان يجعل اصل الفعل مكانا للمفعول
 نحو اقرته واخرته **لايت** الى لا فائدة في ذكر التعريف لان ما
 نقيه بقية بقية اذ البيع لازما للتعريف لا **لايت** ان التعريف اعم
 من البيع فانه يدل على الحصول بخلاف التعريف فانه بمعنى النسبة
 جوا ومنا ان سينستعمل ايضا في لغات احدا وسوا الغالب
 لطلب اي لطلب الفاعل اصل الفعل عن المفعول صريحا فيما
 كان المفعول متصفا بصفة القبول نحو استغفر اي طلب من الله
 المغفرة والثاني قتل وهو الغالب لسؤال اي لنبية الفعل الى فاعله
 لارادة تحصيل اصل الفعل نحو استجبرني سال عنه الخبر وغيره الصريح
 فيما كان غير متصفا بها من غير ذنوب العقول حيوانا كان او
 جمادا نحو استخرجت الودع اي طلبت منه الخروج فجعل السجل بقية
 اخراجه بمرته طلبه والثالث للتحول اي لتحول الفاعل الى المفعول
 اما اذا تحول السجل الى الطين انى انقلب السجل الى
 انقلب الطين حجر او حقه نحو قولهم ان البقايا رطب

تسقط الاتن في اسواقا تسقط البعاث بحركات الباء
طائر من صفار الطير وضمها كالعصا فيرو الببت كناية عن كون
الاول اعرزة والاعزة اوله كما في زمانيا هذا الرابع للاعتقاد
اي لا اعتقاد الفاعل ان المفعول متصف باسم الفاعل الماخوذ
عن اصل الفعل نحو استكرمت اي اعتقدت انه كريم والى من
للو جد ان كما هو استجاء شيئا اي وجدته جيدا والساوس للتسليم
لتسليم الفاعل اصل الفعل نحو قوله لم اي قول ان الناس يسترجعون
غدة المصيبة قالوا ان الله عبادا انا اليه راجعون في الاخرة وبقد يبي
بمعنى فعل من غير الطلب نحو قرأوا استقر او منها يسمى بحروف
المد واللين والزوايد والعهدة واحدة عندهم في اي الحروف
المسمى بما ذكرت الواو والياء والالف فان **قفت** بحروف
المد اعم من العلة وكذا الزوايد فانها قد يكونان مندا وقد لا يكونان
كالتصاوير في المادة فيكونان مع انهما ليست بعلة فلا
يرجع الحكم بالابتداء **قفت** المقصود منها ما هي في باب المعلمات
من حروف الاصول لا مطلق حروف المد والزوايد وسمى في

ان الزوايد

الحروف بالمد اذ كانت ساكنة وحركة ما قبلها من جنسها لوجود
المد فيها في هذه الحروف باللين ما ليست كذلك لكثرة تقييدها وعدم
المد فيها فكل مدلين من غير العكس ولما كان الفعل الماضي ما خذ
جميع الافعال واعتلله اعتللهما قيد بالماضي في قوله وكل فعل
ماض كان في اوله من الحرف الاصل حرف من هذه الحروف
المسميات بالمد واللين يسمى معتلا بالماضي لان فاءه من هذه الحروف
ومما لا يشك في الصحيح في عدم النقص او لما شابهه من هذه الحروف
في الحروف والحركة والكون نحو وعد ويدر اذ كان في و
سطه يسمى اجوفاً لوجوده عن الحرف الصحيح **قفت** والحركة ومعتل
العين لكون عينه حرف علة وذا المنة لكونه على ثلثة احرف و
لا فائدة في تقييدهم بالاجاز عن النفس لكون غيره مثل ذلك
لا **قفت** لكون الماضي في الاجوف على ثلثة احرف عند
الاجاز عن النفس غير مسلم لان الثالث فيه موضع الفاعل فعند
يأتي على حرفين لا ثالث **قفت** اطلاق الحرف عليه ليس باصطلاح
البيان بل المراد انه على ثلثة احرف من حروف الباء والسين

باب

ان كذا كذا فان قلت يزعم منه اختصاص بالاسم بالاجز
 الثلاثي لان غيره ليس على مثلثة احرف وليس كذا كذا
 تسمية غيره به باعتبار عدد ما يتوحد من الاصول **اسم** انهم جعلوا الفاء
 والعين واللام ميزانا ليعرف به الحذف والقلب والزيادة و
 الصحة عن غيره فكل وقع في مقابلة الفاء والعين واللام فهو اصيل
 والا فزايده كل ما كان متساويا لغيره من غير الثلاثي يوزن على ما
 يستعمل عند الجمهور نحو قال وكان على وزن قال فان الميزان
 تابع للموزون فتغير الميزان ان خلا فالنحو مخشي فانها يوزن
 عنده بما كان في الاصل قوزن قال ويعد عنده فعل ويعمل فان
 اصلها قول ويوعد وكذا افرير فانها في الاصل فرير فرير وان كان
 في آخره يسمى ناقصا نقصان بعض الحركة عنه نحو حمي وعني وان
 كان فيه حرفان من هذه الحروف يسمى لفيفا فان كان في عينه
 ولامه يسمى اللفيف المعزوف لا تقرأ ان حرف العلة نحو روى
 طوى وان كان فاؤه ولامه يسمى اللفيف المعزوف لا تقرأ اقمى
 وتبقى وكل فعل عينه ولامه او هما فاؤه حرفان من جسد واحد

بوجه او غيرهما في الاثر ما لم يمنع مانع ثقل ام لا نحو قود وصر
 يسمى متساويا والمدغم فيه حرفان في اللفظ وواحد في الكتابة نحو
 فاندفع الاشكال المتوحد فيه وكل فعل في غير تسمى مهموزا ان كانت
 الهزة في اوله الاصل يسمى مهموزا الفاء نحو اخذ وان كانت في
 وسطه يسمى مهموزا العين نحو سال وان كانت في آخره يسمى مهموزا
 اللام نحو قرأ وكل فعل خالي من هذه الاقسام الستة يسمى صحيحا لصحته
 عن العلة والهزة والتضعيف والمصداق في القوم في اعتبار التضعيف
 على قسمين فلما اشكال فيه ايضا وقد بحث باب الصحيح المداوم
 في رويته ما بين تعريف امثلة فان البحث عنه في عرفهم معرفة على
 ما هو اصطلاحهم من خلوه وهذه الاصول عما ذكره وسند كذا الله
 تعالى بحث الاقسام الستة على سبيل الاحصار باب المعتلات
 هو من كل شيء من ذوات الواو بدليل ابواب وبواب
 وهو خبر مبتدأ محذوف اي ذوات ابواب المعتلات ويضاف اليها
 يذكر فيه عليه جري عادة المتقدمين وحذفه المتوسطين والمتأخرين
 المعتلات جمع معتلة وهي ما كان احد اصوله حرفا عليه وفي ذكر

المعقل منها إشارة الى بيان كيفية استعمال امثلة والمصاحبة
عطفت على المعقولات ويقال له اصم شدة النطق به فانه لم يكن
بالنطق به عند الصوت الخفي كما ان الرجل الا صم لم يسمع الصوت
الخفي وكذا المسموز وكذا في المعقولات وان لم يكن فيها علة نظرا
الى انه قد يعامل بها ما يعامل بالمعقولات كما سيأتي **س** ان
الاجوف من الحروف معرفة حرفه على عدة اصول منها ان العلة لا تستقر
على حال لا تتأخذ تحققت الحركة عليها او في حركة ما كان لها من الحركة
لها لما ان لها من الدقة وضعف الحال على مقدار لو تحققت الحركة
عليها او جاورتها لم يكن تستطيع ان يحتملها ويطغى على سياتها سوية
لها في استحسان عند ذلك فيها الاعلال ومعناها دوم الحذف فيها على
ما يمكن بنوع تغية من الابدال والاسكان والحذف ومعنى الابدال
ان توضع حرفا موضع حرف ومو على ثلثة انواع بدل من اصل
زايدة وبدل من بدل والاسكان على نوعين نقل وبغير نقل
والنقل على ضربين نقل الى الساكن ونقل الى المتحرك والحذف
على قسمين حذف اصلي وحذف اصليين ويكون الاول في

الاسماء والافعال جميعا والثاني لا يكون الا في الافعال و
منشأ ان الهمزة من لواحق العلة فيحذف الاعلال كما يحذف
منشأ ان الهمزة التي منها اشتراك تناسب تزلت
منزلة مثال واحد ذواتها بما ينسب من التناوب في الابدال
لان في معانيها لا يتصور استبدال بعضها بغير بعض او لا يتصور
فعل من غير مصدر ولا تفاعل من غير فعل ومصدر ولا استقل من
غير ماضى ولا ماضى من غير المضارع فكان الاشتراك قايما بين
المدلولات فزلت الفاظها منزلة لفظ واحد ليكون الالفاظ
على وذا ان معانيها فاذا كان كذلك لم يكن يستبد بعضها ببعض
اعلال فيكون بعض بل كل واحد في بعضها ما يوجب تصحيحا او
اعلالا يتعدى ذلك الحكم الى جميعها وان كان الموجب في بعضها
دون بعض يتعدى الحكم من بعضها الى بعض حكم ما ينسب من اللفظ
والاشتراك **منشأ** ان كل اعلال يودي بالجمع بين اللفظ
من ابدالين او حذفين او ابدال وحذف وكان احدهما في موضع
اصلي والاخر في موضع آخر على سبيل التوالي فهو مفضل لا شك

الجمع بين الاعلالين ومنه ما يقضي اليه فيجوز ما وثا من
الشواذ المفوضة اليه المعبره ثم لما كان اصلا في باب الاعلال
الخروج جميع المسائل منه قدمه على المثال وقال الواو في اليا اذا
تحركت بحركة لازمة وانفتح ما قبلها بفتح ايمه تعديرا قبلها
قبلها واجبا مطروقا قيا ساخو قال اجله قول شبهة قول ويقول
وكال اصله كليل بدليل كليل ويكسل فلا يشكل نحو جيل وجوبه
لغرض حركة البعلة فانها حركة منزلة محذوفة لما سياتي في
باب المهور اذا غرقت عن الموانع **منه** ان يكون
بعدها لفظ او تعديرا كعضواك واجياك تحركا عن الاتساق
بالواو بعد حذف الالف للتساكين بعد الاعلال وكذا كذا
غيره وقول وطويل فانه بالاعلال يتساق باللفظ في الضمة
ومنه **اعلال** اللام المفصلة الى الجمع بين الاعلالين نحو طوي
قوي وحسب بالاعلال يفضي الى اجتماع الاعلالين **منه**
في المضارع من قلب الاولى الى الفاء وحذف حركة الثانية
من القيمة المعهودة في آخره في كلامهم في اللغة البصيرة

ومنه كون الكل على فعلان نحو دوران وحوان فانه
يخرج عن وزن فعلان المصون حركة البعلة فيه دلالة على الحركة
سي في معناه فعمل عليها الموتان فانه نقيضه او فعلى كصورى و
حيدى فانه يلزم مما ليس من ابناء الموت اولدلالة البعلة على
اصلها المستغنية العلم بها فان فعلى ليست بجارية على الفعل **منه**
كونها في معناه يجب تضييقه كغور واجتور وازدوج واحوش
فانها بمعنى اعوز وتجاووز وراوج وتجاوز فخرجت وشوكة
وقود وحيل وغيب بعيد عن القياس كاعلال طاي فان اصله
طيني ابتداء بعد ما يميزه فقياسه في النسخ بين اثنين مشددين
بينما يميزه لكن في الثقيل فحذف الحذف ياء متحركة فبقى طي على
وزن طي فادبت الياء الساكنة بعد ما يميزه بفتحها قبلها بالذمة
ووما يلحقه فسيب فصار طاي وكذا في ياجل وياج وياكس وآية وراية
لكن تصحح تلك على اللزوم واعلال في الآيه وراية على الجواز
وحكم فانت وباب وطان فوطويل حكم قال وكال في المو
الابدال بدون النقل لما فرغ مما سمي قبل العين من الواو

والياشي شرح فيما هو مع مثل اللام منها فقال ومثال الناقص
 ونمو ما اعتل لانه كوخا ورمى اصلها بالواو والياء المقصودين
 وما قبلها فاعتل بالياء ال اعلاهما في قال وكال اعلاها واجبا
 قياسا مطرد الوجود والمقتضى وعدم المانع ونقول في تثنيتهما غزا
 ورميا فاعلها ان اي الواو والياء القاع لروض الحركة عليها لا
 الضمير فهو في حكم السكون ولا قلبان ايضا في جمع المؤنث نحو
 غزون ورمين والمواجه نحو غزوت ورميت ونفس المبكلم
 نحو غزوت ورميت وغزونا ورمينا لان الواو الساكنة و
 الياء الساكنة لا قلبان القاع الا في موضع يكون سكونا غير اصلي
 بان نقلت حركتهما الى ما قبلهما اي قلب الواو والياء ايف
 في موضع الفتحة وسكن ما قبلها ينقل الفتحة الى ساكن قبلها نحو
 اقام وابع اذا انعدم الموانع منها وتوقع اليساكن بعد العلة
 نقطا او تقدير الكعوان ومسايط ومقول ومخيط وبنها مقصودا
 بمقوال ومخيط فانها بالاعلال يثبتن بالموضع ومنها اعتلال
 اللام كقوي واجبي ومنها وجود زيا وة مشتركة بين الاء واللام

في

في اول الكلمة كما مض وانسو فانه يثبتن بالفعل فان ثبت
 لم يجرى الا بالبعكس قلبت لان الفعل ثقل منه ومنها كون
 الكلمة **اللب** كما قول فيما اقوله لان صيغة التعجب انما وضعت
 لتدل على معنى مخصوص فلا يقتصر فيه كما فطر على حالها من الدلالة
 بتغير من الاء الى الواو والياء والتعظيم والتأخير فاجريت جري
 المثل منه نحو اطينب واستحوذ كما اعلا استحي على قول من
 يعين يقول استحي يستحي وكان في الاصل استحي بضم العين
 بعتلال اللام بعد نقل الفتحة منها الى ما قبلها الساكن لتترك العلة
 بالفتحة الاصلية ونحو ما قبلها الظاهرية العارضة المنقولة عنها
 الى القاع الساكنة فاجتمع الفان فسقط احداهما لاجتماع الساكنين
 فبقي يستحي في احوال صورة الجمع بين الاعلالين المردود وعند اليهود
 والاء بالبعكس ويقول في الجمع اي المذكر غزونا ورمونا قلبت
 القاع لتتركها محققا وانفتاح ما قبلها اصليا فاجتمع ساكنان احدهما
 الالف المقلوبة والياء والجمع فحذفت الالف المقلوبة
 دون الواو فانها علامة فبقي غزوا ورموا ونقول في تثنيتهما لغو

غوتا ور ما نقلت الواو والياء الفاتحة كما شئت باللام
 مع عدم الخوف من الالباس والاصباح ما قبلها بفتح لا زنة غير
 عارضة فحذفت الالف لسكونها وسكون التاء لان الساكنات
 ساكنة في الاصل اي في الواحدة فحذفت الالف التثنية فحذفت عارضة
 غير لازمة والحركة العارضة كالعدوم في الابدال الا في لغة روية
 مطروحة عن نظر الفصحى والبلغاء من الغوب الواو نظر الى
 حركات الظاهرة وفيه فان عدم جواز اجتماع الساكنين للتعذر
 او حصر النطق به وكلاما معفوقا ان في نحو رمانا فاحذف ليس
 لمجر والتخفيف على خلاف القياس كما في قوله كف من المصلين
 ولم تك نظم المسكين وتقول في جمع المونث من الاجوف
 قلن وكلن والاصل فيها قولن وكيلن قبلها الف لتحركها والاصح
 ما قبلها ثم حذفت الالف لسكونها وسكون اللام فبقى قلن
 كلن بفتح القاف والكاف ثم نقلت فتح القاف الى الضمة
 الى الكسرة لتدل الضمة على الواو والكسرة على الياء لان المتولد
 من الضمة الواو ومن الكسرة الياء ومن الفتح الالف وهو

الالف

المعبرة عنه جهور المتقدمين خلافا لبعضهم فانهم يقولون فعل من
 الواو الى الفعل ومن الياء الى الفعل عند اتصاله الضميمة
 المتحركة ثم ينقلون الحركة من العين الى الفاء فيسقطون العين
 بتجاوز الساكنين احدهما عين الفعل والثاني لامه قبلها قلن
 وبعين تاء الموحدة رعدة الاخفش واما نحو قلن وحقن ففيها النقل
 دون التحويل رعاية لبيان البنية فان قلت لم يراعي بيان
 البنية فيها كما في قلن وبعين قلت رعاية البنية اولى
 لان في رعاية البنية يفتس باب باب والياء اذ اكسرها
 قبلها ثم كت على حالها لموافقة الكسرة عليها فانما تولدت منها
 الا يعقل ساكنة كانت الياء او متحركة بنقل الحركة منها الى الفاء
 بعد ما ازيلت عنها حركاتها بحذف اذ كانت الحركة فيها فتحة
 حتى يفتح الياء وحذبت لسكونها لفتح الفتح عليها والافضل كما
 سيأتي والياء الساكنة اذ انضم ما قبلها قبلت واوا وجوبا
 بما لا يكون مناسبة للحركة ما قبلها نحو ايسر يوم اصدق يوم
 الياء الساكنة المضمومة ما قبلها واوا والماحزنا وتقول في مجهول

الجزء

الواوي والياء قيل وكيل والاصل فيها قول وكيل فاستقلت
 ضمة القاف والكاف قبل كسرة الواو والياء فاستقلت
 القاف والكاف ونقلت كسرة الواو والياء اليها الى الكاف
 فصارت القاف والكاف مكسورة والواو والياء ساكنة
 ثم قلبت الواو ياء لان الواو الساكنة الغير المدغمة اذا اكسرت ما قبلها
 قلبت ياء جواز مطرد اصلها كان السكون والكسرة كيعا وديمقا
 او عارضيا كما يتم واستقيم على الافصح لا وجوب الجواز الا شامرا ويحيى
 حركة بين الضمة والكسرة بعد ما حذفت بين الواو والياء **باب**
 الواو منه سبعا ضمتين مع كسرة القاف كسرة القاف فاعلها وهاهنا
 المشهور بين القراء والحنابلة وكذا ما قيل من ان الاشياء ان تاتي
 بضمة فالحصة بعد ياء ساكنة في مجرد الثاني وفي الفعل والفعل اذا
 اعتل عنها كاخيرة ونقيد شازكها ليجزى اليها كانت فيه هي من ثلثة
 الكسرة على البعد وانضمام ما قبلها والاسكان بدون النقل نحو قول
 كقول فوجد السخط فنبش ثقل الواو والضمة واما ديوان فثمة ووجه لانه
 يقاس عليه الواو والمجرى اذا وقعت في آخر الكلمة او في حكمه

والكسرة قبلها قلبت ياء لتكون موافقة لحركة ما قبلها نحو غني وداعية
 والاصل فيها غنيو وداعوة من الغبوة وهي عكس الاء والك
 قلبت الواو ياء لتطريفها والكسرة ما قبلها وكذا ادعى مجهول وعاء والاصل
 وعوا بالواو المفتوحة فانه من الدعوة فاعلها بالاء ال بالياء
 لو توعى ما بعد كسرة وحكم دعيت حكم داعية وتقول في جمع المذكور
 من مجهول انما قص الواو في غزوا والاصل غزوا فاستقلت الواو
 بنسب حركتها ونقلت ضمة الياء الى الزاد الصحيح الساكنة ثم حذفت
 سكونها وسكون الواو فبقى غزوا وكل داويا متحركتين يكونان
 ما قبلها حرف صحيح ساكن نقلت حركتهما الى الحرف الصحيح الساكن
 بقوتها وضعفها نحو يقول وكيل ويخاف والاصل فيها يقول
 وكيل ونحو فتحت الحركة على الواو والياء فاستقلت نقل الحركة
 منها الى ما قبلها وانما قلبت واو كانت النادون يقول وكيل
 يكون سكونها غير اجبي والفتح ما قبلها بخلاف يقول وكيل فان ما
 قبلها مضموم ومكسور وكل داويا متحركتين مضمومتين وقعتا
 في لام الفعل وما قبلها حرف صحيح متحرك ياء حركة كانت ساكنة

الواو والياء ما لم يكن في الواو والياء منصوبا نحو يغز ويرمى
 وما قبلها مفتوحا نحو يخشى لا يستعمل الضمة على الواو والياء واللام
 فيها يرفع ويرمي ويخشي قلبت يا يخشى الفاء لهما والياء ما قبلها
 يترك الواو والياء بالفتح اذا كان كل منهما منصوبا وما قبلها غير مفتوح
 نحو لن يغزو ولن يرمى ولن يخشى لفتح الفتحه عليها وتقول في التثنية
 يغزوان ويرميان ويخشيان لما دال الفاء تقول في الجمع يغزون و
 يرمون ويخشون والاصل فيها يغزون ويرميون ويخشون فاستعملت
 الواو والياء فيها لاستعمال الضمة على الواو والياء فاجتمع ساكنان
 الواو والياء وبعدهما واو الجمع وقلبت يا يخشون الفاء لهما و
 انقلح ما قبلها فحذفت ما كان قبل واو الجمع من الياء وكذا يجوز
 الاعتلال باللامين نحو يخشون من النقل والقلب وضم الميم
 بنقل الضمة اليها في يرمون تصح واو الجمع لانه ضمير والضمير لا
 يقبل التغير فلو لم يضم الميم لكان الواو الساكنة المكسورة ما
 قبلها تفتت يا المناسبة لكسرة للياء وون الواو وتقول
 في الحاطبة الواحدة لغزير وترمين والاصل فيها تغزون وترمين

فاستعملت الزا والميم وقلبت كسرة الواو والياء الى الزا
 والميم لاستعمال الكسرة على الواو والياء وحذفت الواو والياء
 لكونهما ساكنين والياء وبي وجها في المضارع من المفعول اللام
 متحدان في اللفظ ومختلفان في التقدير كما في المذكر الغائب و
 المؤنث الغائبة فان في الاولين من حذف اللام وون
 الثانيين وتقول في اسم الفاعل من الاجوف الواوي واليائي
 قابل وكان في الهززة بعد الالف وكان اسم الفاعل من الاجوف
 في الماضي قال وكان فزيهت الالف بين الفاء والعين علامة
 لاسم الفاعل فاجتمع الفان احد هما الف اسم الفاعل واليائي
 الالف المعلقة من عين الفعل فكروا حذف احد هما فانه
 يتيسر بما مضى وان جاز في بعض الفتحة على الكدانة بالحذف على
 خلاف القياس نحو ثاع ولاع فقلبت الالف المعلقة من
 عين الفعل هززة فانها أثرت اليها فصار قابلا وكذلك كان فان
 لم نقل الالف الاولى بالهززة مع ثانيا زائدة
 قلبت ليظروا فاعل الاجوف بالفاعل الصحيح في الالف

بعد الفاء والعين **ع** سلم ان ما ذهب اليه المصنف من حيث لما هو
 المشهور لان المشهور عندهم ان الفاعل ما هو من الفعل المفعول
 لما بينهما من المناسبة والمفهوم من كلام المصنف انه ما هو من الماضي
 بدليل قوله وكان في الماضي قال وكان فزيدت الالف لعل
 سبب عدوله عنه ضرورة الاشكال على تعميل ما هو
 المشهور من الذنب ونحو انهم قالوا ان اصل قابل وكان قلبت
 الواو والياء الفاعل كنهما وانفتح ما قبلهما لان الالف الكافية
 قبلهما لكونها ساكنة لا علة اولها لان حروف الساكن لا يكون
 حسيما فصار حروف العلة كانه ولي الفتح فقلبنا الفاء وقلبنا
 منزهة الفتح لانهما عليها وكونها من جوارها من وجوه اما
 اولها فلا علة او نتم بالفاء الفاعل اجماعا فقلبنا الفاعل محال لتحقيق
 المانع من الساكن الذي قبلها واما ثانيا فلان الالف النونية
 منزلة الفتح لما ينحلو من ان يكون الفتح اما مقدرة في الالف
 او في الحرف السابق عليها والاول باطل بالضرورة وكذا
 الثاني لا يستحال اجتماع الفتحين على حرف واحد واما ثالث

فصل في...

فلان اطلاق الجوز على الحركة كما يكون جوسا واما ما ذهب
 مقدمه من حيث شي من القلب والفاء الساكنين والتحريك
 والقلب على الحركة فالاولى ان يتمك بما ذكرنا في صدر بحث ال
 جوف من الاصول فقدم القلب في ما ورد به لعدم الالف
 في غور وصيد **س** سلم ان نقطه كوب الهزة في قابل خطا
 وقد حكى ان ابا علي الفارسي قد دخل على واحد من المشهورين
 عاونه العربية زايده فاداهن يديه فوجد فيه مكتوب نطقا
 منقوطا يخطين من تحت فقال له يا اخط من قال له خطي
 فطر الى صاحبه فقال قد اضعف خطواتي في زيارة فخرج مع صاحبه
 في ملك الساعة **س** سلم ان كل واو في وقت في الطرف
 او في حكمه بعد الف فزيده بدل حمزة ابد الا مطردا على الوجوه
 كوكسا ووردوا واصليا كسا وورداني وعداوة وسقاة لان
 التبا فيها للتأنيث وبي زايده على الكل واما سقاة وعلاوة
 ومرتاة فموضوعات مع التأني في الاصل كسقاة واما القلب
 في رحايل وعجائب فلو توعدا بعد الف الجمع وكونها

او صيد فان...

...

في الآحاد مديات لم يكن تحريكها ويدل على ان دوران الابل
مع هذين الوصفين عدم الاعتدال في جداول فانه جداول
ومقابل فانه جمع مقول او مقوله كلفه جمع مقامه فاعاون فانه
جمع معونه ومعاش فانه جمع معيشه لان العلة ليست في احاد
مديات واسم الفاعل من التامض واويا كان او يايانصو
في حالة النصب لفتح الفتحه على حرف العلة نحو رايته غاريا و
رايها فلا يتغير حرف العلة بشئ. وتقول في حالة الرفع والجر حركة
العله نحو غاريا ورام والاصل فيها غاري ورامي بالرفع فاما
سكنت ايا. كما في ذكرنا يغزو ويرمي ثقله الضمة على الضعيفة
الغير المحتملة للحركة الشديدة فاجتمع ساكنان ايا. والتسوين فحذفت
ايا. وفعاله وبقى التسوين فانه للممكن اولانه حرف صحيح واذا
ادخلت عليه الالف واللام في حالة الرفع والجر سقط التسوين
فانه يدل على الانفصال واللام على الاتصال ويعود اليها الساكنة
لذوال مانع من الساكنين فتقول في الغاري والرامي ودر
بالغاري والرامي علم ان لحذف العلة في جملة وجوهين احدهما

لها كانت ساكنة فلا تها ساكن والثاني يقدر اصل كل واحد من
الواو والياء ثم ينقل الحركة منها الى ما قبلها فالحركة
قبلها من حركة نفسها ثم تحذف تبي وز الساكنين وبذا هو الصحيح
حال اللام مع العين كحال العين مع الفاء في نقل الحركة عند ابداء
الساكن وتقول في اسم المفعول الاجوف الواوي مقول واللام
صل فيه مقول بالواو وين على زنه مقول ففعل به كما ذكرنا في
يقول تبي فحذفت حركة العين الى الفاء كما نقلت في نقول
فجاءوا والواو ان الساكنان فحذفت احدهما والمحذوف عن
شبهويه واو مفعول فانه زائدة والزائدة اولي بالحذف و
عين الفعل عند الاضطرار فان الزائدة علامة والعلامة باللام
يكن قريبه والله على المحذوف من جنسه من الحركة لا تحذف كما
في مدعون اصله مدعون حذفت الاصلية التي هي لام الفعل
لأنه زائد لعلامة الجمع **فيل** وفيه فان قوله يستلزم
اللام في احد ما حذف ما هو الاصل في الكلمة مع وجود الزائدة
والثاني ما هو المتصل متصلا وفيه **فيل** لان الحذف من

الاصول في الكسرة مع وجود الزوايد في الكلام كسيرة شائع وكذا
 الانفصال ولان كون الواو منفصلا بسبب اتصاله بالمفعول
 المانع من الاتصال وقد زال المانع بالتحذف للملحوظ
 بل انفصال قال سيبويه في جواب الخفش ان العلامة
 تحذف اذا لم يوجد علامة اخرى وهي الميم **فان** الميم
 علامة مشتركة للفعل بين المفعول وغيره والمقصود من العلامة
 الفصل ولان مقصود الخفش من العلامة **فان** الفصل
 لا علامة المفعول فانه مصرح بان الواو قد تولدت من الاستبعاد
 لعدم مفعول في كلامهم بغيره ما وتقول في اسم المفعول من اليا
 من بناء الياء مكمل والاصل مكبول بالواو والياء على زنة مفعول
 فقلت حركة التاء الى الكاف لصحتها فحذفت الياء عند الخفش
والواو عند سيبويه فتبقى عند سيبويه بعد الحذف مكمل على وزن
 مفعول وعند الخفش مكول على وزن مفعول ثم كسرة الكاف
 المضمومة لتدل الكسرة على الياء المحذوفة فلما اكسرت الكاف
 فصارت واو مفعول ياء كسرتها واكسرتها ما قبلها فتحو

وفيه لوجه علامته الاولى

ديون ومجنوط على نعتي تميم وحكم مخوف وميب حكم مقول
 ومكسرة فان اصلها مخوف وميوب على وزن مضروب
 فقلت الخفش فيهما كما نقلت في مقول ومكمل فتجا وزا ساكتان
 فحذفت احدهما عند سيبويه الواو عند الخفش الغلة الاصلية
 ثم ابدلت الضمة بالكسرة في ميب فصارت عند سيبويه ميبا
 وعند الخفش موبيا فابدلت الواو ياء لوقوعها ساكنة ظاهرة
 بعد كسرة فصار وزنه مفعلا او مفعلا واذا اجتمعت الواو ان
 في كلمة والاولى منها ساكنة والثانية متحركة ادغمت الاولى في
 الثانية **مفعول** ويدعو والاصل مفعول ويدعو بالواو ومن غابت
 الاولى في الثانية لوجود شرط الاء عام من سكون الاولى وتحريك
 الثانية وعري كون احدهما للالحاق واذا القلب في مرضي ومعد
 من السوا او المد فحذف عن القياس وانما تنويعه ومعد و
 وجد الشدة وذان الواوين انما تقلبان يائين اذا اجتمعا في الجمع
 الطرف والاولى منهما زيدة نحو دلي وحقني في جمع ولو وقعوا في
 احدني شرا يطير لم تقلب وذلك لان الجمع اشقل من الواحد

انقل من الياء ووضي ومعدى واحد لاجمع واذا اجتمعت الواو
والياء في كلمة والاولى منها ساكنة والثانية متحركة قلبت ياء ويا
بشرط ان لا يكون الاولى بدلان شي كفا في ديوانه وبوسع ان
لا يكون الكلمة من الاعلام كضيق وان لا يكون مما يليق
كحوة وان لا يكون اياء للتصغير كوزين ومويع فان الاكثر
فيه انقلب لاجتماع الواو والياء وسكون الاول واما جواز الت
فلقوة الواو المتحركة الغير المتطرفة التي هي محل التغير وزيا ويا
العازمة الغير التازمة الا اذا كانت في الطرف او في حكة او
ساكنة في المكبة كغزو وعوة وعجوز فان فيها القلب لا غير كغرس
وعرية وعجيز ويستثنى بعضهم ياء التصغير وسكت بعضهم مطلق
وليس بشي على ما عرفت وكما قبل ياء الاولى اذا كان مضموما
ينصح الياء الساكنة عين قلبها بالواو وادعيت الياء الاولى في
الثانية رفعا لتقل الى صل من المكر نحو دمي ونحشي والاصل دمي
ونحشوي بالواو والياء فادعيت الواو بالياء لاجتماعهما اجتماعا
لازم يكون الاول ساكنة ثم ادعيت في الثانية لوجوه شرط

انها دعام بلزم وتقول في ادلاجوت الواو من الحاضر
الياء في قوله قل وبع والاصل فيها قول وابع بضم الهمزة المجتبه
والواو والياء ان كانا مؤذين من تقول وتبع بالواو والمضمومة
والياء المكسورة فقلت حركة الواو والياء الى التفت والياء
الصحيحين الساكنين وفت الواو والياء لسكونها وسكون
الياء واللام وفت الهمزة المجتبه للحصول الاستعانة عنها
بالتفت والياء والافاضلها قول وبع بالرفع فاتخذ الابرص
موقفا فتجوز الساكنان ففت العلة فيقال قل وبع وحكم
وتست وطل حكما **علم** ان حذف العين من الواو في الاجوت
واو يابا كان او يابا اذا اعلنت العين بالقلب او الساكن
اذا وجد سبب الحذف وهو سكون اللام وسكونها اما بالواو
او بالياء او بالتصال الضمير اليه بالرفع المتحرك فاذا ازيل سكونها
بزال المحذوف وسو على الوجهين احدهما بحركة لازمة نحو يقول
ويطلع او التي حصلت بالداخل كقول لا وتولن لان تولن التاكيد
ببئرته اذ اخل ومن ثم يصير المضارع معينا منيا فلا لازمة هي

كانت في الاصل فزالبت بسبب قبح اوله بنا يعود المخذولت
 كزوال المانع والثاني بالحركة الغير اللازمة التي حصلت با
 العارضة الغير الداخلة نحو قل الحق وبع الثوب المأزواله
 بحركة غير لازمة لا يعود المخذولت ببقاء السكون معها حكما
 غير لازمة فالمازاد بالحركة في قوله وتقول في الشبهة قولنا فعاد
 الواو بحركة اللام الحركة الداخلية فانما حصلت بدخول الالف
 تحتها ان ما ذكره المصنف مخالفت لما سئل عن الجوهري فانه قد صرح
 بان نحو قولنا وسعا ماخوذ ان من تقول لان وبعان فعلى هذا
 لا حذف فيه ولا سكون يعود والمخوف ويقوم من قوله ان
 نحو قولنا ماخوذ من قل بزيادة الف الضمير في اخوه بعلامته
 المشي فصارت اللام متحركة بها فنددت الواو لزوال المانع
 من الحذف تامل وتقول في اد الغائب من الناقص الواو
 والياء في غير وليم وفي اوالى ضرب منى اغوارم بحذف الواو
 والياء منى لان جزم الناقص ووقفه سقوط لام الفعل فان
 حرف العلة بمنزلة الحركة فيسقط بها كما يسقط الحركة وفي الناقص

الواو يقلب الواو ياء في المستقبل والواو النسي المجهول
 لا يرفع الماضى المجهول تصير الواو لاكتسار ما قبلها نحو غزى
 والاصل يازو قلبت الواو المفتوحة المنطوقه المكسورة ما قبلها ياء
 فصا رغزى واما المعقل المثال وهو ما اعتل فاء فيسقط فافعله
 في المستقبل والواو النسي المعروفة دون المجهولات
 اذ كان فاء واو او اقعة بين ياء مفتوحة وكسرة للزمن
 بفتح باب ا ب احد ما فعل يفعل بفتح العين في الماضى وكسرها
 العا بركو بعد اصله يوعده فحذفت الواو لانها اذ اوقعت
 بين ياء مفتوحة مكسورة ما بعدها حذفت حذفا واجبا قياسا
 لتحصيل الحجة واخرات اليا تشاكها في ذلك روماء تشاكل
 نحو تعدوا وعد وناميا فعل يفعل بفتح العين في الماضى والعا
 في الظاهر في المضارع نحو ومن يبس اصله يوبس بفتح العين
 فحذفت الواو لما جزم ا ب ت الكسرة بالفتحة زياوة الحجة فيما
 فيه حرف الحلق ولا يلزم في اني كل ما فيه حرف الحلق اجزاء با
 ندفع بعض الثقل بالحذف قيل الثقل الخروج من الكسرة

في الماضى المجهول

الى حرف الحلق الثقيل الشديد ومنه فان العين في سبب
 مفتوحة واللام ليست بحرف الحلق وثانها فعل بفعل كـ
 في الماضي والغابر نحو ورث يرث ومن مصدره المكنى فاؤه
 نحو وعدة ونقول في الامر والنهي من وعد بعد لا تعد ونقول من
 وسبب سبب لا سبب ونقول من ورث يرث
 لا يرث واما وجهه فهو لغة روية ضعيفة ودودة عن القياس
 والعصية انما هي بالكسرة وقد يسقط الواو في باب فعل بفعل كـ
 العين في الماضي وفيها في الغابر في الظاهر في حرف الحلق
 من نظمين نحو وطاريطا ووسع يسع لما رواه اما اللطيف المرقون
 وسواء اعتل عينه فحكم عين فعله كحكم عين فعل الصحيح لا الاجوف
 فانه لا يتغير حتى لا يجتمع علان متواليان في حرفين متواليين
 في كلمة واحدة وحكم لام فعله كحكم لام الناقص في جمع ما ذكر
 فيه من العلالات والنصقات المذكورة فيه فان اخوة الفعل
 مثله نحو طوي يطوي ولا يجوز تصحيح لانه فانه محل التغير واما اللطيف
 المرقون وهو ما اعتل فاؤه ولا منه فحكم فاع فعله كحكم فاع فعل المعتل

فانه ثبت في الماضي مطلقا ويسقط في المضارع المكسور عينه واداء
 وحكم لام فعله كحكم لام فعل الناقص في التغير نحو وتي لتي اصله
 يوتي فحذف الواو واذا في يوتي ونقول في امره في اصله ان
 كان من توتي اوق فحذفت فاؤه كالمعتل للمناسبة و
 المشاركة فحذفت لام فعله في الجزم كالتا قص لما سبق من
 ان العللة بمنزلة الحركة ثم استقيمت عن منزلة الوصل على حرف
 وحذف زيدت الياء وجوبا عند الوقت في الواحد المذكور لتغيير
 على حرفين لا تمنع الوقت على حرف واحد متحرك ويقال لها
 بالوقف وباء السكت فاعدا اتصاله باللف الصير ونحوه لتغيير
 المحذوف ويقول في التثنية فيا وفي الجمع فوا اصله فحذف الياء
 فبقيت الحركات الى ما قبلها فحذف فيا في يامون وفي الواحدة الموحدة
 في وفي التثنية فيا وفي الجمع فسين على وزن علن واما المضارع
 اذا كان عين فعله ساكنة ولا منه متحركة او كلاهما متحركين
 صحيحين في كلمة او كلمتين كالم اقل لكم فالاول عام وهو اشكان

كذا ما وجدته في كتاب كسرة كذا ما كان في كتاب كسرة
 حتى اصله في حذفت اية حذفت في كسرة كذا ما كان في كتاب كسرة

الاول وادرجه في الثاني فيه لازم بشرط ان يكون احدهما للثاني
 لما قال كونه وادرجه في الثاني فيه لازم بشرط ان يكون احدهما للثاني
 بلزوم حركة الثاني وذلك في الماضي والمضارع والمفارع ما عدا
 الضمير المتحرك في الكلمة نحو يد ويد والاصل فيه يد وفعلت حركة الدال
 الاولى الى اليم فثبت ساكنه وادعت في الثانية لان التثنية
 المتجانسين مما يودي العقل على ان فريم تخفيفه بالادغام
 واذا كان عين فعلة متحركة ولا مفعلة ساكنه في كلمة باتصال الضمير
 او في كلمتين او يكون احدهما للاحق او يودي الادغام للرب
 مثال بمثال او يفضل احدهما عن الآخر او يكون ما قبل الاول ساكنا
 غير مدونة نحو قوم مالك فالأظهر فيه لازم لعدم شرط الادغام نحو
 مدون وممدود واذا كانتا ساكنتين في كلمة او متحركتين في
 كلمتين كصلكم او غير صحيحين كحي فحركة الثانية من الساكنين
 ان كان ساكنها عارضة غير لازمة وادعت الاولى بعد اجابها
 فيها فيه متحركة في الثانية جواز الزيادة للحذف في الآخر والنتي كل مخروم
 ما عدا عن الضمير الساكن لجواز حركة الثانية نحو لم يد والاصل لم

يد وفعلت حركة الدال الاولى الى اليم فثبت ساكنه في حركة
 الثانية وادعت الاولى في الثانية ثم ففتحت لان التثنية
 الحركات في قوله ثم ففتحت شي يثبت بالتأمل ويجوز تحريكها يثبت
 ابتداء اليم والكسر لان الاصل في تحريك الساكن الكسر قوله كما ذكرني
 الاخر زيد غير مفيد ونقول في الآخر من يفعل بضم العين من المضارع
 مد بضم الدال والاصل مد وفعلت حركة الدال الى اليم فثبت
 حمزة الوصل فادعت عند بني تميم جواز ان يكون الثانية
 عارض غير لازم خلافا لما لم يجز فانهم لم يجز الادغام في نحو اذ
 لا تنفاد شرط الادغام **بسم** ان منها اصل لا بد من موقوفة
 جواز ان تجاور الساكنين حد او غير حد فالحال ما يكون اوله مدونة او
 مشابها بالمدونة الثانية مدونة في كلمة واحدة وما لم يكن على المدونة غير
 فالساكن الاول فيه ان كان مدونة محذوف اصلا ونقط فان العلة
 بالتحريك ثقیل على اللسان اما اصله فهو لم يثقل واما لفظا فهو
 لا تنسوا الفضل ولا تخشى القوم والافحك الثاني بالكسر فانه الاصل
 في تحريكه وقد يفتح نحو بهج الدال للحذف وبكسر الدال لما و اليم

مصنوعة في الثالثة فان المنقولة اليها الضمة ويجوز ان تدعى
 عند بني تميم نظرا الى سكونته في الطامة والكفا. بالحقبة المضمومة
 من السكون الحاصل بالوقت او الجزم كقولهم يمد ولا يمد ويجوز
 في الوجود في المضاعف المضموم عين الساكن لانه بالملم بلحقبة الضمير
 فاذا لم يزد المضم مع الواو والمضغ به من ضمير الغائية والكسر مع
 الياء وسوقها جاء في الغايب كخودة ولزم عند ساكن يعقبه اللامني
 لغوي اسد قال قائل منتم: فقص الطريق من ثمره فلا كعبا عبت
 ولا كلبا بان تقول في الامر من يفعل بكسر العين منه فبالكسر وفتح
 والغاية بكسرة فيهما فان المنقولة اليها الكسرة ويجوز ان تقرأ بالاطاء والماء
 وتقول فيه من يفعل بفتح العين منه عض بالفتح وعض بالكسرة و
 العين مفتوحة فيها لان المنقولة اليها الفتحة ويجوز اعضض بالاطاء
 ولا يجوز فيها الضم فان العين ليست بمضمومة وقد حذف منه العين
 على طريق الشذوذ خلافا للقياس اذا انقلبت به الضمير المتحرك
 منه ظلت وميت فمن كسر الفاء حذف العين بالفتحة ومن فتحها
 بدونه وتقول في مضاعف الماضي والمضارع من افعل تحب

الغايب والفتح مع اللام والمضغ به من ضمير

والاصل اجب تحب فقلت حركه الياء الى الحاء فادغمت
 الياء. ما كان في الياء المتحركة فيها وتقول في الامر منه اجب
بالاظهار وحب بالاظهار وتقول في المثال المسمى منه اجب
يوجب اوجب فهو موجب وذاك موجب وايضا يوجب
 فهو موجب والاصل يوجب ساكنه مضمومة ما قبلها فادغمت واذا
 ابد الاظهار واجبا على القياس في الاجوف المسمى اجاب بحب
 اجب فهو موجب وذاك محب واجبات لغيت لغت فهو
 وذاك منبات وفي الناقص المسمى اعطى يعطى اعطى فهو معطى وذاك
 وذاك معطى والاصل اعطى بالواو المفتوحة المبسوطة الواو
 بعد الفتحة فقلت يا ثم ابدت الفاء فادغمت بدل من الياء و
 الياء بدل من الواو ومن ثم كتبت بالياء وفي اللغيف المسمى اروي
 يروي اروي فهو روي وذاك روي واو يولي يولي فهو مولي
 وذاك مولي والمهموز اثر يوشر اثر فهو موثر وذاك موثر وتقول في
 المضاعف من فعل حب محب فهو محب وذاك محب وي
 المسمى ورم يورم ورم فهو موزم وذاك موزم والاجوف ضور

وذاك موزم

تصور فهو مضمور وذاك مضمور عيب عيب عيب
 وذاك عيب وفي المهور اثر يوتر فهو مضمور وذاك مضمور
 المهوران فيه والاولى مضمومة بدل الثانية واوا وان كانت متحركة تبتلا
 لهما قايما وفي الناقص المسمى سمي سمي سمي وذاك سمي
 وفي المضاعف المسمى من فاعل جاب بجاب جاب فهو مجاب
 وذاك مجاب وما متحدان لفظا ومختلفان تقدير او في غيره
 حوب وحب جاب قالوا وابدل من الالف فان الالف المضمومة
 ما قبلها تبدل واوا والمكسورة ياء اذا كانت زائدة والالف
 الى اصلها ان كانت بدلا للنا يلبس الياء بالواو في ولد ما ب
 مقتضى القلب بالالف من الفتحة نحو عيب وبوب وفي المثال
 المسمى واحد واحد واحد واحد وذاك مواعد والاجوب
 حاوب حاوب حاوب حاوب وذاك مجاوب وبابع
 بابع بابع بابع بابع والمهور واحد واحد واحد واحد
 وذاك مواعدة ووال يوال وائل وعا جاي عا جاي فهو معا جاي
 وذاك معا جاي والناقص سامي سامي سامي وذاك

مسامي وفي الفعل من المسمى اعدت اعدت اعدت وذاك معتد
 والاجوب من المسمى احتاجت احتاجت احتاجت وذاك محتاج وفي غيره
 لحتز وفي الناقص اجبتي اجبتي اجبتي فهو مجاب وذاك مجاب
 عنه والناقص انقضى انقضى انقضى فهو منقضي وفي الالف
 تيروي انه وهو مضمور وفي المهور اناط اناط اناط فهو مناظر وفي
 انداج انداج انداج وهو مندرج واندر اندر اندر فهو مندر او في
 يستحق المسمى استجب استجب استجب فهو مستجب وذاك
 واجوب استجب استجب استجب فهو مستجب وذاك
 مستجاب والناقص استقضى استقضى استقضى فهو مستقضى
 وذاك مستقضى والمثال استوجب استوجب استوجب فهو
 مستوجب واللفيف استوي استوي استوي فهو مستوي
 وذاك مستوي والمهور اسما صلي واستدام واستبطا و
 في تفعل المسمى حجب حجب وفي المثال توضح توضح وتيسر
 تيسر وفي الاجوب تحوب تحوب وتطيب وتطيب وفي
 المهور تاوب تاوب وتبر تبر وفي الناقص تامي تامي

من غير ذلك في المسمى من المسمى المسمى المسمى
 من غير ذلك في المسمى المسمى المسمى المسمى

وفي اللينف توفى يتوفى ويكوي يتوي وفي تفاعل السمي تحاب
 تحاب وفي غيره تحوب وفي المثال تواشب يتواسب والـ
 جوف تحاوب تحاوب وتغايب تغايب وفي المهموز ما فر
 ياء وثنائب يثائب وتدار ايتدار والناقص تجازي تجازي
 وفي اللينف تداوي تداوي وفي الفعل من الاجوف اسود
 يسود وفي الناقص ارعوى يرعوى قلبت الواو الاخيرة ياء لو
 تو عمارا بعه بعد فتحه ثم قلبت الفاء لتحركها والفتح ما قبلها وفي
 افعال من الاجوف اسود يسود واطا ض يياض وفي فعل
 من المضاعف رفرت وفي المثال بوح وفي الناقص والـ
 ضوضي وفي تعطل تظا وفي الاجوف يحوب وفي الناقص
 تقلس وفي افعلل اقعلس وفي المهموز اجنط وفي الناقص اعند
 وفي اجبة عل في الناقص اعزور وفي قد بعضهم من ناقص افعال
 وسوسه من ظا غير محجج الى بيان وفي فعل في المهموز اطان
 يطان وكلما او عنت خوفا في الحرف الاخر ا دخل بدل الشيء
 واما المهموز فهو ملحق بالمعطل عند الاكثرين شدة خوف الخلق

فيجفف بمرته بالبدال والمخفف كالعلة فان كانت الهمزة
 ساكنة مفردة او مفتوحة واقعة بعد ضمة او كسرة او واو ساكنة
 زائدة مضمومة ما قبلها او ياء في مدة او مشابهة في كلتين
 كانت او في كلمة وما قبلها متحركة يجوز تركها اي الهمزة على حالها
 نظرا الى سكونها لفظا وحكما ويجوز قلبها طلبا لزيادة الخفة
 الحاص من القلب فان كانت ما قبلها مفتوحة قلبت الهمزة
 بالفتحة المناسبة الفتحة وان كانت مكسورة لفظا وحكما قلبت
 ياء بكسرة ما قبلها وان كانت مضمومة ما قبلت واو الضمة ما
 قبلها نحو ياكل وراش والى الهدا ثاويون وثمن وثون و
 مقودة ويقولون وامن وبير الذي اتمن وبير وخطير وافيس
 قلبت الهمزة فيه ياء وان لم يكن الهمزة بعد ياء في مدة فانها واقعة
 بعد فتحه لكنها في حكم المدة الغير القابلة للحركة ويكثر القلب في بني وبرة
 نصبا عند من لم يجعل الاخر ساكنا حكما ويلزم عند الاثنين وسود و
 لعدم العلة التقصية للزوم واما القلب في شئ وسوشها
 ملاصلي بالزائد فعلى خلاف القياس وان كانت الهمزة متحركة

عند الاكثرين واما في نحو وجر النور على نهار

بأي حركة كانت فان كانت ما قبلها حرف متحرك كذا

الفتحة لا يتغير الهمزة بالباء ال بالفتح كالصحيح نحو واو بنهم
روث مستهزئين ومستهزون وسائل وسائل وقائل لكنها تجعل

بين أي بين الهمزة وما يوافق حرفتها او بينا وبين ما يوافق حركة
ما قبلها والاول هو المشهور والآخر انما هو الابدال بالياء في مستهزون

وتقليل قاصون بعد الابدال فقيه اربعة اوجه بين المشهور والبعيد
والخذف والاثبات والابدال بالواو في نحو سئل فقيه ثمة ووجه

الابدال الباقى نحو سال من فعل بالالف والواجب رفعها ووجه ابايا
في تنبيه فقيه عن القياس فان الهمزة المتحركة المتحركة ما قبلها

تأخف بها بالتسبيل لقوة الهمزة المتحركة متحرك ما قبلها فان كانت
الهمزة متحركة وما قبلها حرف ساكن صحيحى كان او معتلا لم يكن للمد

التصغير يجوز تركها على حاليها نظرا الى انما حرف صحيح ويجوز نقل
حرفتها الى ما قبلها فتحت سواء كانت اصلية او زائدة فاق كانت

او عين او لام في كلمة كانت او في كلمتين يكونان حرفا شديدا
متحركا فلها جشوة عند الاكثرين فاستحسنوا تحفيها بالخذف فقال الهمزة

الواقعة في قاء الكلمة نحو من بوك ولرض وقد فتح ومن كرام ويدرعو
فاه وابتغى حرة ومثاله اي المذكور من الهمزة المتحركة التي سكنت ما قبلها

الواقعة في عين الكلمة قوله تعالى واسئل القرية واسئل القرية
فحذفت حركة الهمزة الى السين فحذفت الهمزة تحفيها لسكونها وسكون

اللام بعد ما في الاصل وكذا نحو سئل ووجه بوجيل ونظرا في لام الكلمة نحو
حرة وكلمة وتوالة وقد قرأ بالثبات الهمزة وتركها زائدة لا طائل تحته و

بفتح الحذف في باب يري وازى يري ووجه كثيرة الاستعمال
فتحت حذفت منها الهمزة حذفت قال زما حتى لا يستعمل ال تمام الا

نادر او كثر الخذف في نحو اسال لاجتماع الهمزتين وكثرة الاستعمال
بخلاف انما في واسال فان الخذف فيها على سبيل الجواز بمعنى الاستعمال

لعله الاستعمال فان قلت حذفت الهمزة بكثرة الانا في الاثبات
قليل وكثرة الاستعمال في الاثبات على سبيل القلة كما في يري

قلت كثر استعمال اسال دون كثر استعمال يري والهمزة كثر من
لج فان الحركة المنقولة الى اللام كثر منها عارضة لها غير معتدة بها عند الاكثر

فلا يخذل حرة الوصل فلا ما لبعضهم فانهم يجوزوا الخذف نظرا الى ان

الحركة الظاهرة وحركة النون في لم يكن الذين واللام في قل الحق
 غير متغيرة فان الهمزة كالجاء للكلمة لفظا لكونها على حرف واحد معنا
 فان الهمزة متغيرة في قول الكلمة من التثنية الى التثنية فثبتت حركتها
 حركة سبل في الاتحاد بين المنقول والمنقول عنها في الجملة وفتحت نون
 من لحم لظن الحذف فيها بوزن استعجالا وحذفت ياء فخر وكسرت
 شين عاون لولا لاجتماع الساكنين حكما عند الاكثرين وندغم النون
 في اللام في الاولين وثبتت ياء في الثالث لما عذر عند الفيلسوفين واما
 عدم الاثبات في كون الحذف فلكمال الاتحاد بين السين والهمزة
 انهم قد كان حركة السين حاصلة من نفس الكلمة فلا يكون فيه
 حكم السكون وابداهما باللف زيادة الحذف بعد نقل الحركة في نحو
 البراء والحكمة عند سيبويه في غير مطر وعند الكوفيين في مطر وعلى سبل
 الجواز في سبل عليهم بعد ماطر والقلب في كويسال وفيه
 فان قولهم مخصوص بالاسماء وابداهما بالياء المفتوحة وجوب مطر اذا
 اذا كانت مفردة واقعة بعد الالف في جميع كان على زيد فعلا
 بعد ما ياء مفردة كانت او غير مفردة نحو مطايا وهدايا والاصل

مطايا وهدايا قبلت الواو لو توقعنا طرفا بعد كسرة ياء فابليت
 الاصلية همزة مفتوحة لو توقعنا بعد الالف زيادة وكسرة او فتوقع
 الهمزة الشديدة للكسورة بعد الالف والياء قبلت المبدئية الفاعلة
 شرايطه فاستكبروا اجتماع الالف ثلثة في كلمة واحدة فجعلوا ما ياء
 مفتوحة فانه من قبل الهمزة الى الاصل وبالمواو اذا كانت اصلية
 بعد الف جواز ان نحو قراوى والافلو وما نحو جراوى حرفا من الزيادة
 النقصية والاصلية الصرفة وتبقى حركتها قبلها اذا كانت ساكنة
 واقعة بعد همزة متحركة وجوبا نحو آمن واومن واما ما لم يصل
 الى افعال او لا وعام فالتمازاجان كما يحكي واما وجوب الهمزة
 لكثرة الاستعمال في كل واحد وجوازه لعدم ذلك في مفعلي فذلك
 القياس كما اشار اليه بقوله والامر من الاخذ والاكل والامر على غير
 القياس او القياس ان يقال اوخذ واوكل واود وود وود وود وود
 افصح من اود وفي الوجدان بالعكس كقوله تعالى واخذوا كذا
 وذلك لان الهمزة المجتبية اذا قبلت بما اتصل بها من ما قبلها
 وسقطت في الدير لم يبق للهمزة الاصلية ما كان معها من الثقل

كان في ايمان و الرابعة ايضا لما من الاني في واو او واو على تر
 سوجيل ابدت الثانية كان في او او م بالواو والخمسة الرابعة بالثانية
 واو اجمعت زمان متحركتان في كلمتين يجوز تصحيحا لعدم اعتبارهما
 نظر الى صلاحية انعكاكهما وتخفيفهما اما تخفيف الاولى فعلى حسب
 اقتضار القانون من حذف القلب والتسهيل لوانفوت
 وتخفيف الثانية فاما على حسب اجتماع المميزين او على حسب انضمامهما
 الى ما حصل تخفيف الاولى منه فبجوز تخفيف احدهما على حسب
 قضاة فني نحو رايت قاري ابيك يجوز التصحيح نظر الى عروض ال
 جتماع وابدال الثانية بالواو كما في او او م والاولى بالياء معا
 فيقال رايت قاري وبيك والتسهيل كما في سائل نظر الى اجتماع
 نحو قاري ابيك وابدال الاولى بالياء لكونها حكما وانكسار
 ما قبلها وتصحيح الثانية نحو رايت قاري ابيك نظر الى ابدان
 حكما عند ابي عمرو وتصحيح الاولى وابدال الثانية بالواو نحو رايت
 قاري وبيك عند الخليل وجهه ان التخفيف واقع في الثانية
 في الكلمة الواحدة فكذلك في الكلمتين ويجوز اذخا لالف شيئا

في اللفظ دون الخط عند البعض للفصل كقول ذي الرمة ايا
 طيبة الوعاء بين جلاجل وبين النقاء انت ام ام سالم يقول كان ام
 سالم تسواج حدتها وحسن حدتها طيبة بحيث نعرض لنا طين الامتياز
 بينها او اري طيبة فيقول انت طيبة ام ام سالم الوعاء الارض
 اللينة ذات الرمل وجد جل البسج الجيم موضع ويروي في البيت
 بالحاء المهملة المضمومة والنقاع المكثب من الرمل وقد خفف بعد عند
 بعضهم على حسب اقتضاء الاصول ويجوز اذا كانتا متحركتين
 متتبعين في الحركة نحو قد جاء اشراطها ومن السماء الى الارض و
 اوليا اوليك حذف احد هما عند بعضهم حذف الاولى لكونها آخر
 الكلمة نحو جاء اشراطها ومن السماء الى الارض واوليك وعند بعضهم
 حذف الثانية لان منشأ الفعل منها وقلب الثانية كهيئة ساكنة
 بعد متحركة في كلمة واحدة نحو اشراطها ومن السماء الى الارض واوليا
 وليك وبين من وقد جاء في نحو يدي من يثاء الى حراط على سبيل
 القلة على مذنب من جوز ابدال حمزة سبل وواو بالواو والقياس
 يعنى الياء كما في ايده فتقوله وباقي تعريف الممهور على قياس الصحيح

يكتبها على أصله ليس بمستقيم إلا أن يقال وادعه به مخموز الفاء
 وكلما وجدت فعلا غير الصحيح مثالا كان أو اجونا ناقصا كان أو
 لغيرنا فمقتضى الصحيح في جميع الوجوه التي ذكرناها في باب الصحيح من
 التصريف ما لم يكن قياسا يقتضي الادل فان اقتضى القياس الى
 ابدال حرف او نقل او اسكان فافعل ذلك قوله والا اي وان
 لم يكن ذلك القياس حرف الفعل غير الصحيح كالصحيح لعدم ذلك
 نرايد غير محتاج اليه قوله وقد يكون في بعض المواضع لا يتغير المعلمات
 فيه اي في تلك المواضع مع وجود المقتضى للادل نحو قوله
 واعتور واستوي وغير ذلك كما سجد
 اسوا او تبعضها لا يتغير لصحة البناء وبعضها
 بعد اخرى كما عرفت في الفعل جرب
 دخل مقدر ثم الكتاب بعون الله
 الملك الوهاب في تاريخ
 اربع المجلدات
 اربع المجلدات

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ثَقَاتُ

حمد مرخداير که منزله توريست و ابجیل و زبور و فرقانست و
شکر مرالهی را که موجود و موجودات و منصورانپ نیست و
درود نامعد و در خلاصه موجود محمد و محمود صلی الله علیه و سلم که
منبع احکام و مادی اسلام است و بر اصحاب و احباب او اجمعین
جنین گوید مؤلف این کتاب سدید و ناظم این ابیات جدید
قاضی ناقلان اخبار و راویان اثار و علمای دین دار و فقهای
نامدار و روایت کرده اند از عبد الله بن عباس رضی الله عنه در ابتداء
حال از غایت فتوی و اضطراب متخیر بودم تا بعون و عنایت
الله ربانی و بفضل عمیم رحمانی این سوره را خواندن

گرفتم حق تعالی از خزینة غیب و دقیقه لاریت
کبخی بر من ارزانی داشت و اسباب دنیا و
جندان حاصل شد که از اجزای تعالی
کس نداند و هر وقتی که خونی از دشمنی قاهر و
حسد با هر در باطن ظاهر شدی بتلاوت این سوره
در من قدراری و آرامی پیدا شدی و از عدویان مایع
التفاتی بنودی و مرویر است فاضل ترین سوره های
زبور است و هر که بخواند بمطلوب و مقصود و مرادی که
دارد برسد و روز بروز مرتبه او عالی شود و سردی
و محنتی در جهان بوی روی نماید میان مردمان
عزیز و محبوب بود و از بلاها و آفت های کونا کون
که ذکر آن اینجا آید بتطویل انجامد محفوظ و مصون و
مأمون گردد و حق تعالی از ان بنده راضی

باشد در دنیا و آخرت و خواننده این سوره
 اگر بنده بود آزاد گردد و اگر درویش باشد توانگر
 شود و اگر مجبوس باشد خلاص شود و اگر مسافر
 باشد زود ب وطن خود برسد و اگر در رنج و محنت
 گرفتار باشد برهد و اگر گناه کار بود آمرزیده شود
 و اگر بیمار باشد شفا یابد و اگر در دست
 ظالمی و جباری و سلطان پتمکاری گرفتار شود
 بزودی و خوبی خلاص یابد و از شر شیطان و کید
 سلطان ایمن گردد و اگر در تهمتی متهم شود از آن
 تهمت بیرون آید از برکت این سوره مهتر و او علیه السلام
 را چون مسمی و غمی پیش آمدی بعد از خواندن این سوره بسجده رفتی
 سر بر داشتی حاجت برآورده شدی و این سوره زبان سرایان
 بود بعد از این عباس این را نظم کرد و نظم الهیست

اَنَا الْمَوْجُودُ فَاطْلُبْنِي تَحْدِنِي فَإِنْ تَطَلَبُ سِوَايَ لَمْ تَجِدْنِي

منم موجود ای طالب کجایی	جو در حضرت مای نیایم
خواهی غیر ما را هیچ کای	اگر شایسته درگاه مایم

اَنَا الْمَقْصُودُ لَا تَقْصِدُ سِوَايَ كَثِيرُ الْخَلْقِ فَاطْلُبْنِي تَحْدِنِي

جو من مقصود باشم از دود عالم	مجو غیر مرا ای بنده هر دم
خلایق را منم خلاق بی شک	ز من موجود شد حوا و آدم

اَنَا الرَّبُّ الَّذِي يُخَشِّي عَذَابِي جَمِيعُ الْخَلْقِ فَاطْلُبْنِي تَحْدِنِي

منم پروردگار جمیع موجود	ترا جز من نباشد هیچ مقصود
ترسند از عذاب من خلایق	خلایق را بجز من نیست معبود

اَنَا الْمَلِكُ الْمُهِمُّ جَلِيلُهُ فَلْيَدْنِ عَظِيمُ الْخَلْقِ فَاطْلُبْنِي تَحْدِنِي

من آن شامم که قدر من عظیم است	بسوی خلق لطف من عظیم است
اگر جویی مدافعی الحال یا بی	اگر ذات من کریمت و رحمت

اَنَا الْعَبْدُ لَا تَعْبُدُ سِوَايَ اَنَا الْجَبَّارُ فَاطْلُبْنِي تَحْدِنِي

اَنَا لِلْعَبْدِ اَرْحَمُ مِنْ اَخِيهِ ، وَمِنْ اَبُوَيْهِ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

اگر باشد پدر مادر برادر	ولی بنود کس از من مهربانتر	اگر جویی مرا فی الحال یابی	که من هرگز نه بستم بر کس این در
-------------------------	----------------------------	----------------------------	---------------------------------

تَجِدْنِي فِي سَوَادِ اللَّيْلِ عَبْدِي ، قَرِيبًا مِنْكَ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

مرا ای بنده کرد در سجده خوانی	و یاد در قومه ذکر من برانی	مرا در سجده و در قومه یابی	اگر یابی کهی بی من غانی
-------------------------------	----------------------------	----------------------------	-------------------------

تَجِدْنِي فِي سَجُودِكَ حِينَ نَدَعُو وَحِينَ نَقُومُ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

مرا در هر شبی تار یک یابی	اگر خوابی در آن دم در نیابی	مرا نزدیک خود پیوسته میدانی	غمیدانی مگر دایم بخوابی
---------------------------	-----------------------------	-----------------------------	-------------------------

تَجِدْنِي رَاحًا بَرَّارًا وَفَائِدًا بِكُلِّ الْخَلْفِ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

بر وف و راحم بزم بهر کس	منم موصوف این او صاف تر	اگر جویی مرا فی الحال یابی	کس از ما هیچ نخواهد بود درین
-------------------------	-------------------------	----------------------------	------------------------------

تَجِدْنِي وَاحِدًا حَمْدًا عَظِيمًا كَثِيرًا خَلْفًا فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

تَجِدْنِي مُسْتَفَافًا بِمُغِيثًا ، اَنَا الْقَهَّارُ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

منم قهار و قاهر مرجهارا	منم فریاد رس در مانده کارا	اگر جویی مرا فی الحال یابی	چه خواهی کرد تو این را و آرا
-------------------------	----------------------------	----------------------------	------------------------------

وَ اَرْحَمُ مَرْعِيَّادِي مِنْ عَصَا الْجَهْلِ مِنْهُ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

بخشم من کنه جاهلارا	بیا کایانم از خود عارفارا	مرا هر کس که جوید او بیابد	غنی خواهم مگر صاحب دلارا
---------------------	---------------------------	----------------------------	--------------------------

تَجِدْنِي وَاسِعًا فِي الْخَلْفِ عَبْدِي اَنَا الْمَذْكُورُ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

فراخی در جهان از من بیاید	امور بسته هم از من کشاید	منم مذکور ذکر من همی کوی	ز غیر من جو کارت بر نیاید
---------------------------	--------------------------	--------------------------	---------------------------

اِذَا اللَّهْفَانُ فَاَدَانِي كَظِيمًا اَفْلُ لَبِيكَ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

کراند وی رسپد مارا بخوانی	کنم لبیک یکن ارتودانی	اگر جویی مرا فی الحال یابی	منم رحمان و قاضی معبودانی
---------------------------	-----------------------	----------------------------	---------------------------

اِذَا عَبْدِي عَصَانِي لَمْ تَجِدْنِي سَرِيعًا اِخْلُ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

اِذَا الْمُضْطَرُ قَالَ لَا زَاخِرَ تَنْطَنَّتْ اِلَيْهِ فَاَطْلُبْنِي حَيْثُ

بر تو یکتایی و آن	اگر چپ زده گوید که یارب	بسی من به پن از لطف شهب	بسی فراوان
	به پنم در زمان او را با حسان	کنم بر تر من او را غمضب	بسی

اَتَعْرِفُ مَنْ رَغِبْتَ الْخَلْفَ غَيْرِي مِنَ النِّيرَانِ فَاَطْلُبْنِي حَيْثُ

بخمن نیست	کنه کاری اگر آرد کنای	نیار و تو به پای و مای	بخمن رحمت و
	نکیرم در زمان او را بعیان	و هم او را بجم خود پناهی	بخمن رحمت و

اَتَعْرِفُ مَنْ قَرَأَ غَيْرِي سِرًّا مِنْ اَهْلِكَ فَاَطْلُبْنِي حَيْثُ

دلی غمزدان	بخمن پس نکه بانی نیایه	بخمن هیچ رخانی نیابی	دلی غمزدان
	رمانم من ترا از جمله آفات	بخمن هیچ در مانی نیابی	دلی غمزدان

اَتَعْرِفُ مَنْ يَقِلُّ الشَّيْ غَيْرِي بِكَ فَاَطْلُبْنِي حَيْثُ

بخمن ترا از پنا	ز کن موجد و کردم جمله عالم	بخمن دعوی مرا باشد مسلم	بخمن ترا از پنا
	اگر جوی مرا فی الحال یابیه	تو کی دانی بخمن و اند اعلم	بخمن ترا از پنا

اَتَعْرِفُ سَائِرَ الْغَيْبِ غَيْرِي اَنَا السَّنَارُ فَاَطْلُبْنِي حَيْثُ

فَاِنْ هُوَ نَابَتْ تَبَّتْ عَلَيْهِ عَبْدِي اَنَا التَّوَّافُ فَاَطْلُبْنِي حَيْثُ

بخمن	هر انگو تو به کرد از کنایه	کنم بروی بختنایش نکاهی	بخمن
	بخمن ملکت و هم او را بخت	که نبود آنجنان ملکت بشایه	بخمن

وَمَنْ مِثْلِي اَزْكَوْنُ مِثْلِي فَلْيَسِرْ كَيْفَ كُنْ فَاَطْلُبْنِي حَيْثُ

بخمن نیست	بگو مشم کجا باشد نباشد	بخمن پس خدا باشد نباشد	بخمن نیست
	اگر جوی مرا سیغی احوال یابی	بخمن القی باشد نباشد	بخمن نیست

هَلُمَّ اِلَيَّ لَا تَقْتَدِ سِوَا اَنَا الْمَنَارُ فَاَطْلُبْنِي حَيْثُ

دلی غمزدان	بیا بشتاب سوی من بزاری	که جز من خالق دیگر نداری	دلی غمزدان
	مجوی غیر من در هیچ وقتی	بخاطر نا امید ی را نیاری	دلی غمزدان

اِنَّكَ كَرِيمٌ لَيْلَةً فَاَدِيَةً اَلَمْ اَسْمَعْكَ فَاَطْلُبْنِي حَيْثُ

بخمن ترا از پنا	اگر یادم کنی در شب نهانم	من اسپدار ترای بنده دامنم	بخمن ترا از پنا
	منم سامع هر چه جو نکه گوئی	ترا از لطف خود مردم بخوانم	بخمن ترا از پنا

فَلَا يَنْجِيكَ يَا عَبْدِي سِوَايَ مِنَ النِّيرَانِ فَاَطْلُبْنِي حَيْثُ

وَلَيْسَ بِكَ الْفَرْدُ وَشِغْرِي أَنَا الزَّافُ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

ترا در جنت الفردوس پس بکن	که می بخشد بکوی بنده جوین	را که جوین مرا فی الحال یابی	ترا جسد حضرت مانیت آمن
---------------------------	---------------------------	------------------------------	------------------------

أَهْلُ فِي الْخَلْقِ مِرْقَطُ جَزِيلٍ سَوَائِي لَيْسَ فَاطْلِبْنِي تَجِدْنِي

بخمن کس عطایی را نه بخشد	جهانی مر که ای را نه بخشد	را که جوین مرا فی الحال یابی	که جوین کس شغایی را نه بخشد
--------------------------	---------------------------	------------------------------	-----------------------------

الْعَرَفُ غَافِرُ الذَّنْبِ غَيْرِي أَنَا الْغَفَّارُ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

بخمن پاری هرگز نباشد	بخمن غافری هرگز نباشد	را که جوین مرا فی الحال یابی	بخمن قادری هرگز نباشد
----------------------	-----------------------	------------------------------	-----------------------

سَاخِرٌ لِلْعِبَادِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

بیا مرزم بفسردای قیامت	تمامی مؤمنان را از کرامت	را که جوین مرا فی الحال یابی	بدست تو بود ملک تمامت
------------------------	--------------------------	------------------------------	-----------------------

وَإِذَا مَرَّ أَرِيدُ بِحَسْبِ أَنَا إِلَهُ مُقَابُ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

تَعَزَّيْنِي فَلَمْ تَقْطَعْ مِثْلِي • وَلَسْتُ تَرَاهُ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

عزیزم من را غایت دایم	نبات من بود هر خلق قسایم	را که جوین مرا فی الحال یابی	بهرای بنده میکودی جوایم
-----------------------	--------------------------	------------------------------	-------------------------

وَإِذَا مَرَّ مَرَّ يَنْوِبُ رَأْسُ خَوْفِي إِلَا كَرَامُ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

ز بیم من اگر کردی پشیمان	نکرد و خاطرت هرگز پریشان	را که جوین مرا فی الحال یابی	که هر دشوار را کردم من آسان
--------------------------	--------------------------	------------------------------	-----------------------------

إِلَى الْأَلَاءِ وَالنِّعَمَاءِ عَبْدٌ لِي الْخَيْرَاتِ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

مرا ای بنده نعمتها تمام است	ولی واصل تو هر صبح و تمام است	را که جوین مرا فی الحال یابی	در انعام من ای بنده عام است
-----------------------------	-------------------------------	------------------------------	-----------------------------

إِلَى الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا جَمِيعًا لِلْمَلِكِ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

مرا ملکست این دنیا و ملکوت	و طبع من بود ناسوت و جبروت	را که جوین مرا فی الحال یابی	کهی در ذکر من شوگاه و تنبوت
----------------------------	----------------------------	------------------------------	-----------------------------

الْعَرَفُ مَنْ لَهُ اسْمٌ كَأَسْمِي أَنَا الرَّحْمَنُ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

اَنَا اللَّهُ الَّذِي لَا شَيْءَ مِثْلِي • اَنَا الدَّيَّانُ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

راحت کسی باشد نباشد	جو من خدا کسی باشد نباشد	اگر جویی مرا فی الحال یابی	جو پیدا کسی باشد نباشد
---------------------	--------------------------	----------------------------	------------------------

اَنَا الْمَلِكُ الْمَلِكُ كُلِّ مَلِكٍ • لِي الْمِيرَاثُ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

منم شاه و منم شاهان دوران	میراث باشد بعد آسان	اگر جویی مرا فی الحال یابی	ترا ای بنده نزدیکم من از جان
---------------------------	---------------------	----------------------------	------------------------------

اَنَا اَفْنَى الدُّهُورِ وَقَبْلُ قَبْلٍ • وَبَعْدُ اَبَعْدُ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

بقا بود کسی جز که ما را	کنم پیدا بعالم چون فضا را	اگر جویی مرا فی الحال یابی	برای رحمت دیگر عطا را
-------------------------	---------------------------	----------------------------	-----------------------

اَنَا الْوَهَّابُ يَتَجَدَّى سِرِّعًا وَفِي الْعَهْدِ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

سرعت من ترا بخشم جهان را	و که خواهی دم این را و آن را	نکرده عهد من هرگز شکسته	از آن رحمت کنم مرا و آن را
--------------------------	------------------------------	-------------------------	----------------------------

اَنَا الْفَرْدُ الْمُدَبِّرُ فَوْعَ عِشْرَةِ بَلِّ التَّكْلِيفِ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي

اَكْرَجُوْنِي مَرَا فِي الْحَالِ يَا بِي • لِحُجُوكَ اَنْتَ بُوْدَ نَاخِرَ هَارَا

کسی کو دایم این سوره بخواند	همیشه در امان حق بماند	اگر خواند کسی این سوره جل و دوز	شود از بخت خود در دهر فیروز
-----------------------------	------------------------	---------------------------------	-----------------------------

دُعَايِشِ مَرَدِ نَكْرَدَدُ نَزْدَ بَارِي • اَبَدُ سِتِّ اَمْرٍ اَمُورِ شَهْرِ بَارِي

همیشه مقبل و منصور باشد	بدا از ذات پاکش دور باشد
-------------------------	--------------------------

تَمَّتِ الْمُنَاجَاةُ الْمُبْتَكَاتُ تَمَّتْ ^{و الله اعلم بالصواب} بِمَعُوْزِ الْقَاضِي الْحَاجِّ اَبَا

بدار الخلفه اکره	جمیت عرلا فات و
والمخافات سنه	سبع و سبعین و تسعمه

حَصْرَتْ اَبُو الْعَبَّاسِ اِلَى قَدْسِ اللَّهِ سِرِّهِ الْعِزِّ زَمِيْمَتِهَا

چاره پیکار کان جز تو نداریم کس	ای عجب چون تویی بخون منی را
هر صبح و خفتن هفت بار بخواند هر مرادی که از حضرت	

خَوِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى طَلِبُ غَايِدِ مَرَادِشِ حَاصِلِ شَوْدِ

قد وقف هذه السجدة لسلطاننا العظيم
ملك الحرمين واليمن خادم الحرمين الشريفين
سلطاننا الملك الناصر محمد بن
ووقفها صاحبها عبد الله بن محمد بن
أبو القاسم المصنف
السنة

بسم الله الرحمن الرحيم

بدانکه ناظم این قصیده سعیده که چشم بلاغت بطافت آوندیده و در براعت باعلی
 علیین رسیده ابو عبد الله شرف الدین محمد بن سعید است که از کبار کتابت روز
 کار بوده و دستور کافیهان مهم گذار و البیان دیا مصرعی بوده به بنجاره افلیج
 گرفتار شده چنانچه نصف بدن او بکلی از کار رفته در استعلاج اوراسعادت یار و
 نجات بلند غمگسار شده بدان ملهم شده که در مدح سید ابرار مصلح هریشان روزگار
 عالم مدار وین شمار بجای هر سعادت محمد از دشمن غدار محمد بخار که تحیت بی نهایت و
 درودی شمار از حضرت پروردگار قرین او باد ما تعاقب اللیل والنهار و آنکه واضحاً
 او که معتدایان اخبار دین دار و راویان اخبار و آثار او نیند قصیده باید پرداخت
 و در ایستشفا بدان رسید بساخت بس از عالم غیب این نوباوه بی عیب روی
 نموده چون با تمام رسیده آنحضرت علیه الصلوٰه و السلام در مقام بروز ظاهر
 و دست مبارک از قدم تا تارک بر بدن او مالیده فی الحال صحت تمام یافته هنوز اول
 صبح بوده که یکی از اهل فلاح بجانب او شتافته و این قصیده میخواند و طلب نموده
 و گفته که قصیده که در مدح سید عالم از کتم عدم بطور رسیده میخواهم جواب داده
 مرادین باب قصاید بسیار بی حساب است کدام میخواهی گفته که آن قصیده میخواهم
 اول و این مصرع است **اَمِنْ نَذْرٍ جَزِيٍّ اِنْ بَدَى سَيْكُم**

لقد سمعت البارحة وحي مشد من صلي الله عليه وسلم يحامل لائل الاعضا واثرا من قصيده

و آثار این قصیده آن مقدار تکرار یافته که از اظهار مستغنی است فقیر حقیر گرفتار زنجیر
 اعدا و اشد از منکر نکیر ابراهیم بن محمد بن عیث الاصفهانی بجاه تعالی بمرکه بنده قصیده
 من العدو و الدینی که عالمی بقصد قتل او چون سیل بر جانب روان بودند و بتوهم
 یافتن او بهر طرف روان و او در غایت بی کسی و نهایت بی فریاد و سی متوکل بر
 حضرت متفضل و به بنی ناشی متوسل در کنجی خفتی و معتزن که ناگاه این قصیده
 مضطربانه مساجدت نموده بخدم او بشد غزیری که دستگاه فضل او از قیل
 ذلک فضل الله بوده و معاونت او با انواع باین در ماند همراه اشارت و نمود که
 تطبیق فرست او را ترجمه موعوی باید نمود که عامه را نافع باشد و تراخا مشرف
 و بر مقتضای اشارت و استشمام بشارت علی الفور جبارت نموده باین انوح
 از و هر کسی بفرع تواند رسید و از لذت مقاصد او شمه تواند چشید مشغولی نمود
 امید که توفیق رفیق و نجات شفیق گردد که شیرجی در خور او طرح شود آنکه ولی التوفیق
 بدانکه ابیات این قصیده مبارک که بر پشت قسم است بر طبق ابواب جنت نعیم که از
 هر قسم و قسم نسیم خبان معیم بمشام جان هر کریم میرسد **اول** در بیان
 عاشق و گرفتار و ناظم بهوای عذاری چنانچه رسم قصاید است و از تشبیه
 یعنی بیان جمال زمان کردن و آن موجب رقت قلب سامع می گردد و سبب
 شوق او بشنودن شعر و درین قصیده خصوصیتی دیگر دارد که موجب اعتراف
 ناظم است بتقصیرات و بیان ابتلائی او بمتابعیت نفس آواره و مقدمه امانت
 و از و اشتغال بمدح شفیع المذنبین و مادی المصلین حسن تمام می ماند و شک
 نیست که سرمایه نجات هر گرفتار ترک انکار نقصیرات است و انابت بهترین

در پرات **دو** در اعتراف بتقصیر و توبه نفس **سید** توبه و گذر
 از مکاید نفس و شیطان **چهارم** در بیان کمالات سید کائنات علیه السلام
 علیه و سلم و معجزات او پنجم مدح انصار طرفدار سید المرسلین صلی الله
 علیه و سلم ششم استعانت و التجا با او هفتم محکم گردانیدن
 رجا که مقدمه الثبوت **هشتم** ختم قصیده بصلوات بروی و برال و
 صحب و ی علیهم الصلوٰۃ و السلام و این را حسن خاتمه گویند و شک نیست که این
 درین قصیده میهنه سبب حسن خاتمه ناظم و اوام است **آیا من**
از تنگنای یاد کردن یا بیاد آوردن چیزی آن مسایر جامع جابرست بمعنی
 همسایه **بدی سلم** در موضع که او را دی سلم گویند و او موضع است از
 حجاز که درخت سلم بفتح عین در وی بسیار است و اما سلم بکسر جمع سلمه است
 چون کلم و کله و او نیز نوعیست از درختی در سیاهان و بعضی او را در وایت
 کرده اند **من حبت** آمیختی **دمعاً** اشکی را **جری** که روان شده است
من مقلد از سیاهی چشم یا سیاهی که سیاهی و سفیدی در وی است
بدی بخون و صفت کرد اشک را بآن که روان شده از چشم با آنکه اشک
 روان نمی باشد مگر از اشارت به بسیاری اشک بخانچه گویند است که روان
 شده از منبع و آزار سیده بسیاری دم ساخت مزوج در عادت کمر می باشد
 از مزوج به و از لطایف غیبیه این قصیده علیه السلام است که صورت امن تکلف
 متعجب او شد و بزبان متکلم با وی فکر آمنت ذکر میکند **آمر** بلکه **هبت** آیا
 چیست **الوح** باد **من لقا** از جانب **کافله** موضوعی است از بادیه قریب
 به بصره بدو منزل که آرامگاه محبوب و نخواهی بوده **واو من** و چیست البرق
 برق فی الظلمه در تاریکی **من اسلم** از کوهی که نام او اضم است و

قریب است بمدینه طیبه یک منزل و اخاب کلمه ام منقطعه از منسوب اول
 بکار برای آنست که تفاوت بسیار است میان یاد همسایه و یاد محبوب
 بشنیدن بوی او از صبا و دیدن برق در شب مشتمل بر ظلمه در منزل او که
 یاد میدهد از مار قری **فتحا** یعنی اگر نه سبب گریه این امور است پس چیست
لعلنی مرد و چشم ترا آن اگر **قلت** بگوئی تو مرا ایش را **اکففا** باز
 ایستد از گریه **تمتاً** سیلان کند الهی سیلان کردن و سخن نشنودن
 و نصیحت قبول نتواند کرد و گریه که سببش غیر شدت عشق باشد بدین مشابه
 نباشد که دمع شوان **کروما** و چیست **لقلیبت** مردل ترا آن قلت
 اگر بگوئی استفق بخود آیی الاستفاقه بهوش آمدن یکم حیران می شود
 حیران شدن یعنی پهوش شدن یعنی پهوشی دل که غیر شدت عشق باشد بدین
 مشابه نباشد که از خود دفع نتواند کرد و می تواند بود که معنی آن باشد که چون
 چشم را گویند که باز ایستد از گریه سیلان کند از مشقت شنیدن این نصیحت
 و چون در را گویند بهوش آیی حیران ماند ازین مو عظمت و لیکن ترک ادغام
 در اکففا بجهت ضرورت شعراست و شاعر در اشیا باصل تواند خواجه
 در محاش مبین شده و بعد از آنکه مبالغه بسیار نمود در استنطاق ناک کشف
 حال خود و او در انخفا کوشد خواجه رسم عاشق حاذق باشد با وجود کمال
 ظهور علامات موجب تعجب سایل کشت پس بر سبیل تعجب گفت **الحسب**
ایا بندار **والصبت** عاشق **آن الحسب** سخت عاشق شدن **آن الحسب**
 آنرا که دوستی **منکتم** پوشیده و نهانست **ما بین** در میان
منسج سیلان کننده که دمع است **مین** ازین عاشق
و مضطر مر و افروخته شده که دل مشغول اوست و بعد از ظهور محامل

الصاته

عشق است لال کرد بر ثبوت هوای او پس گفت **لولا** اگر نه الهوی محبت
 موجود بودی **لم ترف** زنجیتی تو الارافه زنجین **دمعا** اشکی را علی **طلل**
 بر آثار دیار محبوبه مثل نشانه خانه و دیدن و جای میخ و غیر آن و غالباً که
 مراد بذكر **طلل** است و الا وصول بمنزل محبوبه در میان نبود و برین تقدیر
 شدید المناصبه می افتد بمصرع دوم که **ولا ارقیت** و نکستی پنجم
لذکر از جهت ذکر کردن **البیان** درخت خوش قد که از محبوبه یار و
وهدو العکم و از جهت مذکور ساختن کوه که منزل اوست و کلمه **لاد**
لا ارقیت زاید است که در مقام عطف بر منع زیاده می کنند و عطف ارقیت
 بر ترقی مآل که لم بر ماضی در نیاید بی مکرار بنابر تاویل مذکور درم ترقی **فکیف**
 یعنی وقتی که ادله دلالت کرد چون **نکیر** منکر می شود یعنی ممکن نیست انکار
حبیباً دوستی و قول او که **بعد ما شهدت** دلالت میکند بر شرط
 مخدوف یعنی بعد از گواهی دادن **بیه** باین دوستی **علیک بر تو غلوک**
 گواهی آن راست جمع عدل است بفتح عین گواه راست که **الذمیع والسقم**
 اشک و بیماری است و اطلاق جمع بر دمع و سقم با آنکه از سه کم است از
 قبیل قول خدای تعالی است که صفت قلوب بکما یا آنکه مراد بعدول دو گواه
 دمع و یک گواه سقم است یا آنکه انواع دمع است که مذکور شده از دمع
 آمیخته بچون و دمع در وقت امر بکف حسین و دمع بر طلل و همچنین مراد از
 سقم است که همان قلب در وقت طلب استغاثه است و اضطراب او و
 پیدار خوابی و بعد از آنکه ثابت گردانید سروری ضد
 اندو و بکین شدن که بمنزله کاتب دارالحکم است و نوشته شده
 که اشک فرود آوردن است بر وزن قطره و لاغ

شدن است بر وزن ریحی اشک دایم و لاغری را تشبیه بدو کلمات کرده
 در آنکه ابقای کند آنچه بیماری و اشک بآن گواهی دادند پس قول او که وضی
 عطف بر غیره باشد مانند کل زرد که او را چشم کاو
 گویند که در بهار پیداشود و عوار نیز گویند و لاغری با اعتبار لازم است
 شبیه است باو بزد و صغیر و وی تو که بمنزله دو ورتی اند
 و شاخهای درخت که سرخ و نازک می باشد و انگشت تنگ است
 محبوبه را تشبیه بآن میکنند و علم بر وزن علم است و خط عبره با اعتبار
 امتزاج بخون شبیه است باو و قول او که علی خدیگ متعلق با شیت
 و الا تعقید لغزلی شود بلکه متعلق بمخدوف است و جمله معترضه است و تقدیر
 آنست که اثبتها علی خدیگ پس بمنزله تغییر است بعد از ابرهام و بعد از آن
 سایل مضطر ساخت عاشق پیاده را و سبیل انکار برای او نگذاشت
 معترف شد و گفت آری آنچه گفتی واقع است شب روی
 کرد خیال آنکسی که دوست من دارم من او را
 پس پیدار کرد مرا و مشاهده خیال اگر چه موجب لذت است
 و باید که بیماری سهر و سوزش دل بهتر شود لیکن عاشق را آن لذت میسر
 نیست و دوستی عشق درمی آرد در میان
 لذتها الم را و با وجود مشاهده خیال بکاو لاغری و پیدار کجی ناشی
 از الم دوری و بخوری مجبوری است بر طرف نمی شود پس قول او که
 تا آخر جمله است معترضه بواو برای دفع و هم انقطاع الم عشق بلذات
 مشاهده خیال و بعد از آنکه معترف شد بشده حب متعین شد از مخاطب
 ملاحت ملاحت را پس گفت ای ملاحت کننده از زمان آینه

ما در دوستی که منسوبست بقبیده درین که ایشان را
عذره و بنی عذره گویند و عشق ایشان در کمال افراط می باشد چنانچه بسیاری
از ایشان بعشق تلف شده اند و از باب تواریخ در پنج عشق ایشان حکایات
نوشته اند و نسبت بعذره و بنو عذره سرد و عذری می آید چنانچه قبسی
نسبت بقبیس است و امراء القیس است گفته اند یعنی قبول کن
معذرت را از من در حالی که ملحق بتواست بس معذره
مفعول اقبل باشد و منی متعلق با و و الیک حال باشد و نمی شاید که منی
هم حال باشد و می شاید که منی و الیک دو صفت باشند برای معذره
و گفته اند که معذرت آنست که محسنی النفع متضمن اوست و بعضی گفته اند
قول گذشته است که و المحب یعرض للذات بالالم است و این بیچاره میگوید
که معذرت تمیز است از نسبت بعذری یعنی هوایی که منسوبست بعذره
معذرت او چنانچه ایشان معذورند صاحب اینها نیز معذورست و منی متعلق
بالبیک که اسم فعل است بمعنی ابعد یعنی دور شو از من که انصاف نداری که
ملامت میکنی و اگر انصاف می دادی ملامت
نمی کردی و معذرت آنست که عاشق هوای عذری دارد و اگر در خارج این
پست عذرا تعین کند ظاهر آنست که آن باشد که قول او که لاسری بمبستر
عن الوشاة و لا دانی بمحسم اعاده میکند عدا عنه عدا
جاوده و الیه عدوی سری الیه سرایت پس بر هر تقدیر قابل بخذف حرف
جری باید شد و آن سماعیست لکن بعضی از شارحان که بر عبت ایشان
بقدر وثوقی هست گفته است که این دعاست بر لایم بگرفتارهای بحال او و
نتیج است بمضمون حاضر مشهور که منی عراخاه بذنب لم تلت حتی ابتلا

بر پس معنی بران باشد که سرایت کند به حال من و مبتلا شوی بان و اگر چه
می تواند که بتقدیر عن و عا باشد مراد را با که بحال او گرفتار شود یا شکایت
باشد از و بسبب آنکه سر او از و تجاوز کرد و فاش شد چنانچه بعضی
بران رفته اند فاما تا حذف عن درین فعل مسموع نشود اعتماد را نشاید
حال من که آن اینست نیست آنچه مرا مخفی باید داشت
پنهان از سخن چنان جمع و اشی است بمعنی تمام
در اصل و شیه بوده چون طلیه بعد از قلب یا بالف بر وزن غده و قناه
افتاد فارا مضموم ساخته تا از اوزان مفردات جالی شود و همچنین است
قصاة و امثال آن و نه در و من منقطع می شود
و کله لا لای فی جنس است زیرا که لای مشابه بلیس بر موقوف در نیاید مطلقا
چنانچه جمهور مذکور و مسطور ساخته اند اگر چه بعضی بر سبیل ندرت تجویز
کرده اند و در دخول لای فی جنس بر موقوفی تکرار در اشعار هیچ انکاریست
بعد از آنکه مبالغه لام را در ملامت دید و ظاهر شد که عذر نمی شنود و مهم
بی سرودی کشید خصم را از عاشقی که ندارد بحال گفت و شنود تسلیم کرد
آنچه میگوید برای نفع اوست و عذری نیست در شنیدن و نمی شنود
و این طریقه قوی ترین طرق دفع است در منع خصم از خود پس گفت که
خالص و بی غش گردانیدی خطاب نافع را
نیستم قابل آنکه بشنوم آنرا و بگوشت من برسد
یا اجابت کنم از برای آنکه دوست از ملامت
کنندگان از عدل و عدل بسکون عین و نفع آن بمعنی ملامت کردن
در گری عظیم است که اصلا سخن ملامت ایشان بگوشتی او نمیرسد

يقال صم عن السؤال لم يسمع ولم يجب وبعد از دلیل که حال همه مجبانی است
 دلیل دیگر بر نداشتن در خصوصیتی حال خود بیان فرمود و گفت
 بدستی که من متهم گردانیدم با آنکه سخنی او اصلی ندارد
 ناصح پیری را در علامت کردن مرا
 و حال آنکه پیری دور تر است از هر ناصح در نصیحت
 کردن از متهم بود نه از متهم بر وزن جمع جمع تهمه یعنی متهم
 بودن بر وزن جمعه و نصیحت پیری هر کسی را که قدم از دایره استقامت
 بیرون می نهد در غایت ظهور است و پیغمبری است از بیان و بیان کرد و
 متهم ساختن نیز شیب را که بغایت دور بود از وقوع بقول خود که از
 برای آنکه اگر کننده من که بغایت مبالغه می نماید در او و تا او آماره
 از برای مغالطه است چون علامه یا تا تأیید است چون آماره که نفس است
 پیری پند نیز گرفت از نادانی
 خود برسانیدن برسانده بمعنی مندرست یا انداز و متعلق
 با تعاط یا جهل پیری سخت پیر شدن بر وزن درم
 و مهیا ساختن این نفس آماره این چنین
 کار خوب که شرع او را حسن شمرده باشد آن مقدار
 که با و مهمانی کند بر وزن الی مهمانی را که فرود آمده است
 بسرن و تحفه من سرزد که گفته اند برای آنست که ظهور را تو پیری
 در غالب از جانب مراست و این پیچاره میگوید که مراد آنست که بی خبر
 رسیده باشد میگوید فلانی بسرا رسیده یعنی بی خبر را در یافت و غرض
 مغالطه است در تقصیر نفس که آن مقدار مهمان ساخته که با و مهمانی کند

را که بی خبر رسیده و غیر محشم است و مهمان مانده مهمانی
 کمتر میطلبد بنا بر غیر محشم و پیری را غیر محشم گفت یا آنکه عظمت و احتشام او
 در شرع متین و ضووح تمام دارد از برای توجع نفس آماره که پیش او شیب متهم
 و غیر محشم است و از برای تنبیه بر آن که عدم احتشام نه بحسب واقع است
 گفت اگر بودی من که می دانستم آنرا که
 من بزرگ نخواستیم داشت او را بنهان میداشتم
 بنهان او را که ظاهر شد بر من پیش از آنکه بر غیر من
 ظاهر شدی در حالی که این سر از پریت منتسب گشتی و در
 نظر ما مفتضح و رسوا نمودی و بعد از آنکه اجوار نفس ستیزه کار و عدم
 از جارا و بسیار گفت استغاثه نمود از ضرری دفع وی استعانت نمود
 در ضبط و منع وی پس گفت یعنی آیا کیست که ضامن
 شود و به پذیرد مرا در باز گردانیدن کی سرگشتی کردن او که ناشی
 شده و جاح بر وزن رماح است از گمراه شدن او
 همچنانکه رد کرده می شود سرگشتی کردن اسپان
 بجایها و تشبیه نفس با سب ما خود است از لسان شرع که
 نفسک بمطسک فاروق بها و البنی فایده العزالمجلی و وقتی که طالب معارف
 نفس شد از ناصح غیب بی عیب جواب بی ریب شنید که یعنی
 اگر طالب تدبیر پس مطلب بمعصیتها و نافرمانیها
 شکستن آرزوی او را که خیال کنی که او را از معصیت سیر
 سازی تا باز ایستد از برای آنکه بدستی که خوردن یا
 خوردنی قوی میگرداند آرزوی بسیار خود را

و دفع آرزوی طعام بخلاف احتیاج از صورت پذیرد و دلیل دیگر بر آنکه کسر
 شهوت بمعای شوان طلبید آنست که نفس و نفس
 مثل کودکی شیر خواره است اگر و آگاهی این طفل بر شیر
 خوردن برسد بچوای حویلی بر دوستی
 شیر خوردن و اگر از شیر باز کنی او را از شیر باز
 شود و وقتی که پستان کرد که منع نفس برسانیدن آرزوی او بدو خیال محال
 بیان کرد که دوا ای او چیست پس گفت پس بگردان
 محبوب او را از خود یا از وی و نیک پیرهن از آنک
 حاکم خود سازی هوای نفس را و متابعت او کنی چنانچه
 محکوم متابعت حاکم کند از برای آنکه بدستی که هوای
 نفس ما آن علی را یا نادانی را که هوا جز بنادان حاکم نشود پس بگو که از برای
 غیر ذوی العقول است بموقع خود باشد که والی شد بدو یتقال
 تولا ای صار و الیا علیه میکشد نزدنی که از جای خود نمی جنبند
 یتقال الصبی العلیل قله فی مکانه بضرب یعنی مبتلا می گرداند بکفر یعنی
 یا عیب ناک می سازد و مبتلا می گرداند بملکه فسق و فجور پس ما تو را
 مغفول یصم او یصم است و گردانیدن او مبتدا و یصم خبر بکذف ضمیر و یصم
 مبنی بر بی خبریست از قاعده انواب اسما و شرطیه و نگاه بانی
 نفس را و حال آنکه او در علمها و خیر
 جویده است و مگذار که عمل را فاسد گرداند و اگر خوش کند
 یا شیرین شود نفس این فعل تفسیر محذوف است که مبین شد
 عملی را که در و مشغولی میکند و از و نفع میکشد و بمنزله چراگاه است

بسی چنان او را در آن عمل الاسامه جویندن و از آن عمل باز دارد
 که خیر عمل در آنست که مخالف نفس باشد و از عادت ممتاز گردد و مراد از آنکه
 گفته اند که صاحب الورد ملعون این نکته است و مراد از عملی که بعد از استحلا
 او را باید داشت که نوافل است و استعلاء او در فرایض نمی باشد زیرا که
 در و ریا و عجب نمیرود و منشاء استعلاء نفس را ریا و تفاضل است و مبین
 و خوب نگاه بانی نفس را در حال طاعت با که از و در هیچ حال غافل نمی تواند
 و او در همه حال در مقام فریب است بقول خود که چند بار
 نیک شمر لذتی را از برای مرد متعلق است بحسنت یا لذة
 بر سپیل تنازع یا که کشنده است مراد او پندار و بسبب اغواء
 نفس که لذت است از آن جهت که ندانست این
 مرد از آنکه زهر در طعام جرب است اگر و سم بکسر
 عین باشد یا در جرب است و اگر بفتح عین باشد یعنی در چیزی جرب است
 و حیث در اصل بمعنی مکانست و از آن در مقام تعلیل استعاره می کند
 از برای معنی جوت و بیان کرد آنرا که چنانچه نکه بانی نفس در عبادات
 واجب است در احوال ضروری و او نیز واجبست که اقل آن اکل و شرب است
 پس گفت بر نفس اخور خفیه و قیقه یا شبیه را
 از دو حالی که از و خالی شوان بود کرسنکی
 و از سیری و چون مشهور آن بود که معاضی از معده ممتلی خیزد و معده
 پر شهوت انگیزد و کرسنکی بود که شهوات را بشکند حاجتمند بیان شد
 در کرسنکی پس گفت از برای آنکه بسیار است برای تعلیل است
 و بسا که در مقام تکثیر استعمال یابد کرسنکی شدید که شکم

بر پشت جسد بدتر است از فساد ماء معده
ممتلئ تخم بر مثال لزه یک فساد معده تخم جنس جنس فساد معده را
به یک کرسکی مقابل ساخت از برای مبالغه در فساد کرسکی که غالباً
از اعمال حسنه است تا ظاهر شود که از کید نفس غافل نباید بود بعد
از آنکه در تدبر نفس و صیست که در بصر هوای او تا نگاه دارد خود را
از فساد او اشارت کرد بدفع فسادات سابقه بر احوال و گفت
و طالب شور و خجسته اشک ندامت را

از چشم یا ذاتی که تحقیق پر شده است
از حرامها جمع محرم است بر وزن مقطع یعنی حرام و لازم شود
نگاه داشتن که منشاء او ندیم باشد بر وزن کرم
بمعنی پشیمانی نه احتمالی را از عجب و ریا خیزد و معنی توبه همین است و بر
متوجه نمی شود که این مقدار در حقوقی که قضاء آن واجب نیست نافع است
اما حقوق واجب القضا را قضا واقع نیست زیرا که پشیمانی بر ترک واجب
قضا را که بر و واجب است ترک نخواهد کرد و باین دقیقه که تا اکنون خجسته بود
ظاهر شد که آن مسئله که توبه ماحی و توبه است بطاهر خود تمام است و حجت
ندارد با استثناء حقوق عباد و عبادات لازمه القضا چرا که معنی توبه
وقتی متحقق شود که تا یب مشغول بقضا که یکی از واجبات است و اگر فرصت
نیافت که کند واجبست که در ذمه او مانده و توبه سابقه بدو تعلق گرفته
و حکم او حکم واجبست که بجهت بی فرصتی فوت شود و بعد از آنکه وصیت
کرد بخلاف نفس و از آنکه آنچه از متابعت او حادث شده امر کرد بجلالت
آنچه در وی نفس و شیطان مجتمع شده باشند با نفس او را باید از شیطان

قضا

از راه نبرد بس گفت و مخالفت کن و نفس
و شیطان را و ممثل مشوام و تهی ایشان را
و اگر خالص سازند ایشان دو تفسیر
مخد و نیست که تفسیر یافته نیت ترا باین نوع که ترا عبادت

فرمایند و بغیر و صلوة و دلالت نمایند بس متهم و ایشان را
و اگر آن عمل واجب نباشد مکن که در آن فساد می مضمر است که توفدانی
و اگر واجب باشد نصیحت ایشان را در کردن آن عمل داخل مده و ایشان را
خارج شمار مشهور است که در خاطر یکی از کابر دین افتاد که بغیر و دتاملی
بسیار کرد که مبادا شیطانی باشد دانست که رحمانست متفکر شد که
فایده این و سوسه جدیت شیطان ما مور شد که پیش او حاضر شود و از
پرسید که چه فایده دیده گفت هر روز از تو چندین عمل صادر می شود که هر یک
بچندین غرار برابر است رازی شدم که بغیر وی و شهید گردی و بجز ثواب
غیر او شهادت از چندین هزار عبادت تو خلاص شوم و فرمایند

بر داری مکن از ایشان بر دو هیچ خصمی که با تو مخفا
کند در طلب مطلوب خود و نه حکمی را که حکم کند بجانب تو یا بجانب
او بلکه مخالف هر کدام که می کنی بجهت اطاعت امر حق کن که ایشان قابل
اطاعت نیستند و از برای آنکه می شناسند
حلیه پنهانی این خصم و حکم را که نفس
شیطان بند و بر تو پنهان نیست که مخاصمت هیچ یک با تو برای مصلحت
تو نیست و حکم هیچ یک بجانب تو برای نفع تو نه و بعد از آنکه ناصح نفس
عاشق را که عقل است دید که درین نصیحت در مطابعت نفس و شیطان

افتاد چه فرماید بدینچه عمل نمیکند بتوبه مشغول گشت و اظهار ندامت کرد
 و فرمود **آفرینش میخوانم از خداوند عزوجل**
 از گفتنی که بی عمل کردن است نه بدان جهت که
 گفتنی بد است زیرا که گفتنی که امر معروف و نهی منکر است یا واجب یا
 مندوب است بلکه بدان جهت که خالی بودن از عمل نیکو نیست پس منوط
 استغفار قید است از برای آن استغفار میکنم که سوگند بخدا
 تحقیق نسبت کردم باین گفتنی **فرزندی**
 بخداوند نازانیدن و عقم بر وزن فرس و غنق باز
 میدن است و هر دو در بیت مستقیم اند و معنی نسبت فرزند به غیر نسبت
 این اعمال است بخود چرا که ظاهر از حال آمرانست که او کننده است
 پس اراده آن کرد که او عامل است باین اعمال چنانچه گفته اند نسبت
 این گفتنی است بخود چرا که باین فرمودن خیال نمود خود را که این فرمود
 حق اوست و حال آنکه وقتی حق با او باشد که او خود عامل باشد چنانچه
 این پیاژه خیال میکند و بیان کرد قول بی عمل چون فرمود
 فرمودم ترا **بهر نیکی** **لیکن فرمان**
 بردار نشدم باو **و راست نشدم**
 پس چیست حقیقت قول من **مر ترا** **راست**
 شود یعنی این گفته من حقیقتی ندارد و مجرد صورتی پیش نیست بدان جهت
 که فرمودن از ناکنده گناه است بلکه گناه باشد که واجب باشد بلکه
 بدان جهت که اصلاح حال خود ایم است از حال دیگر و از جهت
 است که داعی در ادعیه ما ثوره خود را بر والدین تقدیم کند **قال الله**

تعالی حکایت عن نوح علیه السلام رب اغفر لی ولوالدی وللمن دخل بیتمو منا
 و هم یباینا ختم برای توست راه **پیش**
 مردن و قید کرد تزود را به قبل الموت ما که تزود نمی باشد مگر قبل الموت
 اشارت باینکه این زاد که فوت کرده زاد سفر موت است که تدارک ندارد و
 زمانی که در غفلت و زریده زمان نیست که موت در عقب اوست و از
 برای تزود بدل ندارد **زایدی را بر آنچه واجبست**
 و مگذاردم **غیر نماز فریضه**
 و روزه نداشتیم سوی روزه فرض بقینه سیاق و نفی تزود فله
 اگر چه متضمن نفی صلوة غیر فریضه و صوم غیر فریضه است لکن تصریح باو نمود
 از برای تحسیر بر خصوص فوت این دو عمل شیرین و تاکید ترک نافه فرمود
 بقول خود که **یعنی بیدار کردم سخته عمل را که بر ترک او عقاب**
 نیست و بر فعل او ثواب است و چون ثبوت او از پیش حضرت رسالت
 پناه است صلی الله علیه و سلم اضافه باو یافت و ظلم بر او اخلال باو
 و فوت حق اوست **اگر کسی که** **زنده گردانید**
 تاریکی را یعنی شب تاریک را و زنده گردانیدن شب عبارتست از
 زنده گردانیدن خود در شب از خواب که مرکب بیدار است و از غفلت
 و جهالت نفس که هلاک هشیار است بعبادت مشتمل معرفت که حیات
 عبارت از آنست **آن مرتبه** **که شکایت**
 کرد **قدم مبارکش** **از جهت ضرر یافتن**
 از جهت آما سیدن و جمله احوی الظلام صله کلمه من است و
 چلهاء که در ایپات لاحقه می آید تا و کیف تدعو عطف برو نیست چنانچه

شارحی گفته و ظاهر خواهد شد و درین بیت صنعت تمیج است و آن اشیا
بمضمون حدیث معینه رضی الله عنه که قام النبی صلی الله علیه وسلم حتی تور
قدماه فقیل له لم تصنع هذا وقد غفرک ما تقدم من ذنبک و ما تاخر
قال فلان اکنون عید اشکورا و این حدیث متفق بخاری و مسلم است
و محکم است از جهت کرسنگی
چیزها را که در اندون شکم او بود و در هم پیچید در زیر
سنگها جمع حجاز است نهی گاهی را که
نازکی که دانه شده است پوست او و ادم بر
وزن درم پوستی که بگوشت متصل باشد و فایده پیچیدن نهی گاه و
سنگی بر نهاده است احتشام مضبوط شود تا خلأ او مزید صنعت
نکرد و اندیشه کرد با و کوها
که بغایت بلند بودند جمع آشفتم در حال که بودند از طلا
از جهت مبارک او تا از نفس مبارکش محتجج شوند
بآن معنی که نفس او چون سایر دنیا داران متوجه ایشان شود
بس نمود آن حضرت صلی الله علیه وسلم کوها را چه بلند
همتی که اصلا ملتفت ایشان نشد و بچشم حقارت در ایشان نگریست
بلکه در ایشان شکرست و غالباً این در عالم تصور بوده نه در عالم وجود
و اشارت بمضمون حدیث که در کتاب شفا آورده که از جبرئیل نزل
علیه علیهما الصلوٰۃ والسلام فقال له ان الله تعالی یقول یتوب
لک الحجت ان اجعل هذه الجبال ذهباً و یكون معک حیث ما کنْتَ
فاطرق ساعة ثم قال یا جبرئیل ان الدنیا دار من لا دار له و مال من لا

مال له قد جمعوا من لا عقل له فقال له جبرئیل یتوبک الله یا محمد بالقول الثابت
غالباً زمان سرپیش انداختن آن حضرت زمان عرض خیال بوده خود را
بر آن حضرت و تمنای ایشان آنرا که آنحضرت باین معنی راضی شود
و مقرر گردانید لغت او را از دنیا ببرد
حاجت از جهت لوازم بشریت بدنی و فقر او و جوارح از
چیزی با وجود حاجت حجت تمام است بر کمال شرف او پس ضمیر فیها کفایت
از دنیا جهت فقر او در خاطر ما بسیار در صله دهد و رجوع ضمیر بما فی الضمیر
مقدر است می توان کرد و دست راحق نیز مفسر است و این بهتر از آنست
که ضمیر راجع بحال باشد چنانچه تا این زمان بآن شرح می یافته و چون تنفرد
از شی با وجود حاجت بعید بود از قبول او را بیان کرد اولاً با که
بدرستی که حاجت علیه نمیکند
بر نگاه داشته خدای تعالی بنده شایسته خود را پس با وجود معارضه
عصمتها از خواندن حاجت او را داعی بدنی نیست و این خاصیت نسبت
بآن حضرت از وی مسلم است پس گفت و آیا چون
بخواند بجانب دنیا که این عالم است و ارا دنیا گویند بجهت
قریب او بما نسبت با خرت بحسب زمان چنانچه گفته اند یا نظر بطباع
بشر که ما بلند بشر چنانچه می توان گفت که مشتق است از دنیا بجهت
و ناءت و خست او مشتق است از دنیا و این وجه ثانی برین مقام
تعجب ملائمت تمام دارد و استغهام برای انکار است
حاجت اکسبی که اگر نه او موجود شدی
پرو ن نیاید دنیا از عدم

و حاجت کسی را بفرمودی از خود نمی خواند چه جای آنکه بچیزی که خواند که وجود او طفیل
 وجود او است و دنیا در مرتبه ثانیه از قبیل وضع ظاهر است موضع مضمر و آن
 در جمله واحده در غیر مقام تعلیم خامه شاعر است و ظاهر این بیان که از این جای
 شنیدی مقتضی آنست که وجه دوم تقدیم یا قتی چه معنی بر منع دعوت حاجت
 و وجه اول معنی بر تسلیم دعوت لکن مسلوک طریقه ترقی را اختیار فرمود
 یا آنکه اشتغال با اسم مبارک او ازین کلام میسر می شود و درین پند صنعت
 تبلیغ است بحدیث قدسی که مشهور است که لولا که ما خلقت الافلاک و مخفی
 نماند که باسم محمد و ج بلفظ محمد در غایت لطافت افتاد **مهتر**
 اصحاب دو کون اول و کون آخر و اما آنکه بعضی از شارحان
 تدقیق کرده و گفته که مراد سید در کون است و اضافه معنی فی است غیر مستحی
 چه بر تقدیری که این اضافه را بخوس معنی فی دارد و آن مخصوص اضافه مصدر
 ظرف نباشد عطف و التعلیل بر وی نا ملائم می افتد **والسؤال**
 جن و آنکه وجه تسمیه چیست لایق این مقام نیست و ذکر تعلیل تخصیص بعد از
 تعلیم است جهت تمیز ایشان از حیوانات بحکم تمیز و از ملائکه بتکلیف و از
 برای رد بر مدعی اختصاص نبوت آن حضرت با د میان و همچنین
 یعنی و در جماعت مخصوص گشته بذکر جهت مزیت انسان بر جن و رد قول
 مدعی اختصاص نبوت بعب و برین تقدیر ذکر بحکم اسم بود اما رعایت قافیه
 او را بنهایت انداخت و ظاهر در **عدم اعاده**
 من بود چه هر یک بنیانی فریقین متوازی بود و مجموع را بیان باید بود لیکن
 احتیاج نظم مذکور او شاعر را بران داشت که یکی یکی از فریقین را منین است
 کویا که گفته فریق و فریق و بیان را نیز ترتیب آورده و عرب و عجم هر

یک روزن فرس و فرس آیند و درین نظم عرب مجمل و عجم متعین است
 پیغمبر ما که که امر کننده است بجمع آنچه در شریعت با و امر واقع شود
 نمی کننده است در جمیع آنچه تن شریعتی با و متعلق شود پس حذف
 مفعول برای تعلیم است و ازینجا معلوم می شود که این معنی رسول نیز هست و آن
 پیغمبر است که صاحب کتاب باشد چه امر بتلاوت کتاب از جمله اموری است که
 شرع با و متعلق است و جمیع کتب درین شریعت منسوخ التلاوة است پس
 او را کتاب باید تا امر بتلاوت شده باشد و الوالووم نیز هست و آن پیغمبر است
 امر بجهاد باشد پس نیست هیچ احدی و لفظ احد در لغت جنس
 و مشایه بلین خبا نچه درین مقام واقع است نفی است در استخفاف بی تفاوت
 بخلاف غیر او که در مشایه بلین ظاهر در استخفاف است و نفی نیست و ما راجل
 نفی جنس راجل است بظاهر و احتمال نفی راجل واحد دارد و خبا نچه این نفی با وجود
 دو راجل و بیشتر مجتمع شود و در نفی جنس نفی است در استخفاف پس لا راجل
 بفتح راجل با وجود این جنس اصلا مجتمع شود پس قاصر خیال نکند که لا احد
 در نظم واقع است مناسب مقام نیست و مقام مقام نفی جنس است
 راست کونی تر **در گفتن** و نفی اشیا از او
 و نه در گفتن نعم و اثبات اشیا و این متفرد است بر سیادت
 مطلقه او و مایل کونین را از بودن این فرع بعد از امر و نه بغایت بموقع است
 چه موجب انقیاد تام است همین او دوست داشته شد
 حق است تبارک و تعالی یا دوست داشته شده خلق است
 طلب او عفو و فضل حق را بران بندگان او که
 آنکسی که امید داشته میشود از برای دفع یا در وقت هر

ترسانیدن از انواع ترسانیدن که آن
 هول در آمده شده مردم است و بغف و شدت و اگر چه غیر آن حضرت
 رتبه شفاعت نیست فاما در همه چیزه پس حضرت که اشارت
 از تعریف مستند مستفاد شد حقیقی است و شفاعت او مشروط است
 بایمان و دور نیست که آن تعلیق رجاء و شفاعت بعنوان جنبی است
 داشته شده خلق مستفاد می شود خواند بجانب خدا
 پس جنک در زندگان با و یا بخواندن او
 مثل جنک در زندگان برسیانی که
 پاره نشود و تشبیه او با دعوت او برسیان غیر
 منفعی اشارت است بتابیدین او و تعریف است پیشخ دین غیر او
 بگذشت فضل از همه انبیای یک و مجموع من
 حیث المجموع بر وزن نصر در آفرینش و آنچه تعلق با او
 دارد و یا بآن اعتبار که همگی مبارک و مثال بی مثالش از قدم تا تارک
 در خوبی سببی عدلی بود پس تلخیص باشد بلاحقی که حدیث انا املح بشرح
 آن نموده یا بآن اعتبار که لازم بشریت که دلالت بر نقصان دارد از منتفی
 بود حسب الامکان تا آنکه او را سایه نبود یا باعتبار که خلق مبارکش محض
 است با آنکه خلق همه عالم طفیل او است بر وزن غنق و در
 خوبی جنایه آیت کریمه و آنکه لعلی خلق عظیم اشارت است بدان
 و نزدیک نشوند انبیا آنرا در دانش از
 دانشها و در بخششی از بخششها و
 انبیا از رسول خدا طلب کننده اند

کفی آب را از دریای فضل او یا
 مکیدن را از بارانهای انعام او جمع و میبارد چون حکم و حکم
 بمعنی باران که یکشنبه روز متصل یا پیشتر بار و درین بیت مدح حضرت بریت
 او مثل احتیاج اطفال جنایه در لفظ شفا اشارت بدان شده پس متفرع
 نشود بر جمله سابقه و آنکه گفته اند که صدر بیت موقع فاء تفریعه بود و هم می نماید
 و کل که محکوم علیه این جمله است بمعنی هر یک و بمعنی مجموع می تواند بود و قول
 او که عطف بر ملحق موند دوم است یعنی همه انبیا
 ایستاده اند بر دآن حضرت علیهم الصلوٰۃ والسلام
 نیرد نهایتی که انجا شوند ایستاده و در شواهد گذشت تان معنی که هر یک
 بر د حد خود ایستاده اند ان حدی که کاین است نسبت بنقطه
 و ایره علم او یا نسبت بمبین حکمتها شکلا
 اعراب کردن و نقطه زدن را گویند و او بین مقصود می باشد پس تعبیر از حضرت
 که بیان کننده حکم است از بخت با و شد و حکمت علم شریعت را گویند و هر یک
 موافق حق باشد و این که او از برای تردید است میان دو صفت او باعتبار
 یک ذات مبارک باعتبار هر صفت بمنزله ذات معایر دانش باعتبار صفت دیگر
 پس او انکی است که کمالات مخفی او
 که بخت عقل باید دید و صورت مبارکش که بخت همسر توان دید
 و این متفرع است بمواج سابق بعد از تمام صورت و معنی او
 برگزید او را محبوب خود معقول و ام مطلقا
 است تبصیر معنی جعل یعنی برگزید او را و محبوب خود گردانید
 آفریننده جمع نسبه بر وزن حسنه بمعنی نفس یا انسان یا ذی الرحم

بر خلاف قیاس
بسی حقیقت
خوبی
ثابت است درو
آنچه در حق نماید از محاسن حقیقت حسن نیست و مثال و پرتوی است
از حسن او و این معنوی تخیلی است در غایت لطافت و نهایت بلاغت و
بعد از آنکه مبالغه نمود در مدایح حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و سلم و
احتیاج جمیع انبیاء بدان بادگاه رسید که ناگاه سامع متعجب دعوی نصاری
در شان روح الله نشود گفت بگذار آن چیزی را
که دعوی کردند از آن
نصاری که قوم عیسی اند علیه الصلو
و السلام و نصاری جمیع نصرانیت چون سکران و سکاری ناامیده شدند
بدین نام جهت آنکه خود را نامران عیسی می دانستند و آن دعوی گذاشتی
ایشان اثبات مرتبه الوهیت است به نبی و اثبات صفت نبوت است
نسبت بواجب الوجود در شان پیغمبر خود و حکم
کن و جازم باش
آن چیزی که میخواهی از او
مدح گفتن در شان او متعلق است با حکم
و نیک حکم کن پس در عطف احکام بر احکام در مرتبه مبالغه است در حکم

مناسبت بودی   مرتبه اول   علامات نبوتی

در بزرگی بحسب دلالت شرف تا متوجه نشود که لازم می آید که قدر قرآن در خور
 قدر پیغمبر نباشد زیرا که این زمان لازم آنست که دلالت قرآن بر نبوت در خور
 بزرگی قدر او نباشد که اگر در خور او بودی هیچ آفریده بعد از نزول وی انگار
 نبوت نتوانستی کرد زنده گردانیدی نام مبارکش
 در هر وقت که برده شدی عدول بمستقبل جهت نظم است
 ناپدید شده استخوان پوسیده شده راجع
 بر ما است بمعنی پاره استخوان پوسیده چون قطعه و قطع و این اشارت
 بمعجزه احياء اموات بمعنی انحضرت صلی الله علیه و سلم بادعوی آنکه آن
 دون مرتبه اوست و مرتبه او آنست که بخود بودن نام او مرده زنده گردد
 خواه برای این غرض نام برده باشد و خواه برای غرض دیگر و آن کسی که ضمیر
 یدعی بحق تعالی داشته و گفته مراد آنست که در وقت خوانده شدن حق
 تعالی بوسیله اسم او برای احياء بغایت دور افتاده
 نیاز مرده ما را یعنی امر کرده بآن چیزی که در ماند
 عقلمها با و ممتدی نشوند بوجه پیرون آمدن از عهد
 او و این اشارتست بآنکه دین مبین او صعود بهای سایر ادیان و تبلیغ است
 بمضمون اتیکم الخفیة السهلة البیضا و تعییر از تکلیف با امتحان خود برای
 آنکه تکلیفات امتحانات حق ادمر مباد را از جهت کمال
 رغبت در رعایت ما پس نسکا نکردیم در اقیقاد جنابچه مامور
 با هر صعب را سرکشی ضرورت می شود و مترد می شود در اقیقاد
 و غلط نکردیم یا حیران نشدیم که مصارع و تم یا نام باشد یعنی مامور بمافق
 المقدور در مقام تاویل امری افتد بجهت آسان گردانیدن بر خود غلط می کند

وی شاید که از دستم گرفته باشند یعنی رسیدیم از انقیاد او و در نیست که
 این بیت را اشارت بقصه مشهور تخفیف نمار دارند که بشفاعت انحضرت صلی
 علیه و سلم و کمال الحاح او از پناه وقت به پنج وقت قرار یافت جنابچه خواهد
 آمد وی شاید که غرض مدح بیان حضرت باشد صلی الله علیه و سلم بکمال وضوح
 و با آنکه او فصل الخطاب است و در خطابات ما را امتحان بر بیان نکرد که عقول
 در فهم آن عاجز شوند و در شک و غلط یا حیرانی افتد عاجز گردانید
 خلق را در یافتن کلمات تخفیه و
 پس نیست نشان آنکه دیده شود در وقت نزدیکی
 با و در زمان یا در مکانی یا از برای سببی قریب یکی از دو وجه
 مثل قربت از وی غیر عاجز نساکت از خواب یعنی
 هیچ کس از ملائین مجلس شریفش و محرومان از دیدار لطیفش از عهده
 جواب حقیقت کمال تش پیرون نشو اند آمد سرور او لیا باب مدینه غسلم
 رسول خدا امیر المؤمنین علی را از خلق رسول صلی الله علیه و سلم پرسیدند
 فرمودند که حضرت حق جل و علا با آنکه نعم دنیا را وصف نقلت کرده که
 قل متاع الدنیا قلیل می فرماید که آن نقد و انعمه الله لا تحصوها و خلق محمدی
 وصف بعظیم کرده که آنک لعلى خلق عظیم پس وجه سان در بیان مانگنجد
 بدانکه برین درین بیت بمعنی ابصار است و نظم بیت محتمل آنست که او را
 معوف خوانند و ضمیر لیس و ضمیر او را بودی برند لیکن آنچه مشهور است ابلغ
 یعنی انحضرت صلی الله علیه و سلم درین صفت که عاجز
 قریب و بعید از فهم کمال تش مثل اقباست و بیان مشابیهتش آنست که
 ظاهر می شود و اقباست از برای دو چشم

از نور بر وزن علق لغتی است در بعد
 در حالتی که نور است در نمایش پس بعید جنانچه مقدار او نیست او را
 نه پسند بلکه نزدیک بآن نیرته پسند و مانده می سازد
 چشم را از نزدیک جنانچه از و چیزی تواند
 دید نزدیک از پیش بود چیرانی و این تشبیه تشبیه معقول است
 بحسب تا آنکه جو آفتاب روشن گردد و چگونه
 در یابند در دنیا ذات مبارکش را
 مردانی که در خواب اند و دنیا جای خواب غفلت است
 بآنچه مردم از کسی در خواب پسند آید چون قیامت شود و
 حجت گرفتاری بخواس برداشته شود ادراک حقیقت او میسر شود تشبیه
 آنچه بحسب در یابند بحکم و وقتی که دانستی تفصیل کمالش توان و قانع
 باید شدن با جمال بیان پس بد آنکه محل رسیدن
 دانش در شان او آنست که بدستی که او
 آدمی است و بدستی که او بهترین آفرینان
 خداست تمام تا کید که در تا محل خلق بر غیر عموم نشود جنانچه
 مذمب غیر جمهور اهل سنت است و جمع آنکه بشر است با آنکه او خیر
 خلق خداست با آنکه بشریت را در مقام مدح دخی نمی نماید یا بر آنست که
 روان شود که بشر افضل از ملک نیست یا برای آنکه ظاهر شود که خیر
 باعتبار معنی است نه عنصر ترکیب چه در ان بشر ترکیب است و اجزاء
 عنصر به بشر به تفاوتی نمیدارد
 ان و جمیع آیتها جمع آیه است که آورده اند
 بیض عطف بر اسم

پیغمبران صاحب کتاب بسکون سین تخفیف رسل است
 چون علق و ظاهر آنست که مراد بوی مطلق انبیا باشد تا حکم عام شود
 مگر گویند که قناعت کرده به نبوت حکم در غیر رسول بطریق او گویند بعد از
 نبوت او در رسول جمع کریم است این آیت
 نرسید این آیات مگر از نور پیغمبر
 بدیشان مخفی نماید که تاخیر من نوره واجب است چرا که حصر انما متعلق باوت
 و غایت سعی در تصحیح آن تواند بود که بهم را صله اتصال ندارند و صفت
 نوره دارند بتقدیر من نوره المتصل بهم و صله اتصال قبل از من نوره
 تقدیر کنند و از غایب است که با وجود ظهور این و کثرت باطنی تا غایت
 مخفی مانده نتیجه پست سابق است یا دلیل است بروی یعنی از برای
 آنکه حضرت صلی الله علیه و سلم آفتاب کمال
 جنانچه آفتاب ممتاز است بنور از سایر کواکب او نیز ممتاز است از سایر
 انبیا بنور کمال که انبیا ستارهای او اند و کواکب
 شمس آنست که او را مزید اختصاص با و باشند و آن از میان کواکب
 آنست که از نور میگیرد و در محاش مقرر شده که از جمله کواکب همان ماه است
 که این حال دارد و قایم چون درین مقام متعدد وی را بمنزله ماه ساخت
 تغییر بلفظ جمع کرد پس متوجه نشود که جمع آوردن متوهم آنست که باقی کواکب
 مستغنی از شمس اند و در دفع این بعضی شارحان کواکب منظم ساخته اند
 و در بیان آن چیزی برداشته اند که شوان گفت و بعضی نظم را از نظم طبیع
 اخراج کرده اند و ما علینا الا البلاغ المبین ظاهر می ساز
 این انبیا که کواکب این شمس فضل اند که حضرت پیغمبر صلی الله علیه و سلم

نورهای او را و چون تعبیر از پیغمبر شمس شده و از انبیا گویند
 و غیر مودت برای پیغمبر آورده بر عکس آنکه در کلام مجید چون از بتانی باله
 تعبیر فرموده و ایشان بمنزله عقلا شدند ضمیر عاقل بایشان راجع ساخت که
 لا تفن عنی شفاعتکم شیئا و لا تنقدون از برای مردمان
 تخصیص نباس بنا بر آنست که انبیاء دیگر مبعوث بجن نبوده اند و بر کسی که این
 دقیقه مختص مانده و نکته تخصیص را شرف ناپس داشته و آنرا شرف خود ندانند
 در تار یکجا جمع ظلمت است چون تهمت و تهم و در ضمن این
 بیان زمان نبوت حضرت رسالت صلی الله علیه و سلم را بمنزله روز روشن گردانند
 و زمان سایر انبیا را علیهم الصلوٰة و السلام بمنزله شب تاریک و لی امر روز
 شب در عقب ندارد الحمد لله رب العالمین علی کل حال بعد از آنکه بدایح خلق و خلق
 بنی علیه الصلوٰة و السلام بسیار گفت مقام تعجب چه تعبیر از امری می باشد که از
 ادراک جلوه گوی و می عاجز آیند پس گفت که یعنی چه کریم است
 خلق پیغمبری و جل این ترکیب دیگر دارد و در مقام تعجبی که ناشی
 شده بود از بیان کالات بی اختیار شد در ذکر کالات دیگر که تعجب را زیاده سازد
 پس گفت که آراسته ساخت این نبی را بلکه صفات
 حسنه عقلا و شرعا و این نبی همین بحسن
 مشتمل و ملتبس است خالی از فتنه و خالی از استمال بخود در گرفتن است
 و همین لطافت وجه و تازه رویی خود را نشان
 دار ساختن حسن ناظر بخلق و بشر ناظر بخلق است این نبی
 شکوفه است در نازکی و همچون ماه تمام است
 در علوی که باعتبار کمال ضیا او را حاصل است و این دو اشیا

تخلی است و همچو دریا است در احسان و همچو روز
 کار است در همها و لمت قصدی است که منشأ او قوت است
 اصلی باشد و این دو اشارت بخلق اوست صلی الله علیه و سلم و کرم بحر علو
 و محبت زمانه تحنیل است شبیه است او
 در حالی که تنهاست و با او کسی نیست و بزرگی و محابت خود
 بشخصی کاین در لشکر عظیم بسیار و تنوین عسکر از برای
 عظیم است و تکثیر در هنگامی که جنگ و کار
 زاری نایبی ما این کاین چه زمان محاربه زمان ظهور جلالیت مرد و محابت
 اوست و در میان گروهی که متعصب اند از برای وی
 و خشم گیرنده بر خصم وی و در بعضی روایات فی بهم آمده است جمع بهم
 چون رحمت بمعنی لشکر یا سواران و نسخه مشهوره بهتر است چه بهم را قیام
 ساخته بعد از این و این اشارت بکمال شجاعت و محابت از سید صلی الله
 علیه و سلم یا به تنها بودن او هرگز و احاطه بر حال سما و یه یا غیبیه بوی
 و ایما و درین بیت دفع و همی است که بیت سابق متضمن اوست که کمال خلق
 و اتساع به بشر متضمن است که مردم بر صاحب وی دلیر باشند
 شبیه است دری که پوشیده شده است
 در صدف بکاین ناشی از دکان که
 مکان لطف است از وی و مکان تبسم است
 از وی و مکان لطف دل است یا زبان و مکان تبسم دلب و حاصل از وی
 در وقتی تبسم ندانست و از دل یا زبانی در وقت بیان پس شبیه در بهشت
 بدندان و بیان آنحضرت صلی الله علیه و سلم بطریق تشبیه مغلوب برای اشیا

بتوفیق مشبه بر مشبه به و بعد از مبالغه در کمال خلق و خلق سرور کائنات صلی الله
 علیه وسلم بعد از تلقا بحضرت حق جل و علا نیز از ما سوا ممتاز است و از لازم
 جسمیت و محیت بعضی آنست منزله و مبراست چه جای آنکه
 نیست هیچ چیزی که برای بوی خوش بکار برند ^{برای پارسا ز خود را}
 ای بزرگ بجای که جمع کرده است ^{اشیاء آنها}
 مبارک آنحضرت را صلی الله علیه وسلم تعالی عدله به سواد به بس تر با منصوب
 بنوع جار و می شاید که مسموع ناظمه شده باشد و معقول او بعدل ای بعدل
 نفس معذوف است و شارجی که راضی نشده بخذف جار و جار و مجرور را حذف
 کرده و گفته که تقدیر آنست که بعدل تر با بنفسم و تر با معقول اول است نه
 معنی آن می شود که هیچ بوی خوش نیست که آن خاک را برابر خود سازد و این
 افاده آن میکند که خود را رچیچ میکند نه خاک را چنانچه بر هیچ سخن کو بی محیت
 و جمع اعظم کنایت است از بودن خاک مقبره چه غالب آنست که در مقبره بوی از
 ایشان چیزی باقی نماند هر چند بدن مبارک سرور کائنات صلی الله علیه و
 سلم بیکم احادیث سالم است و خاک را بر جسد انبیا دست تصرف نیست
 و معنی این نیست مانع از پستی است که در مرتبه حضرت خاتون قیامت فاطمه
 زهرا رضی الله عنها در شان حضرت مصطفی صلی الله علیه وسلم واقع شده که
 صبت علی مصائب لو انهما صبت علی الایام صرن لیا لیا ما ذا علی
 من شتم توبه احمد لو لدشیم مدی الد بر عوالیا ^{حالتی با کبر و نیکو}
 مران کسی راست که بوی کشیده است ^{از آن}
 و مران کسی راست که بوسه دهند است ^{بر آن خاک}
 و طوبی له جمله است متضمن تعجب و تمجید و بعضی گفته اند که مراد از این بیت هیچ

و از آن قائم آن حضرت است صلی الله علیه وسلم یعنی مدینه طیب زاده الله
 اخصر امها و مراد از تر با بنفسم اعظمه مدینه است نه مجرد مرقده منظره و این از مقام
 و عبادت دور است و صاحب این توجیه اگر مولد را در پست آئینه که آبان بود
 عبادت از که علیه می داشت نه از زمان ولادت این توجیه خود را و جیه میکرد
 مشکف کرد اینده ^{از زمان ولادت و زادن او}
 از خوش بوی و پاکی ^{معنی او و بعضی از آن کشف را بیانی که می آید}
 بیانی میکند و بعضی مانده مثل آنکه حسته کرده و نامت بریده و باکر از آرایش آمده
 ای پاکیزگی ^{زمان افتتاح وجود} که گمان است
 و ای پاکیزگی زمان آنها وجود بی تا مابست به حال تو خلقی در کمال
 تعجب افتند و این نه برای تعجب است و طیب محتمل عبادت از آنست
 که در وقت غسل او هیچ ابوری که اموات را می باشد با او بوده چنانچه شاه و پادشاه
 سر و فرار باب هدایت مجتبی مصطفی علی مرتضی کرم الله وجهه و رضی عنه
 روایت کرده ^{و وقتی بدر است از مولد} که بزرگ است در یافته اند
 و آن روز ^{فارسین بوزن قفل} از آنکه ایشان
 تحقیق تر رسانیده شدند ^{بفرود آمدن} سختی و فروغ
 ایشان و ^{و زود آمدن عقوبتها نعم} بوزن نعم جمع نعمه است بوزن نعمت
 و یوم را بمعنی مطلق وقت بسیار استعمال کنند چنانچه بعضی شاعران
 نوشته اند و برین معنی حمل کردیم تا بات را بطار او صفت یوم توان سا
 و شب گذرانید در آن وقت ^{معرب و معروف است}
 بکسر فاء و تخشع معرب خبر و اسم خبر است ملک فوس را چنانچه قیصر ملک
 دوم را و فرعون ملک مصر را ^{در حالی که این ایوان شکست}

یا بنده و شوق شونده بوده **مثل اجتماع اصحاب** یعنی مثل تفرق
 اجتماع ایشان در حالی که این اصحاب قیام آینه نیستند و ممکن است
 نیند پس قول او که کمال خیر است باشد و می شاید که خبر غیر ملتزم باشد و این
 قول صفت منصف باشد و شمل یعنی تفرق نیز آمده و اینجا بوقوع است
 و در ادب کسری دوم غیر اول است برای آن اصنام زکریا و اول انوشیروان
 این قیاد العادل است و دوم ابروین بن بهمن بن یزدجرد بن انوشیروان
 و در شرح آورده که این ابروین عمر و پدر امام اعظم ابوحنیفه کوفی است
 رحمه الله علیه نسبت او برین وجه است که نوحان بن ثابت بن طوس بن
 رستم و امام محمد رحمه الله که بنمسد دوست در طوس با و میرسد و محمد
 بن حسن بن عبد الله بن طوس و وقتی که در آن وقت آتش
 هزار ساله فرس که در آن مدت فروز نشسته بود و او را می رسیدند
 فروز نشسته گشت نفسهای او فروز مردن از بیاض
 بر کسری و از پریشانی که متوجه او بود و جوی کسری که بر مالای آن بنده
 بسته بود و بران بنا نهاده که خراج عالمی خرج آن شده بود غافل شونده
 گشت او که میگویند که در آن شب خشک شده بود چشم او که آتش
 باشد با آنکه آن بنده را شکستند و عمارت را در بران کرد یعنی چشم او غافل
 شد از دیدن عمارت از اندوه آنچه متوجه کسری و در آن
 بود و وقتی که در آن وقت ممکن ساخت قضیه سواد
 که در قدیم از توابع هندان بوده و از زمانه نرون الرشید تا بن قیام گشته
 بلکه کم ساخت آب خود را با یکم آب شد دریاچه او که میگویند
 در شب میلاد آن حضرت صلی الله علیه و سلم دریاچه خشک و برکناره

ان سعادتمند بود و بخاری بود و مسلمانان ایشان و رد کرده شد
 آینده او را بقدر غضب مکانی که تشنه شد
 و از آنجا تشنه لب بازگشت ظهور هموزست جهت نظم سزده را ساکن
 گرداند و بعد از شکون مستحق آن شد که متقلب بیا شود و چنانچه بر صریح شده
 نیست و بیان کرد و وجه فسر و مردن آتش خنده شدن بجز به جوی
 تجلی که در کمال قوت و لطافت است بحد متانده معتضه کویا که حاصل
 است با تشنه چیزی که حاصل است باب از تری از جهت
 حزن آتش برای عابدان خود و عامل در حزن مفهوم کلام است چه تری
 آتش که کانه حزن و عامل فعل عام که متعلق طرف است نمی توان
 بود چرا که او حال آن حزی است که با بست در تری و حزن حال آتش
 و شرط نصب مفعول که آتش که قایم مقام فاعل خود باشد چنانچه
 مشهور است یعنی حزن موجب گریه شد و آتش از گریه شد و آتش
 از گریه حزن فرو مرد کویا حاصل است باب از تری
 حاصل است با تشنه از اشتغال حزم بر وزن دم است یعنی چون سبب
 آب گشت و از التماس حزن خشک شد و تفصیل ثابربهار کانه که درین چهار
 بیت گذشت آتش که در شب میلاد مبارک حضرت سنی الله علیه و سلم ایوان کسری
 بجنبید و چهار دگر از وی بنیاد آتش فارس که هزار سال بود که برده بود فرو مرد
 دریاچه سواد بر زمین فرو رفت و مویید مردان که اعدای مجوس بود در خواب دید که آتش
 رگشها را که در اسپان عربی را می کشید تا از جله بگذشتند و در ملاذ متفرق
 گشتند کسری از جنبیدن ایوان بر سید چون با در آمدند بر پشت نشست و آن قصه
 بدانان گفت و شنیدند که در آن سخن بودند که خبر آتش فرس رسید اضطراب

ز یاد و بشد آنجا موبه مودان تقرر خواب خود کرد کسری پرسید که این چه تواند
بود گفت حادثه است که از ناحیه عرب پیدا شود بس کسری برنجان بن المندرام
نوشت که مروی را که دانا باشد بآنچه از وی پرسیم بفرست عبدالمسیح عنانی را
زیستاد کسری آن واقعه را از وی پرسید گفت این علم بشر خالص است سطح
شرف بر موت یافت سلام کرد جواب نداد آغاز شهری کرد سطح از شنیدن
چشم باز کرد و گفت ترا کسری فرستاد از جهت این چهار امر آنها امارت است
که بنی آخر از زمان ظاهر خواهد شد و این بلاد را خواهد گرفت و از اکا سر بعد
گشت که با جمیع پادشاهی کنند آنجا دولت ایشان منقطع گردد چون عبدالمسیح
قصه کسری باز گفت کسری باین تسلی یافت که تا چهارده گس پادشاهی کنند
بس کارست و کسی از ایشان در چهار سال پادشاهی کردند چهار دیگر تا خلعت
امیر المومنین عثمان رضی الله عنه و در بعضی از روایات آمده که کسری برود جلد بنایی
کرده بود و در عمارت آن مالی صرف کرده بی نهایت یکروز در میان ایران بود
شکستی افتاد و آن بنا که کرده بودند آب برود و ملازمت وی سیصد شخص تن
بودند از کاهن و ساحران و میخانه جمع کرد و پرسید و فرمود که درین باب
فکری کنند همه بعد از تا مل گفت که پیغمبری مبعوث شده یا خواهد شد که زوال ملک
تواند وی شود و وقتی که جنیان جمع جانی است انعام می کردند
بکلام خودی آنکه ایشان را مسدود نال گفت ای افهم بکلام من چیست
لایمی و ایشانست بکلماتی که از جنیان در آن شب مسموع شد چنانچه منقول است
از عبدالمطلب که در آن شب بتان از هم فرورختن و سب که اعظم بتان بود بکون
شده منادی این ندا داد که آگاه باشید که آمده محمد را از اد و مرویت
که در آن شب از کوه ابی قیس و از کوه جحون اول از جنیان آمده و ابیات مادی

آینه شنیده شد و ابیات مادی آنحضرت صلی الله علیه و آله که مشتمل بر
نصران بود شنیده شد و روشنها
طاهر شوند و بود و بلند شوند چنانچه مادر عثمان نهالی العاص گوید که پیش آمده بودم
در آن شب بهر چه فکر کردم چون آفتاب روشن دیدم و صفیه بنت عبدالمطلب
گوید در آن شب چنان دیدم که نوری بر نور چراغ غالب بود و حق که نبوت
آنحضرت ظاهر شد که سطوع انوار بود
که از تنف جنیان طاری می شد و بعد از بیان بشایر به اختیار شد و نشان سحر
مکار و از روی تعجب بخدمت تعجب او مشغول شد یعنی کور شد
و گر شد به چنانچه که حاصیبت تعجب شده آمد و گرفتاری بفرید تعلیم
بس کشکار کردند بشایر و پنج بشارت است که بر فانی
بمعنی خبری که مرتب بخت مسموع ایشان شد و عمر که کسانی
شنیده که شنیده اند و ابر با برق بر ساین
منظور ایشان نشد که کجا خواهد بار پیشیم روزن غیم نکر تن
است بارتا کجا بار و داند از عبارتت از مورد عالم که شدن بخیر و شکستن
طایق کسری و نمون ساری تان از آن جمله است و عزیز تعجب در آنست که این
گویند و کری از بعد آنست که خبر کرد و حاجت
رجال را آخر کوی ایشان کیش ایشان
کج است روح بخوابد یافت قامت السوق نفقت و از آن جمله است
که از سطح گاهن شنیده شد و از بعد آنست که رو برویدند
او و خدا فاتی است یعنی در هر جانب از
شعله های آتش شهاب است روزن و حال معنی شعله آتش

که خود آینه بود در حالی که موافق آن خرمی بود که در پیش
از شیاطین و غز از شیطان بصره کرد برای اینکه شیطان سر معبود
که امان بود مثل تان و آن شادی که ممتدی شده معنی صم و بر خود مشکل کرد
که شب برای رفته شیاطین بود و بر وفق ایشان نه بر وفق بیان در جواب
نوشت آنچه توان گفت و این اشارت با کلمه شیاطین شش از میلاد حضرت
صلی الله علیه و سلم اسراق سمی می کرد و از ابواب ساختمان ملائکه می شنیدند
و کسانی که بایشان مناسبتی داشتند می رسانیدند و آنکس را کاس گفتندی
در شب میلاد ایشان از اشوب رانده و باب کمانت را بپوشان سپرد و
ساختند و گینه از ابکفر رسانیدند که این بخت ظهوری آخر الزمان است
علیه صلوات الرحمن سر تا انکسر باداد کرد از راه دخیعی
را می از آن راه دخیعی می آید که بر نوزده عامل است در من طریق الهی
که آن منزه تم بعضی از دیوان بود که میرفت آن منزه
و بنال دیگر تقو خیر خداست و از برای تاکید انزمام شیاطین
تشبیه کرد آن انزمام او گفت که کویا که شیاطین منزه
در وقتی که تخت و کبر این جمیع طل است بر وزن قوس که باد شاه
آن ابطال ابر به بود که بجز آب کردن خانه کعبه آمده بود و برکت قریب میلاد
آن حضرت صلی الله علیه و سلم خدای تعالی لشکر مرغان را فرستاد که سر مله ای
را بسک ریزه که از خودی خورد تیره از عیدی کلانتر بوده بپاک کرد پسند
و چون قصه آن مشهور بود تفصیل نمودند و مخفی می نمود که بر جم شیاطین شب
بدفع لشکر ابر به مناسبتی دقیقه است چه شیاطین که لشکر المیس اند
بفرموده اوقاصه و بران کردن کعبه دل اند و راجع ایشان ملائکه که مرغان را

بایشان بقدر مناسبتی است و رحم جسمی صغری می نماید که شربت
که نسبت او با جام شیاطین بمنزله نسبتی آن اجسام صغرات نسبت بشکر
ابر به او بالشکریه که بسک ریزه از کون
مبارک آنحضرت انداخته شده است یعنی آنحضرت صلی الله علیه و سلم
سنگ ریزه را از دو کف مبارک خود بجانب ایشان انداخته و آن شاد است
بمعجزه روز بد است که چون کفار غلبه کردند و مسلمانان متوکل شدند و باز جمع شدند
آنحضرت شت سنگ ریزه برداشتند و فرمودند که شامت الوجوه و بجانب لشکر
کفار انداختند و هیچ چسبی نبود که از آن ریکی نیفتاد و تحت بر نیت شدند
و آن سنگ ریزه در کف مبارکش تسبیح گفتند چنانچه تسبیح را شنیدند و این
معجزه دیگر است برای اشارت بر آن گفته که انداختن آن سنگ
ریزه را در بر زاید است برای تقویت عمل مصدر و شایع لام است
تسبیح گفتن در شکمی دو کف مبارکش مثل انداختن تسبیح
که حضرت یونس بوده علیه السلام که در شکم ماهی این تسبیح میگفت که لا اله الا انت
سبحانک انی كنت من العالین تو یبرکت آن از شکم ماهی خلاص یافته و منقذ است
که ماهی که او را فرو برده ماهی دیگر او را فرو برده و ماهی دیگر او را
از اندرون فرو برده که ماهی است و وجه تشبیه آنست که چنانچه انداختن
یونس علیه خارق عادت بود که برکت تسبیح ظاهر شده بود انداختن سنگ ریزه را
مشتمل بر خارق عادت عظیمی بود که در عقب تسبیح ایشان ظاهر شد و چنانچه انداختن
سج موجب نجات اهل اسلام بود و موجب هدایت ایشان و آنچه مشهور است
آنست که یک کف حساب بود که آنحضرت صلی الله علیه و سلم بجانب ایشان انداخته
و ازین مت خلاف آن مفهوم میشود که اندک مدتی وقت خواندن

باید از شیاطین که در این راه است و از آنکه در این راه است

یا از جهت خواندن او صلی الله علیه و سلم در خاتمان که وی حیات میستند
و عادت آنست که قلم خطاب و حرکت بی حیات نباشد در حالی که خاصه بود
و فرمود می نمودند چنانچه سر خود بی سبب زمین می دادند و بر وجهی که شایسته ایشان
نرمین می رسید چنانچه رسم آدمی بود با است در وقت خضوع و وقت ادب
بی حالت ادراک و جن تعلیم در عادت میسر نمیشود و در حالی
که میرفتند بجا آمد علی بر یک ساق و رفتن بر یک ساق
خارق عادت است بی سر پا رفتن بی سر پا عادت است
و بعد از این محقق نماد که درین بیت اشارت بخندین خارق عادت شده
و ناظم در اسلوب نظم خود بر یک اشارتی در کمال لطافت نموده که عجیب
است و آنچه در تواریخ ثبت است آن یک درخت پیش نیست اما این افعه
مستدر واقع شده پس جمع اشجار بنا بر تکرار است و بیت لاحق این بیت در بیان
معانی شعریه و تخیلات بدیعیه است که ناظم را دست داده و به بیان مجزیه گادی
ندارد گویا بنشینند این اشجار صراط نوشته شده
و قبی که نوشتند شاخه ایشان در زمین رسیدن در وقت تواضع که
نوشته شده از غریب خطی بود در صورت یا باعتبار مضنون
که بحسب مناسب مقام خط بندگی است در میان راه که همه کس را
گذرگاه است تا همه بران گواه شدند و بعضی سطر سطر را بمعنی آن داشته اند
که خط مستقیم کرد باق خود از برای آن چیزی که نوشت شاخه با اعتبار تشبیه
نشان ساق بخطی که سطر کاتبان حاصل شود تشبیه نشان شاخه را و کتابت
و این خیال دقیق است اگر چه خلاف ظاهر سطر است و محتاج میگرداند صرف
سطر از حقیقتش آن اسرار مثل حال عمامه است

و غایب بودن عمامه بر پاره را گویند که اسما را می پوشد و میان می کشد آن حال را
قول دیگر میروند آن حضرت صلی الله علیه و سلم میفرماید
نماه میزد و این ابر پاره او را در حالی که نموده است سر او از
کرمی تنور بود که از جهت نیم روز کرم که مردم از شدت گرما
از تنور بجز آن نموده اند کرم شده آن تنور و مخفی نماد که آن کلمه است
مستفهم معنی آن و فعلی که نه قول او شود مستقبل گرداند و این مقام ما ضیعت و تصحیح
این شکل تمام دارد و غایت آنچه خیال میرسد آنست که مستقبل را نظر به قبلی
که اول زمان وجود عمامه است اعتبار کنند و دعوی کنند که مستقبلی که حروف
شرط طالب اوست حاصل است این استقبال را و اگر میگفت مثل المعامه
واضح می بود و این قصه را مکرر نقل
کرده اند یکی آنکه مسافر را در ضاعی آن حضرت صلی الله علیه و سلم گوید که آن حضرت ساله
بود بر می گویند آن میرفت بگردن و را دیدم که در میان بره کان پاره ابر بر روی
سایه کرده بود بر طرف که میرفت با وی میگفت دوم آنست که ابو طالب آن حضرت
را صلی الله علیه و سلم دو روز ساکنی سببه برده بود در آن سفر ابر سفیدی عواره
بر بالای سپر آن حضرت سایه را در بود و حمل سار بر بردن مناسب این واقعه می تواند بود
سوکند میخورم با می که از سه شب در گذشته و ما در آن سه
جلال گویند و قمر نمونید که شکافته شده است و سوکند بفرخای تعالی تعالی
آنکه خلاف روی موجب انتم و گفتار است که قسم سرجی گویند منتهی است اما قسم که از
برای تاکید حکم است و نموده حروف سوکده است منتهی است و از آنست که در محاوره است
سوکند بر و جزان شایع است و منع از آن منقول نیست و جواب قسم ما سامنی است
و درین هنگام و ما حوی عطف بر قمر و قسم به دیگر است و آن که درین بیت از برای بیان

مقام

بزرگی تر است و مستحق او مقسم باشد در اومی شاید که آن که جواب باشد و ما حوی کلام
 متانف باشد از برای بیان بحرات دیگر تقدیر و اذکر ماوی است
 که او را از دل غنیمت علیه الصلوة و السلام است
 که با پیغمبر که رستیت در سوگند خود کسی که برین نسبت سوگند خود
 یقال برقی قسمه ای صدق و آن نسبت بعد از شاکتی که در کمال نورانیت و نجات
 خلق از ظلمت است که هر دو بجهت امر نبوت مشتق شده اما اشتقاق قمر جنانیت
 که مشرکان در صدق نبوت از آنحضرت صلی الله علیه و سلم اشتقاق قمر طلبند و شب
 جبار و نیم و آنحضرت با نیکست مبارک بجای آن اشارت کرد و نیمه شریک نیمه بر سر کوه
 ابی قیس بود و یک نیمه بر کوه دیگر و اشتقاق قلب آنحضرت جنان بوده که در وقتی
 که با ما در رضای خود بوده و ما برادران رضای جمعی گفته بوده سه تن آمده اند یکی ابی
 سیمین و در دست دیگری طشت زردی بر برق خند و آنحضرت را صلی الله علیه و سلم
 به بالا کوه ابی دویسه بر آورده اند و یکی از ایشان آنحضرت را صلی الله علیه و سلم
 خوا بایست و کسینه مبارکش تا ناف شکاف و دست در درون مبارکش کرده
 و دلش را برون آورده و شکافته و از اندرون او چیزی سیاه چون الود برون آورده
 و بنداخته گفته که در وجود تو این بر کثیظ بود از آنکه ختم و ترا از و سوسه او فانی ختم
 پس دل مبارکش بر فک کرده و بجای خود نهاده و بجای آن نور مر که کسب می دست بر شکاف
 سینه مبارکش مالیده فراهم آمده و در شب سراج نور منقولات که مثل این یک نوبت دیگر
 شق قلب شده و آن حزی که جمع کرد و سوراخی که در کوه است
 از بهتر مخلوقی و از کثر الکرمی که کویا مین کرم است
 از کمال تعوی جانچه حق تعالی می فرماید ان اگر مکرم عند الله اتقیکم
 و حال آنکه بر چشم از کافران همین از وی

کور شد با آنکه همه چیز دیگری دیدند و این بیت تا سه بیت دیگر که در عقب او است
 اشارت به بحرانی که در حین بحرت بدین و مخفی شدن در غی صورت گرفته و کتب
 سیر آورده که در سال دوازدهم از بعثت امیر ب مامور شدن بحرت از مکه بکبت
 کحل شدت و خشونت گذار و حضرت صلی الله علیه و سلم و امیر المؤمنین ابوبکر صدیق
 و امیر المؤمنین علی بن ابی طالب رضی الله عنهما در مکه ماندند و پس و سال سیزدهم
 آنحضرت فرما مامور شدند بشی که از مکه بیرون آمدند کفار قصد آن داشتند که حضرت را
 در جابه خواب در میانند و خاطر خود از امر او فارغ گردانند چون خفاقی شد همه آمدند و در
 مستطرق وقت ایستاده آنحضرت امیر المؤمنین علی را در جابه خود خوابانیده تا جابه
 خالی ماند و در نیامد که آنحضرت رفته و زود در عقب نروند و شت خاک بر گرفته و
 اول سوره یسن تا لایسرون بران خوانده و بجانب آن خاک را ان افشانند و از میان
 ایشان ندیدند و صدیق رضی الله عنه متوجه شدند بخاری رسیدند که در خیل شور بود ابو بکر
 گفت یا رسول الله من بیشتر در دم تا تر اگر ندی رسید چون بخار در آمدند رسولی که میدیدند
 آنشت در آن میکردند با سوراخی رسید که پای خود را در آنجا کردند تا به پشان رسید
 پس پای بیرون آورد و برواتی سپرد امن خود با بره میکرد و در هر سوراخی پا بست و او را
 میکرد تا پیر امن وی تمام شد و یک سوراخ ماند پای خود را بجای نهاد و او بر سر بر
 ازین سوراخ او را مار گزید پس گفت یا رسول الله در ای که از برای تو جابه میا
 ساخته رسول صلی الله علیه و سلم در آمد و ماستراحت شد اما صدیق از زخم مار در آزار
 بود چون با داد شد آنحضرت و دم بر تن او دید پس آن رسید گفت که مار گزید فرمود
 که چرا شب مرا خبر نکردی گفت تا خواب بر حضرت منعقد نشود دست مبارک بر پیش
 مالید در دوزم با کایه بر طرف شد و از برای تفصیل و حوی اشارت به جزه آنکه مار
 آنحضرت را گزید و صدیق از گزیده ای او برنجی ندید گفت که بر آنکه

ایشان بیرون رفت

از رستی گویا عین صدق بود یعنی رسول امین و سید العالمین علیه الصلوٰه و السلام
نابت بود در غار و یار غارش که صدق بود و چون تواند
بود که صدق از صدیق جدا شود در حل این عبادت سرگردان
یعنی گویند مشتق از ریم است بر وزن غیم بمعنی از جای خود نابت بودن و از رسیدن
کفار مضطرب گشتند و درین مقام بایستی میگویند بهجت خود را بشوید
افتاده و این محل نظر است چرا که این حذف قیاسی ضروریات شعریست و سماع
ما معلوم و مثل این توجیه است احتمال آنکه از روم باشد بمعنی طلب و جود مجهول
باشد یعنی لم یطلب و بیان آن باشد که کفار از طلب ایشان در غار مصروف شده
با کمال جدا ایشان در طلب و بعضی گویند مشتق از روم است یعنی منسج کسب آن
عصب چون و لای ایشان بکلمه خدا مطمئن بود و این نجات دور نیست که مراد آن
باشد که منور نشده در غار با آنکه جای دارد و برکت وجود آنحضرت صدیق
از اسیب بار محفوظ ماند و در خلاف آنچه عادتست و بهتر است که لم بر نهد
مگر که نبون خفیه باشد که بوقف نون او الف شده خبر و الصدیق بمعنی و صدیق البته
درم نکرد و با وجود کریدن مار او را و در بعضی نسخ لم بر یا مجهول جدا از روم نقل کرده
و بعضی سار خان این روایت را انکار کرده اند و آنرا از اصلاح جا بهن تصحیح
لم بر ما نمرده اند و کفار می گشتند نیست در غار
احدی از روم چون کلمه است بمعنی احداست و از برای بیان آنکه کفار
چون نبی و چون وجود ایشان در غار نمود و نشان داد آن ایا آن بود که مرای نشد
کفار را از غرض مصروف شدند گفت گمان بردند ایشان کبوتر را
حما یک کبوتر حمام جنس و گمان بردند غنکبوت را
بر راه بهتر من مخلوقات زینده است گفتند

نابت برای ناست که مشهور شده که تنه ماده او بوده و کرد
گشت کبوتر و طوف نمود بر حضرت و این قصه جفاست که چون حضرت مایا خود
عسیما الصلوٰه و السلام بخار در آمدند بر روی غار فی الحال در ختی بنزد و غنکبوت
بران تنیده و دو کبوتر و خشی بر روی نشسته و اشیانه ساختند و بیضه نهادند
چون کفار نزدیک غار رسیدی و میان ایشان و غار بنجاه قدم یا دویست قدم شد
ماند یکی از ستادان که از غار خبری گیرد چون نزدیک رسیدیم وی بر کبوتران افتاد
فی شخص رکشت و گفت که برد غار دو کبوتر دیدم و اینست که در غار نمی نیست گویند کبوتر را
مگر از نسل آن کبوتر برکت دعا حضرت در شان ایشان و قتل غنکبوت از آن منتهی شده
نخاه و هشت تن خدای تعالی ایشان را غنی و بی نیاز کرد این
از زده های مضاعف و درع مضاعف
از آن گویند که دو حلقه بر بالای سم نهاده بافته باشند و تارهای غنکبوت کاری کرد
نزار درع نکند و غنی کرد و انبیه از بلندی از قلعه
بر وزن حبیب جمع است بر وزن طلبه غار بی مدار کار مرار حصار کبوتر پر
و لا و کار کند از کذا این نقلست که چون کفار بد غار نزدیک رسیدند یار غار
گفت ای برگزیده آفریده کارا که یکی از ایشان نظر بر قدمهای خود میکنند مار می بیند
حضرت فرمود صلی الله علیه و سلم و بروایت صحیح بخاری
و مسلم فرمود فانظروا بائین الله تعالی برح و خواری نمود مرا
روز کار غنمی یعنی در وقت طلوع ای و ما
به سبب یعنی طلب نباه نکردم بآن حضرت صلی الله علیه و سلم در حال
از احوال ای قنات کمر در حالی که یافتم بر وزن جان مسایکی
نادر نهاده آمدن که حاصل است از او که مظلوم نشود بپ

این مسایلی که این بیت مکرر و مقرر سابق خود است چه وقت که وقایع خدا شامل
 مستحیر با دست لایزال ذات او را ذات صاحب او را غنی کرد انداز در مع
 مصافحه و محو عالم و در بعضی نسخ ماضی و ما آمده و در بعضی این بیت ثانی
 او در آخر قصیده آمده پیش از قول او که خدمت مدح و تطلبیدم
 توانگر شدن دنیا و آخرت از دست او
 مکرر حال که بوسیدم و اسلام بوسیدن یا بودن حجر الاسود است
 یعنی بخشش را یعنی بخشیده شد را و بوسیدن بخشیده کنایت است
 از یافتن او جفا عده عرب آن می باشد که عطار البوسه می دهنه بخت تعظیم معطی ما
 کنایت است از خوبی او که جز خوب را از کمال محبت بی اختیار بوسه می دهند
 در حالی که این عطا و اصل بود از بهتر بختی که بوسیده میشود
 و تیر از دست بستم کرد تا مشعر شود بر هیچ دست او را بادی قبر که عظمه ایشان
 که آنرا بوسه میدهند گویند که من خرم بستم بیان ندی باشد یعنی در حالی که این
 ندی بهتر عطاسی بوسه داده شده بود و بر تقدیر ازین دو تقریر بستم کنایت از اوست
 که دست با عطاست برینه سوق بس شارجی که بخت کرده که ازین بیت لازم می آید که
 دست مبارکش بهتر از حجر الاسود باشد و زود کرده در آن که تمام است یا نه بغایت
 دور افتاده با آنکه چه جای تردد است که عالم و مافیه طفیل وجود است و اصل این بیت
 است که دفع ضرر و جلب نفع که فایده منجر است در ایشان هر دو بتسک جنابش بی
 تردد حاصل است این بیت با پنج سکه بعد از دست در بعضی نسخ که طیب
 الجیب و مختصر او شرح کرده بر حاد است که عوده تا این جا مقدم آمده و مقصود ازین
 بیت بعد از اثبات کمالی که مستعدی مرتبه نبوت است دفع منافی نبوت است
 از وی یعنی نهایت نقصان که ناقص در وی توهم کنند که اگر منافی نبوت داند خواب

و غفلت اوست و منکر شو انعام خدای تعالی مرا و بواسطه ملک غیر
 آن دین ما و لغت و حی متعدی نفس نوشتن و متعدی بانی اشارت و نازل بر خواجه
 یا نزال مرور از بن بخت در شرع و حی کوند چون از خفا درین نزل بپسند که امر است
 که باشد است سان یافته باشد و امر است که می باید نوشت از جهت
 خواب بستی است که درینست عارض شود حیوان از او نونهای حسیه را معطل کرد اند و در
 قوای مدر که مستعدی اند از حس قسوری پیدا کرد و کسی را که این حال بود و حی او منظم
 بود از برای آنکه مرور از ولایت که هر وقت یا اذ
 بمعنی وقتی که در خواب شوند و چشم او در خواب
 نمیشود و خوابی که سبب قصورت است که موجب غفلت دل شود و آن کسی راست که
 مبداء توجه دل او توجه حواس است اما آن کسان که توجه دل ایشان با حواس است
 جامی آن دارد در نوم جمیع دل ایشان زنده بیدار از تفرقه حواس خلاصه و ازین جهت
 است که خواب آن حضرت صلی الله علیه و سلم اصلا ناقص و ضعیفی ایشان نبود و این نوم
 خارق عادت است و باج بر عبادت و درین مصلح تلخیص و اشارت بمصنوع حدیث
 مشهور که نیام عینای دلائیم قلبی از برای آنکه این رویا و حی است
 در هنگام رسیدن او بر تبه از نبوت خود چنانچه در شرح آمده
 آورده که از نبوت و سه سال بام و حی شش ماه اول و حی در خواب می نمود و باین
 مافیه فرموده او صلی الله علیه و سلم که رویا المؤمن جزء من نبوته و از بعضی جزا من النبوة
 و وقتی که رویا نفیس و حی باشد پس چون انکار کرد نبوت
 در وی صلی الله علیه و سلم یعنی انکار نبایه کرد و استنباط برای انکار است چنانچه در
 فلیس منکر کاشف اوست صفت کسی که خواب بید و بعضی
 شاعران محکم شرح عین صیحه نموده اند و در بعضی مصدر داشته اند شرح این بیت

برین وجه نتیجه تا مل این چاره است امید است که مطابق بوده باشد و شارحان از آن
از انکار روحی بطریق نوم فرمود آورد اند یعنی انکار روحی بطریق خواب او ممکن
برای آنکه دل او در خواب نیست و این روحی در خواب هنگام بیدار شدن او است
که مرتبه اعلی آن بالغ شدن نبوت است پس قول او ذاک درین توجیه اشاعت روحی
بطریق رویا و من نبوت باین معنی بالغ شدن حقیقی است و مخفی نیست که نمی از
انکار روحی بطریق رویا درین مقام مزموع نیست با آنکه توجیه سابق بنظم کلام ازین ملا
تکلف در لفظ بعد است و الله تعالی اعلم نیت و ادایم است خدا
تعالی گویند این جمله از برای اثبات اثبات در مقام تعجب نیست هیچ روحی
کسب کرده شد بجمع اسباب آن و تحصیل اوزان بلکه عالم است
را در وی مداخلیست برسان موجب دفع منافعی امری که در غیر مقام توقع بسبیل
تبرع واقع شده و حق تعالی نبوت را بهر که خواهد می تواند دل و مصداق نبوت دلالت
موجبات و بعد از خود آن از قبول چاره نیست و هیچ بنوعی
بر او زینب که خبر دهد منم نیست و هرگز کاذب
سرون نماید و این بیت نمی انکار روحی میکند بدین معجزه که صاحب روحی هرگز در خبر
غیب بعب کذب کفری نکند و در وی هیچ است بضمون آیه کریمه و مانت علی الغیب بطنین
و بعضی از شارحان چون مناسبتی این بیت با سابقه نیافته و در وی اشارت به معجزه ندیده
گفته است که این بیت معترضه است جهت دفع و هم آنکه منبری ریاضت و عبادت محال
شود و چون شطری از ریاضت آنحضرت علیه الصلوٰه و السلام باز نمود بشود و هم
آنکه بهر بعضی اخبار را برای خود میگوید نموده بآنکه من شری و انفتاد من سستی است
اعمال چندین بار از بیماری کرد اندو بیمار
را بر وزن کف بلور کردن کف دست او که بیمار است

بگوید موسی است و تقدیر تو منافی را
اعتبار نیست و اشارت میکند به معجزه

چنانچه در قصه صدیق رضی الله عنه شنیدی و نظایر آن بسیار است
و در مائید عیادت کند را بر وزن و صوب از نند و رفته
بر وزن حکم رسالت است که بر کردن بر عالم شنید بر وزن درم جنونیت
منقول است از ابن عباس که در آن خود را امتش آنحضرت صلی الله علیه و سلم آورد
و از جنون او بهر باده او شبانگاه جدا و دیرت سینه او را کسب کرد و دو عاگرد مثل سبک
بجه سیاه تی کرد و نیک شد که اطلاق از جنون بتعدد و پیوسته باشد اطلاق عطف
بر ابراست باشد و الا بر کم ابراست شرح مصراع دوم از نیت بروجه مذکور طریقی
است که اکثر شارحان خست یار کرده اند و وجهی دیگر که بصواب اقرب می نماید محتمل است
و آن آنست که مقصود از لم پریشانی و جنونی باشد که سبب احتیاج و افلاس عارض شخص
میکرد و مقصود مصراع این باشد که بسیار بفلسان و حاجتمند این را به بدل اعطای
مال از جنون و پریشانی حال را نمایند پوشیده نیست که برین وجه نیست علم حاجتمند
الصقالت و بنا بر تعین کثرت و تعدد و در این معنی عطف اطلاق بر ابراست چنانکه
ظاهر است اولی و الی و واقع این عاقد رضی الله عنهما بمصرع اول و فوق و لایق آنکه
حق عطف است بر مدخول کم چون دعاء باران از آن حضرت بتعدد و پیوسته
یعنی کم احت چندین زبست زنده کرد ایند با فرائح نعمت کرد ایند یا باران کرد ایند
ما فرائح نعمت کرد ایند یا باران کرد ایند با سال الشبیه یا کیاه را و شبیه
در اصل لغت متداول نیست یا مختلط سیاهی گویند و زمین بی کیاه جهت اختلاط
سبک ما خاک چنان می نماید ادهار او حتی تا آنکه مش این
تخطات سال کیاه سفیدی پیشانی اسپ را که زیاده برده می باشد
در میان سالها و سیاه از دود آه حیوانات از حال تنه بود
آب و کیاه بر وزن عشق چون ساکن العین جمع ادم است بمعنی سیاه یا سمار و دیگر غیر آن

یعنی آن سال در زیبایی
وضیایان

پشانی است بود و سالها دیگر چون باقی اعضا آن اسب سیاه هر چند مانت بودند
و چهل عصر الدیم بر سالها نقطه خنجره شارحان بادی النظر بان کشیده موجب فوت
این سالها بلیغ است زنده کرد این سبب باری که آفاق را فرو گیرد
که نیک بارید از جو و نفع فاما تا آنکه گمان بر دی او اینجا
بمعنی الی ان است رود خانه کاش ده را که در شک رزق باشد
بر وزن رجال جمع اطلاق است بسبب این جو با عارض سیاه عکس با آب
جاری که من از دریات او با آب سیل کنند که نای است
از عزم که مفسران آیت کریمه است فارسلنا علیهم سیل عظیم او را سیلی از چهار چیز
بیان کرده اند اول سندی که در پیش آب بسته بودند قوم سبب بقدر باید که نام قبیده
که پیر ایشان و شریانشان همین نام بود و این بند خراب شد و سیل آمد و شریانشان را
ویران کرد و عزم سندی که در پیش آب بند دوم اسم بیابانی که سیل در آمد و عزم سختی
یعنی سنگ که موجب شدت و سختی آن قوم شد چهارم موش دشتی که با هم حق آن
بند را سوراخ کردند آن سیل آمد و چون ایشان بنایت کاخ فرغی کردید و شکر نعمتهای
حق بجای نیامد و دید که از آن جمله آن بود که هر یک از آن قوم دو باغ داشتند یکی بر دست
راست و دیگری بر دست چپ خدای تعالی ایشان را مانی که در پیش او بند بسته بودند و
جمع شود و از نفع کرد و هلاک گردانید و در بعضی بهایب من الیم او سیل من العوم آمد
و این زمان معنی بر آن است که گمان می بردی سطح را که در وی عطی یا آب جاری است
از دریا یا سیلی است از عزم و چون کلمه او بمعنی الی ان است حاجت است بآنکه درین سخن
بعد از بطلان ضمیری که راجع بعارض باشد برای ربط تقدیر کنند چنانکه شارحی قوم کرده
و از جمله دعوائی بجهت ما را که مناسب با لغات است که درین واقع شده است که حضرت
صلی الله علیه و سلم روز جمعه خطبه میخواندند مردی گفت یا رسول الله چهار پادشاه را که

شدند و آنها منقطع شد حضرت دستهای مبارک برداشتند دست بار فرمود اللهم
هشتمانی که در آسمان اثر ابری نبود تاگاه از سر که مقدار از برنید پیداشد و چون
بمیان آسمان رسید پس شد و باران در ایستاد و یک هفته افتاب نیدیدیم جمع
و یک مردی از روی مسجد درآمد در وقت خطبه خواندن و گفت یا رسول الله چهار پادشاه از باران
هدک شد دستهای مبارک برداشت و گفت اللهم امطر حوالین و لا علينا اللهم
الاکام و الفراب علی الاکام باران باران الساء و چون از مسجد پسرون آمدیم در افتاب
میرفتیم و بعد از آنکه افتاب در مدایح خواجه کائنات نمود منظره آن شد که هر چند در مذاق
جان از آب حیوان لذت تر است فاما افتاب با سحاب میکشد و محل آن شد
که ناصح طبیعت او را بجا موشی نصیحت کند برای دفع او بگوید غیبت سماع
نمود که سخن اندکی مانده و بغایت نافع است چنانکه عادت سخن دوران و مامران طر
سان می باشد و این مضمون قلم است که بکند از مرا بایان
کردن علامات نبوت با آیات قرآنی را که عبارت است از طایفه
الفاظش که کرده شده بتوقیف شریعت مطهره و آیه علامت طایفه را گویند
و بهر دو وقت بر دین مقام عبارت از قرآن است که آن آیات
نمیت است مآور اجمیت دلالت بر نبوت او با کجاست نزول بروی
که ظاهر شده است در ساحت کرم رب الارباب در شب و بجز کفر
ظاهر شدن آتش مهانی کردن بر کوه خانی
و اب انجیل عرب است که بر بلندی آتش افروزند تا منسل خود را بآن افروختن
آتش بضیاء منزل آرای مهانی نمود کرد آینه و چون مدح از برای ممدوح می
باشد و آیات سمات چنانچه راجع است که او را حاجت ممدوح نیست
بان کرد فایده وصف آیات را و گفت بر سبیل اعراض از برای دفع اعتراض

پس در هر زمانه میشود از وی پرس
 در حالی که در گذشته کشیده شده و رعایت مناسب میان ایشان نموده شده
 و نسبت این در که کم شود از روی قدر
 و شرف در حالی که مستطعم نباشد و این وصف بمنزله نظم در بیت
 از برای مزید چسب آیت نه توقف روح او برین حکایات
 عطف است بر وصفی بمعنی لیس بگذار مرا بعد از وصف آیت بر بیان آنخیزی
 که که متداول شده است بسبب او امیدهای جمع اهل جون
 احد مدح گفتن یعنی مدح گویند بسوی آن چیزی استور و
 ممکن است در وی صلی الله علیه و سلم از خوبی خلقت
 جمع شیده است بمعنی خوبی چون قلمه و قلمه یعنی بگذار مرا بر وصف
 آیت سنات و وصفی خدا از مدح که بآن امید من با و دانسته شده و اصل لخت
 تطاول لیه است که یکی کردن و از کند تا آنکه زار بپند و بعضی شروع در حل
 این است چیزی که خاطر پستیم از شنیدن او مجروح میگردد بنا بر آن از اهل علم
 گرفته شده و الله اعلم منصب عطف بیان آیت در قول او یعنی
 و وصفی آیت یا رفیع یعنی می آیت در لغت جامع و علامت را گویند
 و در لسان ترا و قضا طایفه از قرآن غیر مترجم با همی را گویند که شایع اول و آخر او را
 تعیین کرده باشد آن طایفه که است باشد با حروف چون صا و که سه حرفت و شکل
 نشود اگر کسی که پس می شده بآیه اگر کسی چرا که این پس از پیش شایع شده
 و اطلاق بطریق اضافت در وی شایع شده و حق مصدر و وصف شبه آمده و آیات حق
 از قبیل رجل صدق است یعنی آیات ثابت که گویا عین ثبوت یا صا و که که گویا عین
 صدق شده که نازل است از نزد رحمن برای مزید رحمن که بواسطه

نزول او حاصل شود و برای این اختصار این اسم که موافق قرآن مجید که الرحمن علم
 القرآن و ما یاتیم من ذکر من الرحمن نوید اگر دهمشده یعنی نبوده و
 پیدا شده باعتبار ترکیب حروف و نظم او چه مرکب از حروف لا محاله حادث باشد
 و خابله بر آنکه الفاظ قرآن قدیم است خلافتی که گفته و محسب ایشان را چه اعتبار
 که بعضی از ایشان میگویند که کاغذ و سیاهی و کتابت و جلد و خطی نه قدم است
 قدیم است یعنی همیشه بود این آیت باعتبار معانی مولفه که حروف
 مرتبه برای او داده و قرآن بر سر و اطلاق می یابد و آنکه اطلاق کلام قرآن
 و آنکه و سوده و امثال آن در کدام حقیقت است این مقام مجال آن ندارد و چون
 معتبره نه کلام لفظی تعقل نموده و آنرا حادث گویند پس جمع و مقصود ناظم در وقتان
 نموده و مدلل ساخت قدسش بقول خود که یعنی صفت این صفت
 آن ذات است که موصوف بقدم است پیش همه صفت
 قدیم حادث نتواند بود و می شاید که صفت الموصوف بالقدم رد عقیده دیگر باشد و متره
 که میگویند که قرآن صفت حق تعالی است محبوق است در لوح محفوظ با جبرئیل
 سفر معنی آیت کریمه کلم الله موسی کلما است که خدای تعالی خلق کرد کلام با موسی
 را و جسمی تفصیل این قضایا متعلق مقام دیگر است که جودت فطرت و ثمر بر او
 تا که تو مان بران رهبر است معترف شده است کلام نفسی است
 چرا که در آن مرتبه که او قائم ذات حق است زمان موجود نیست پس هیچ زمانی
 نیست و می در حالی که ما را خبر میدهد و ما می ساکن است از
 بعث خبر استقبال و از عا و قبیل عا که فرزندان عاد بن عوص آدم من
 سام من نوح است علیه السلام و الصلوة و از ارم بر وزن سکم
 کلام شمر تست که شد او که او را عا و ثانی گویند و این عا دست و قبیل او را نذر عا

ثانی گویند ساحت در حدی که از شهر بارین است و از آن باز که شداد بملک شده آن شهر
حق تعالی از نظر باغ است و قفسه او مشهور است و هر یک از عباد و آدم در دست مقرر است
چنانچه مذکور بعضی است در شان با ضرورت شریع و چیز از عباد و آدم ماضیه است
و مقصود آنست که ماضیه و مستقبله معانی قرآنیه ماضیات باشد و کلام نفسی از آن
بر دو میر است بشبه حدیث که شی از قرآن بر بابت ترغیب کرد و دوزخ ترغیب ترغیب
از غیبت بازل و خود از ماضی و مستقبل
بسیار شد هر مجوز را در آن خلعت از افعال حق ظاهر بر دست مدعی نیست
که خادق عادت باشد و هیچ کس با وی معارضه نتواند کرد و از کرامت او با بدعوی
نبوت ممتاز کرد و دست در جبهه دوزخ رساند بعد عارض ممتاز است
که آن مجوز صادر از اینها خواهد بود و نبی مایه باشد و خواهد غیر آن
از برای آنکه بود و آمد قدیم من نباشد و قائم نتواند نباشد و بعد از آمدن
دام نماند حاکم گردانیده شده اند این آیات چه احکام شریعت
را از ایشان بر سنده یا محکات متخلف چنانچه در بعضی نهج است یعنی پیستوار
گردانیده شده است که بایه الباطل من بین مدبر و من خلفه
نمی کنند من خبری را از شبها و شبها باطل مشابه بحق را گویند
که آن شبها ثابت است هر خداوند مخالف را با خدا و رسول
او خود باشد و نمی طلبند در دفع شبها حاکمی را حاکم از
قوی تر نیست و هر حکمی است در دامن ایشان دارد و دست در جملع و چه قیاس
جمله که در شد این آیات یعنی حارصه گردانیده در روی ما صاحب
او هرگز در حالی از احوال ای قد عاده در حالی که گردید
از جهت ایستادن عده او بر مثال طلب دشمن ترین دشمن

با تفسیر و تفسیر سبوی من آیات و سلم بر مثال و سلم بر مثال
و ملق السلم جز عاده است و از برای معذرت هر عذری حتی را که قوی جرات است
که فوق در اعجاز قرآن بآن اختلاف کرده اند و بر پست لاحق بیان کرده
رو کرد بدقت آیات که او مطابقت او است در مقتضی حال و حال مریت
که موجب آن شود که مستحکم کلام را بکیفیت مخصوص آورد
معارض این آیات را و آنچه در مقام برابری بود با وی
کردن در رنگ بر بند دست تصرف جرات کنند
را از این خود داشته این دفع بملک جانی باشد یعنی با غت
توان چنان غالب شود بر مدعی او را بملک گرداند حقیقه یا حکما و تو که در تفریط
او نمود بر بیت لاحق هر این آیات را معنیهاست که روح
مثل توفیق که بجز را از اضطراب حاصل است در پست ملایم شک
نت که نشاء با غت لفظ ترتیب معانیست در ماری کردن آن معانی
یک دیگر را در قبول چرا که قبول معنی روح او متناسب معانی و مددی او غامض است
است و با او غام معنی کشیدن و نظم قرآن عبارتست از ترتیب لایق و معنی
متناسبه را و بعد از سماع این معنی غالب معنی که شارحان دیگر گفته اند در چه قبول خواهد
یافت از اینجه از آباء ایشان گذشته شد و مسعود را است
بر وجه بحر از نفاس و دلای که از او اخراج نمایند در خویشا
و قهتا پس نمی تواند شمرده شد و در ضبط که در شد بطریق
از طرف امور و دریا که سبب تعجب اند جمع اعجاز است معنی عجیب
و بعضی گفته اند که جمع عجیب است و ضمیر راجع بمعانیست آیات
و خریداری کرده میشود این عجایب بی حد و کثرت من سام الساحة طلب

بشرایا با وجود بسیار کرد آید این عجیب
 بخلاف جواهر که چون مشتری بسیار باشد غالب است که مشتری بسیار را
 او بکند و در خریدن او بی مثال نباشد و بعد از اثبات فضایل از برای الفاظ و معانی
 اثبات فضل نمودن از برای کثرت بقول خود می کشند
 باین آیات چشم خواننده او قراءت خواندن و مراد باین
 خواندن از دیدن است نه از حفظ و او را ترجیح کرده اند جهت اشغال او بر برکت
 دیدن پس گفتیم مراد از خدا که محققا طریقی
 با آنچه متصل شدی بخدا پس جنگ در وی زن
 و او را اواگذار اگر بخوانی او را با حفظ بعد از فضیلت خواندن بریدن
 خواندن علی العموم را مرجح فرمود یا آنکه اگر متابعت کنی او را از تلاسمعنی شود پس
 مرجح عمل با و باشد بعد از مدح بقراءت او از جهت ترسیدن
 اگر کسی آتش جهنم از اعلام جهنم است و غیر منصرف پس نویسنده آن
 داد و آنکه در بعضی شروح نوشته شد که نویسنده جهت ضرورت مبني بخلقت
 است از آنکه محقق رضی نوشته که غیر منصرف مقصور اجبت ضرورت منصرف نتوان
 ساخت تنون و الف برابر است اگر چه بعضی ها آخرین از شارحان کتاب درین
 سخن صحیح کرده اند که تنون را در مقام التماساکنین کسر توان و او بخلاف الف
 شاید حرف او برای این مصلحت باشد و این چنانکه نمر بران و غده کرده که شاید
 قاضیه حرف ما قبل الف باشد و متون برای این مصلحت مقصور منصرف
 باید ساخت نوشتنی کرمی لفظی
 از این آیات که مثل در و بعضی نور است یعنی آبی که خود را با و رساند باشد
 است که خشک است بدون کثرت و درین بیت اشارت

بمضمون اعمال بالنیات چون خواندن را مقید با عقدا و صحیح ساخت
 گویند که این آیات کریمه حوض کثرت و تشبیه آیات نیات که مجمع
 علوم دینی است بحوض مضمون تشبیه علم است باب در آنکه حیوة حقیقی تعلیم است
 چنانچه حیوة دنیوی باینست در حال سفید و نورانی میشود
 مردمان ما این آیات توجه از اعضا نیست که تعبیه با و از کلمه شایع است
 و متنی وجه ربک ذو الجلال و الاکرام در حالی که این وجهها
 در حال که آمده اند او را بر وزن نهم جمع حتمه بخون
 تمت یعنی مثل انگشتها و ابقا وجهه بر ظاهر مناسب آن نیست که عضاة تمام
 چون انگشت اند و حاصل این بیت آنست که قرآن در دنیا بمنزله حوض کثرت و برکت
 چنانچه بآب او سیاهی بدل عاصیان بعد از سوختن در دوزخ و نجات یافتن بر آمدن
 بر بهشت دفع میشود چنانچه احادیث صحیحه درین باب آمده بسیاری معنوی عصاة
 در دنیا سیاهی و دل ایشان منور علم قرآن و عمل بر طبق آن نور ایمان مبدل می
 گردد و در امت این حوض بران مخفی نیست که نور ایمان را با ضیاء من فضل بهشت
 و نور آن ضیاء بعد از عذاب میران است و این نور عظمه است غیر سبق بآن و درین
 بیت اشارت بعظمه مخصوصه بآن حضرت در بهشت که آن کثرت است چنانچه در حدیث
 از آن خبر داده و این آیات مجمل مراد از آن که حق را از باطل درین
 دنیا جدا می سازند و چه می نمایند در آنکه حق هر کس را کامیابی تعیین می کنند
 در عدل کردن و میان دو گیس حکم برستی کردن و چون درین دنیا ایشان
 می بیند و مراد باشد که بدون ایشان در آخرت عدالت سنتی الهی است
 پس عدل ناحیه و نصیب عدل در دنیا بایشان در میان
 مردمان بلکه تعلیم اثبات نشود و جمیع احکام شرعیه راجع باوست

و سنت و اجماع و قیاس و جود او   تعجب مکن   از جهة
 حدود مصالح و چسب بر بنی مشارک با او در مجرد صورت   کشت با ننگ
 جبک کرد   که منکر می شد این آیات را نیکو پستمر خبر راج است معنی
 بر ماضی صورت استقبال برای افاده استمرارت در زمان ماضی و تحقیق این
 و این تن بجل دیگر است و همین مقدار مناسب این مختصر است   از
 جنت جا بل نمودن خود را با آنکه گمانی میسده اند   و حال آنکه
 او   بهتر از یکست در فن بلاغت عال امان الناس اخبار ما نفس
 حادق است که   نیک دریا بنده است بزورن خشن از فم از برای آنکه
 تحقیقا انکار می کند چشم و ذکر عین اینجا عین حادق را بجایست نرود
 میگرداند و درجه عالیه از بلاغت می باشد   روشنی   انجا
 را که سا امانت او بسنجیده و لطافتی او را دیده و ناخوشی ظاهر میسازد از وجود او وجود
 او چون ملام مقصود او است   از جهت در گرفتن بس خود نرود وجود
 ظهور نور قرآن پیش او منکر شعور خود است از الم و درد حسد و
 و انکار میکند و من که سالها معترف بوده ببلذت آب   مره آب را
 و میگوید که جبهی مره چیز است   از جهت بیماری و سبب آنکه منسوب
 بیماری و نیست بس خود معترف در نفس خود بفضایل آیات اگر نفعی فضیلت او
 بخت آنست که ستم حسد که هیچ ستمی بدو نرسد ستر آه او شده نمود بانه من غضبه
 من الحسد و غضبه و بعد از آنکه از محاطب الناس نمود که نکند از درد و کوفت
 آیات نماید و بعد از آن صف چند که در مروج است که موجب قتل او
 شده بگوید و از اول فارغ شده در محاکم شروع در دوم محمد مروج را خطاب کرد
 تا معلوم شود که محل انتقال شده   ای بهتر   هر کس

قصد کرده اند   میان جمع عافی   میان سرای اورا
 در حالی که دونه بوده اند یعنی از روی کمال استقام   و در حالی که در پایا
 میانهای پشت   اثر ان جمع ناکه است و در اصل انوقت
 بر وزن افعل و او را بر وزن تقدیم دادند و بیا بدل کردند جهت مرید خفت
 که دونه بودند چنانکه در زمین اثر میکرد بر وزن متن جمع رسوم است بر وزن رسول
 و تا اثر در زمین کنایت است از شدت راندن ایشان و تخیل دران و سبب و فوق متون
 یا از برای تعلیم است نزدیک و دور را چه از راه نزدیک پیاده می روند و از راه
 دور سواره می رسند یا قوی و عاجز را چه قوی بیان تواند رفت و عاجز را که از سوار
 جادیت مافکر که از طی می رسد که بر ندرد و غنی را بر ناکه قوی و اسب مدوی خود
 را بمنزلی می تواند رسانند   یعنی وای بهتر بر کسی با ای آنکس
 او علامت یاد دلیس   بزرگتر است   از برای مقبره و کسی بخت
 کیده و باندیشه از پی خبری درود و در دوم عموم معتبر که معمری باید بود یا پستیا
 عموم است در احباب یا بآن اعتبار که ترفیع مسد نفید حر است پس موالاة لمعتبر
 دران معنی است که کسی که بکبری لمعتبر الا هو بس معتبر در چیز نفی باشد   وای بهتر
 هر کسی   انجام کرد بشد   بزرگتر است   هر کسی که گفت
 را مستقیم دادند و بخت تقاصد فی سده و حون حاسده و خیالات کاسده خود را محروم
 کردند و عموم نخستین بر معتبر نفی نیست و این معنی را که او بهترین هر بهترین است
 که مقصد بهتری یا بهتری است اثبات می نماید یا بیات لاشد   شب رفی
 از منزل محترم که مکدر است از خانه اتهمانی نیست ابی طالب درو
 و عظیم مسجد حرام بروایتی   در شب   تا منزل محترم که آن
 مسجد اقصی است و جمله حرم نزدین حرام است مسجد اقصی تمام نمیشود برای آن نظار

که ششم شب رختن ماه تمام در سرت که می کند زمانی
 رفتن آن حضرت صلی الله علیه و سلم و باز آمدن در سه ساعت بقول و چهار ساعت
 بتولی بوده و در آنکه آن شب بر شب بر بود در وقت کمال آن حضرت جنانچه آن حضرت
 جنانچه بدیدار است در حال کمال خود ^{از بهت} ^{قد تاریکی}
 تاریکی که آن شب است و قدم خود آن تاریکی را نورانی میگرداند جنانچه تودر
 شب برکت آن سیر عالم ظلماتی ظلمت کفر یا بنور خود منور گردانیدی و رفتن
 حضرت صلی الله علیه و سلم از حرم در ساری بجسم و شکل خود مجمع علیه منصوص
 قرآن مجید است و منکر کارها که اشارت بآن شده در پیشانی که
 شب گذرانیدی که بیالای شاهی ^{تا آنکه باقی}
 محل خود آمدن یا منتهی و مرتبه و در دوم شیخ ترست هر چند مجازت
 و منزل در اول ^{از نزدیک مکان رفیع که هیچ تقریبی بآن نرسد} ^{تقدیر}
 نود و ده گاه و در قرآن آوارنی واقع شده است در متفیکنج
 اکثف بقوسین بود که از لفظ قرآنی یاد میدهند بعضی گفته اند که قباب را در بیت منصوب
 بر حکایت خوانده میشود تا در دیگر مقاصد قرآن اقوی افتد که آن منزلت
 در کسب کس نشد و هرگز مطلوب هیچ کس نیفتاد چرا که همه متربیان مقربان
 بوده اند که آن خاصه است مختلف غیره است که ایا ترمی جسمانی بوده جنانچه منقولست
 که معراج در موضع منوره در مسجد اقصی از آسمان فرو گذاشتند یک جانب او از یا
 قوت سرخ و دیگری از هر دو یک پایه از نوره و یک پایه از طلا و صیقل
 بزر و تو اقیقت و آن معراج ملک الموت است که از آنجا قبض ارواح
 فرود می آید و براق آن حضرت را صلی الله علیه و سلم بآن معراج بالا بروی یا
 ترقی روحانی و بعد از آن ترقی جسمانی ایا حضرت بعد از حقیقی را دیده ماینه

و بعد از دیدن ایا حقیق دیدن در دل بوده یا در شبهه بر و منکر آن کار نکرد و منقولست
 که در آن شب در مرتبه که آن حضرت را صلی الله علیه و سلم ترقی شد خطاب آمد که یا محمد چون
 نماز بگذاری این دعا بخوان اللهم انی اسئلك الطیبات و ترک المنکرات
 و فعل الخیرات و حب المساکین و ان تغفر لی و ترحمینی و اذا اردت بعدا ک
 فتنة فی قبضتی غیر مفتون و تفصل فی حوائج حوائج بکت بریز میشود چه این مقام
 کنجش آن ندارد و تقدیم کردند ترا ^{نمونه}
 پنجم آن گفته اند یعنی در حرم مسجد اقصی منقبات که آن حضرت را اثر
 کردند و همه در نماز مقتدی باو شدند و گفته اند یعنی سبب آن منزلت که یافتی
 در آن شب و همه رسولان بسکون سین برای تحفیف که مطلوبست
 اینجا مثل تقدیم کردن خدمت کرده شده
 بر خدمتکار آن جمع خادم است بر وزن حکم در حالی که
 همین تو قطع مسافت سوات سبع می نمودی و تقدیم پسند الیه مقید
 خدایت فی الاله اسرار خدایت الارض و حررت فها و صاعلی غیر طریق
 سفت کانه را که مطابق میگردید و در زیر میگردید و ظاهر آنست
 که مراد از اخراج پاره کردن آسمانست و در مخالفت مکر و خرق و الیام را در حق تعالی
 در نشان یعنی در میان ایشان کسی این کار نگردید یا در حالی که سبع
 طبق ما این بود یعنی ایشان را در سبع طاق گذاشتی هر یکی را در مقامی گذاشتند
 و تو قطع کرده که شتی جنانچه منقولست که آدم علیه السلام در آسمان اول طاق
 نموده و یحیی و عیسی در آسمان دوم و یونس در آسمان سوم و ادیس در آسمان چهارم
 و هارون در پنجم و موسی در ششم و ابراهیم در هفتم صلوات الله علیه جمع بین
 و ابراهیم و آدم گفتند مرحبا بالان الصالح و النبی الصالح و دیگران گفتند

بالاح الصالح والبنی سراج کدام از مقام خود بآن حضرت سجده نمودند پس آنکه معنی
 جهان میگوید که تو اختران کردی هفت آسمان و با ایشان گفتن آن مخلف مملکت
 در حالی که در میان جمع سواران که آن ملائکه مقربین اند
 که بودی تو در آن مرکب خداوند آخر و حاکم نه
 عالم دار یعنی قطع سبع سموات کردی تا آنکه وقتی که
 نمک استی در شش شدی از برای آنکه کسی طلب نمیکنند
 و رفتن بجای که سراج کس نزدیک آن تواند رسید تا بدان جایی که خیالی بشی گفت
 از جهت نزدیک رفتن با آنکه نزدیک رفتی و نه بالا رفتی
 از برای بالا رفتن و از استقامت که بالا رفتن است و این اشارت
 بآنکه منقولست که در آن شب سراج جبرئیل علیه السلام از منتهی مقام اوست تا پیش یک
 حجاب رجب عرش مجید همراهی کرد چون حضرت صلی الله علیه و آله و سلم پیش حجاب درآمد
 جبرئیل علیه السلام ببارگشت حضرت فرمود مرا تنها میگذاری هرگز فرمود که ببارگشت
 نماز در تا اینجا آمدم که دوت اگر یک سرانگشت نزدیک شدم
 می سوختم اشب که تا اینجا آمدم و نسوختم در سایه تو بودم پشت کردی
 جواب ادا سر مقامی را یا مفاخره بآن مقام که پیافته
 وقتی که ندانده شدی یعنی برفع حجاب و دور کردن
 از من خود پس بفرمودی که باشد و گفته اند بار الهی است یعنی ندانده شدی ملتبس
 بآنکه مرفوع حق تعالی باشی تا آنجا که مرفوع شدی بمعنی رفع برای تعظیم مثل
 رفع کلاه که مشهور روزگار خود است و در اینجا صنعت ایما با اصطلاحات
 تحویر و حسن جمع اندام رفیع و مغرور و علم و حفظ باضافه مخفی بمعنی رفع که از برای
 آن بود که نظیر مانی به پست پوسید که هیچ کس بران مطلع نشود چنانچه

سلاطین را با خواص و محوران خود می باشد کامل در پوشیدگی که
 جهان و اصل پست را هیچ کس نبوده و این کتاب است از نهایت محبت
 از چشمها و نظریاتی بر سر پوشید کامل در پوشیدگی که
 تا نهایت با هیچ کس در میان نیامده و می تواند که آن صل و سر در بخشش سر باشد
 چنانچه لفظ من العون مناسب است و ناظم میل باین مذمب کرده باشد بعد از طرف
 بوصول مستبر و سر مکتب جمع کردن هر چیزی را که بوی فخر کند
 بر وزن رجال غیر که آن فخری رشتی است که نیست میان تو و غیر ملک غیر
 مطلع نیست و کوشش از جوار یعنی گذشتن هر مقامی را که
 در آنجا از دجام و انبوسی نبود بمعنی تنها بودی در آن مقام
 بزرگ شد مقدار آنچه بتو منو شد من و لا اله الا الله
 از من و لا اله الا الله جمع رتبه است چون تمت و تم یا آنکه آنچه تو حاکم شدی بر
 من و لا اله الا الله علیه از مرتبه ای که شایان و امتان خود را بر موقوف بر ستایش
 از مراتب علم و درجات دو جهانی و نیافت شد
 رسیدن آنچه داده شدی از نعمتای یعنی کسی مان نماند
 رسید تا نتواند و پستان و دوم بلع است همه مرده یا با عجب مرده
 پس مستبدان مگر تخصیص بمرم یا عجب یافته ثابت است ما را
 مخصوص میگردانم باین بشارت گرومی اسلام را موشه گرومی را گویند
 که در آخر جنت باشند بر پستی که حین ما را است
 از خواستن و متعارف گشته در خواستن به نیکی و این جمله بیان بشارت است
 جانب محلی که منهدم و ویران نشود که آن دین محمدی است
 که منسوخ نگردد و نمی خواند خدای تعالی خواننده ما را

از برای طاعت خدای تعالی و اسکان داعین از برای سعادت و عافیت
 العوس یاربها جوعا عطا العوس یاربها بسکون سین به بهترین چنان
 بودیم ما بهترین امتهما ترسانه دلاوی
 دشمنان را جمع حد و برین وزن غرازی جمع نیامده و فی الصالح
 جمع لا واحد له خبر ما جمع بنا است و ان خبریت که او را سانی باشد چنانچه
 در بعضی شرح گفته و در کشف نیز بنظر ان سچاره در آمد بنوع او و بخت
 بر کاری و دشمنی یا بر کاری و تشاد ان است و غالب شده است در ستم حال و در بخت
 و مراد بنا برین مقام اخباریت که در کتب سماوی ثبت بوده باشد بر کجی در اولادش
 واقع شده یا سحر آتش مثل ترسانیدن صوت و در اصل لغت معنی
 صوت خفاست که گزرا شده و اجفال در لغت معنی که بخش است و معنی
 که برانیدن نیامده و عافیت تو جیه است که منسوب بحدت یا تعبدیه
 باشد ای اجملت بغفل لکن صحت آن وابسته بسمع خدو جارت در صید این فعل
 غفل معنی برانست که غافلانرا از کوه سفند که کوه سفند غافل از
 او از تنه ای که برزد و جمع غافل بر غفل نیامده و اغفل که غفل جمع او تواند بود یا
 نشد به بس ساریین شارحان تکلف کرده اند و چنان بیان کرده که غفل و غیر بخیریه کا
 را گویند اغفل اغفل غفصل باشد و اسکان عین جهت تخفیف که در نظم مهم است
 شده باشد چنانچه و رسل بسکون شده همیشه کارزار
 میکرد ایش را در هر معرکه جنگ مانکه خان غلب
 شد بر ایشان که مشا به شدند ایشان در ان جنگ و در حالی که
 در سربازی نیز با بودند و قناروزن قناروزن در خشت که از نو نیز
 سازند و چون سنان بروی زدند او را کج گویند و تعبیر قنار و شاست

بهمه سنان درین چنان سنان بود که غیر قنار نبود پس چنان می نمود که ایشان
 در قنار اند کوشتی را که بر قنار است و بسیاری ترین خشت
 بشارت آنحضرت را از برای دستان بانداز دشمنان بتابعت نظم توان که
 بشارت در وی از انداز مسک نیست و درین انداز اعداد بکوه سفند تشبیه
 کرد که ترسان ترین حیوانات و عاجز ترین اندک قوت ممکن دارند و نه پای تواند
 در جنگ کاه کشت ایش را بکشت که بر سر قنار می باشد و آن مشترک کشت
 کوه سفند است و درین ضمن شجاعت اهل ایمان را انصاف تشبیه کرد که از کشتن سوز
 ندارد چنان مغلوب و شکوب بودند اعدا که از زوی بودند مذموم
 ترین چیزی سیما پیش عرب که در لغز ایشان بر شبات قدم در معارک افتی
 در میانک است و در بضم و فتح یا آرزو بودن و دوست داشتن است
 که نخستین را از آنحضرت صلی الله علیه و سلم و از ان عاجز
 بودند پس نزدیک بودند ایشان که آرزوی بودند
 بسبب که نخستین آید زوی او جمع شکوات بکسر یا
 که بیالارفته است با عقابها عقبان بکسر یا جمع عقاب و بضم
 که کسر را گویند و با بر خنما و رخمه بر وزن طلبه مرغیت سریع الطیران که غیر
 خردار نخورد و عقاب نیز سرعت طیران مقرر است به از جنگال و بیج برنده
 در مقام صید که دند جان نبرد پس در اختیار عقبان و رخمه مزید تربیت محبت
 فرارست که از برای این معنی دو مرغ نیز برترین مرغان می طلبیدند و در حشر بسیار
 یخبطون بر بچسبون نکته دقیقه است به چسبندگی زوال خست است که غیر دارد
 برای خود و غبطت تنی مثل ان برای خود و ایشا را تنی ان بود که ایشا را نیز در میان
 اشلا رند نه بجای اشلا تخفی مانند و در تنهای مباد اگر شاخته شوند و عقبان و رخم

را منقولان سراج الرجب منصورا علیه السلام یک خط در مانده از غایت اضطرار
 خاطر ما و استیلا و سهم خبان بی شعور بودند که ^{میگزشت شبها}
 با آنکه شب وقت فراغت و بجات از خوشتر مع و تردد است و مر پریشانی
 را در وی بقدر جمیع دست میدید ^{و نمی دانند}
 شمران اورا از بجا نکتة اختیار شب ظاهرا شد و بعضی گویند که از برای ایشان
 غیر شب ثابت نگردد و روز ایشان چون شب سیاه است مادام
 بنودی آن شبها از شبهای ^{ماها حرام که در}
 وی جنگ حرام است و آن رجب است و ذوالقعدة و ذوالحجة و محرم و رجب
 گفته اند از یازدهم ذی الحجة تا دهم ربيع الآخر ^{چنان گشتند}
 اهل اسلام اعدای دین که کوسادین ^{مهمانی گرامی است که}
 خود آمده است در سرای ایشان ^{مصاحبت میر}
 تومی سیدی از ایشان که آن ضعیف ^{یکوشت و دشمنان}
 بغایت آرزو مند است و مهمان عزیز که مهمان چندین سید اهل اسلام از عر
 شود توان دانست که هر یک بتعصب یکدیگر در مقام ترجیح مهمانی خود
 از آنچه اورا عجب اسب بگوشت او خند خواهند گشت و بجه استقام گشتن مشغول
 خواهند شد سیما که آن خیر محبوب ایشان نباشد بلکه دشمن باشد بلکه دشمن
 باشد پس تصریح بعدی نردین مبالغه داخل دارد و این شرح از جمله توهمات
 این چاره است و سابقا در شرح این بیت بلکه دمه هر چند گویند که کوسادین
 مهمانی است که خود آمده است در سرای اعدای دین با رسیدی یعنی با ساد است
 لشکر خود که هر یک از آن ضیف و قورم بگوشت و دشمنان بخت آرزو مندند
 و این کنایت از سرعت گشته شدن ایشان چنانچه کوسا خود و طینه غربت

میگذشت بر علیه السلام و جراتش گرانگویند که او لشکر را سر داری
 کند و هر محاسب بکار مناسب باز دارد و از مهالک بحسن تدبیر بیرون برد و از
 قبایح و شقاء امیرش گردود چون حضرت راضی الله علیه و سلم به سدر لشکر
 بخدای تعالی کرد چه باو شایسته شای که حضرت سه سال از لشکر او باشد غیر از او شاید
^{دریای} لشکر را یعنی لشکر چنان دریا و مهبات و کثرت و غلبه
 بر هر چه باو عافی می شود و تعمیر از لشکر نه بحر شایع است و کثرت از غریب است
 که لشکر روز اخر اهل تعیبات و خمیرش شکر مکنه است که مقدمه و ساقه و قلب
 میسره و پیسره دارد و کویا تعمیر از لشکر آنحضرت نجس متضمن است اشارت بقصه خمیر
 را که اهل او چون صباح از قلعه لشکر حضرت راضی الله علیه و سلم دیدند و غافل
 بودند گفتند محمد و الله و اللینس ^{از بالا} اسان نرم روئیند
 رفتار مغرور او ساج است بر عکس آنچه شایع است ^{کمی اندازد این کس}
 موجی از لشکر را که صفت رات شده چون تیر در پستی و درشت
 و صل با عدا که بیان این موج میکند ^{یعنی از بهادران و لیر جمع بطل}
 است بران قوس شبیه صف لشکر موج دریا و صف صف راست بودن و به تر
 بغایت لمس است ^{که بر هم می خورند این ابطال از جهت اشتیاق}
 هر یک مددگیری را در وصول با عدا ^{که بیان ابطال گشت که}
 محلی است ^{مخدا ایر اجرا که خدای خوانده او را اعد دین}
 از گشتن روی نکردند ^{که طالب اجر و مراد است که بهتر از آن}
 بر منای حق است مبارک و تعالی پس آنکه گفته اند که محبت که دانه که کار حق
 را خردست فاما بزد مکنه علی الاطلاق راست نیست زیرا که تا نزد چه باشند
 اگر خرد رضای دست برای و باید کرد ^{حکم میکند این بحر با آن}

مستند
 مفسر ازین برکتها
 در کتب که آن
 مبین بر یا مستند است و بیان مشتمل بر تخریج است برای مبالغه در مستاصل
 که گویا که از دست صاحب دیگر تخرید کرده اند و انزل نموده و این ارضای
 شریف علم بدیع است بپستاصل تخریت که بآن این ساطی مستقیم است
 از غریت و دور از هریت و استعانت حضرت عت و شمس آید و غیر ذلک
 مستاصل است و بمعنی او اگر چه متعلق به اصل
 باشد و غیرت بعد از ابراهیم اگر متعلق باو باشد
 بر خیمه را تا آن غایت که
 است و ملت و دین و شریعت یک معنی است و آن طریقه ثابت مخصوصه است
 که از شامع بهار سپیده بآن اعتبار که اطاعت می باید کرد و دین خوانند من
 و آن طریقه و باعث بارانکه املکنند و پان گنند برای مردم ملت خوانند
 از املت بمعنی املت باعتبار تشبیه مورد که متعلقان که لاله جوده و بدایت
 را از شک لبی میرماند شرع و شریعت خوانند و بحسب استعمال دین را املت
 بخدا و رسول و امت گنند بخلاف ملت که اضافت جریه نمی کنند و کفر مقابل سلام
 است و آن عبارتست از عدم و این عدم امان اگر با طهارت و یست نفاق
 خوانند و اگر بعد از اسلام است ارتداد گویند و اگر صاحبی عامل بدو الیه
 شرک خوانند و اگر بی روی بعض و منها و کتابها باشد اهل کتاب خوانند و یکی
 کتابی گویند و اگر قابل باشد بقدوم دهر و نسبت حوادث بوی کنند و دهری گویند
 و اگر بی صانع گنند معطل باشد و اگر معترف باشد به نبوت نبی و معتقد قضایای
 کفریه زندیق باشد چنین تفصیل نموده علامه نقارانی در شرح مقاصد
 گفته زندیق منسوب برید است اسم کتابی که فوک اظهار نموده در ایام

پدر انوشیروان و دعوی کرده که آن تاویل کتاب محسوس است که زرداش که محسوس
 برده اند که او بی او بی ایشانست آورده است در حالی که
 مغرض و مزوک باین خمیس بود بعد از آنکه غریب بود در میان
 ایشان و قلیل بودند کشایان باو - پیوسته شد خوشی
 باو و دعایت مردم او را مثل رعایت خوشیان خود شد یعنی آنحضرت جند
 شد که جمع را بدین وصلت خوشی شد بعد از آنکه غریب بود در میان
 و دین حال را ایشان را ایشان و اکذاشت به مثل او برای عالم روحانی است
 و ظهور او دین عالم فانی جهت مصلحت دینی است چون دین انعام یافت به عالم
 خود شافت در حالی که کفیل داده شده بود این ملت همیشه
 از پیش آنحضرت یعنی کفیل او ساخت بود به بهتر دردی
 و بهتر شوهری را و در آن نسخه که منتم است باین خراب و بعل است
 یعنی در حالی که این خراب و خیر بعل از خمیس بود که امت اسلام اند
 پس منتم شد این ملت بهجرت آنحضرت به دار البقا و بی شوم شد از این
 بمعنی بی حقیقت شدن و جانشین این حیاره این دوست را شرح کرد که کمان
 برد که اشارتست بایام خلفا و داشتن مذهب و مانکه هر که ام که متعلقه نصب حفظ
 دین شده بکفیل ساخت حضرت بود ایشان را بنا بر آنکه خراب و بعل ایشان بودند و از
 قبیل ثقلید از مردم نبود و مفصل را با وجود فاصل و از لطایف این دولت
 که دین معنی آنست که بعضی از خلفا خراب بودند در سلسله نبوت که ایشان را ترس
 خبر بودند آنحضرت صلی الله علیه و سلم بود و بعضی خیر بعل شوهر این نبات عالیله
 الذات آنحضرت بودند و نیز اشارت است تا آنکه حال این دین کتاب الله
 و قریش نموده که برکت منکم کتاب الله و عمره ایها الثقلین و باینکه امر دین را

حواله بعد مجتهدین کرده که علماء امم کاتبین بنی اسرائیل در قول او من غیر
 تلخیص است بآن حدیث که الاسلام بد اغریا و یسوع و عربا فطوبی لمغربا و بعد از
 در بیت سابق اشارت بآن شد که امر دین بختیش خویش شد مقام تقاضای بیان
 فضایل ایشان کرد و با دفع استبعاد و تردد و خاطر شود که مثل این امر عظیم ایشان
 توان گذاشت پس فرمود این لشکر با طغر که همانند در علم بکن
 و ثبات قدم پس اگر لشکر داری بر مرسل احوال است از سال سال بآن
 خاف بخاف مخفف هموز العین و استعمال اصل اکثر است از احوال
 ایشان مکانهای بهم و اگر فرق یعنی مکانها و حرب ایشان را
 که چه چیز دیده است هر یک از این مکانها از ایشان و در بعضی نسخ مضامین
 اسم فاعل از مصادره آمده و درین هنگام افراد و نیزه شبیه است و در بعضی نسخ
 ماذر او از ضمیر مصادوم می رود که جمع است و چون امر بوال از ایشان کرد ایشان را
 منزل عقل ساخت در ارجاع ضمیر عقلا بایشان و مثل این در نظم در آن مجرب
 بسیار است و سوال از مصادوم و اقلند برای اشارت نسبت که از اهل اوس
 نمائند از شدت طغش ایشان حجت مبالغه در استقبال ایشان گفتار را با احوال
 مانده حماد و تیر برین که فصح اند در هر و اگر فتن متعلق است
 برای و مصادوم بر بیل سار و ماذر اوسان سوال کن نه مفعول سل زیرا که هر دو
 مفعول خود را مافیه مکرر بدل دارند از عندهم که مفعول دوم است و درین هنگام
 معنی چنین باشد که سوال کن مصادوم ایشان را از جواب این سوال و هر جا
 است تمام مفعول فعلی شد مفعول جواب مضاف باوست و آن در کتب نحو مصرح
 و مقرر شده و بعضی شارحان بگویند نحو اشعار عام دارد و فرموده که در این
 در سل بنی اسرائیل که اعنا هم من اعنا هم من اعنا هم من اعنا هم من اعنا هم من اعنا هم من

و در اوطاع نمیشود استقام چگونه مفعول سل تواند بود و تصریح کرد ما و بوال
 از خصوص بعض مصادوم که بنیات عظیم ایشان بوده جهت فزاید اتمام و فرمود که و
 نرس سامانی میان طایف و مکر را و نرس
 جاده میان مکه و مدینه را و کونندای میان مکه و مدینه و چهار روزه راه از مدینه
 مبارکه که دور است و در اصل ملک کسی بوده که بر نام دراسته نرس
 کوی که مدینه است و چهار فرسنگ مانده از مدینه دور است فصلها
 کلام که در شان حرکت مرا صاحب ایشان را و فصل طایفه
 از یکدم مرتب گویند که او را امید نیست معلوم است که آن فصل
 شد در تراث از جسم و با و واحد و خمه بر وزن طلبه است چرا که
 از و ما اسب رخات مست اگر چه بعد باشد و در آن فصول امید بخاست نیست
 و تفصل این غایت سه گانه از کتب سیر باید طلبیده و درین مقام کنجایش را و و
 گفته اند که چون شکست در احد بر لشکر اسلام بود مناسب نبود اگر او در وصف
 بهادری و دلوری خستگی علی شان و این از قلب مایل است به دلایر را
 در وقت شکست توان ساخت و چه دلوری از آن زیاده که بعد از آنکه آن مقدار
 شکست بدیشان رسید که زاده بران مقصود نیست پای محکم کردند و از پیش
 زنده و گفتار از غش ایشان رگسته گای خود متوجه شدند و ایشان خود را از
 استصال حفظ نمودند میخواهم ازین حال ان سرون آرد و
 منصوب بحد باشد شمشیر را و بعد از شمشیر با به نفس از نرنا
 بستم غریب است حماد حالی که برخ کرده اند بعد از
 در اند اند این سمرنا از دشمنان هر سبایی که
 کبر فابرون حکم یعنی از قطعه موی سیاه جمع نموده هم حکم معنی

قطعه موی سیاه من اللهم صفة معبوده است و من العودی حال از مسود من معض
 است و تعبیر از موی عدا بسود اشارت بجوانی ایشان از برای افاد کمال است
 جس که با جوان عدا می نماید این نوع معاند کنند و میجو اسیر شوند
 کان ما بسم نمر نامی خط که شریست بساحل در ماکه فی نمره از بلاد
 احکا اورند و ای اورند و اسحا کل سازند و سلا بزند و بدجت نمره رباب
 بخط کنند و نمره خطی گویند و ان فی چون بکمال رسد کند م کون باشد بران تعبیر از
 نمره سر شایع گشته و نمره زندگان را کاشن گفت از برای تشبیه ایشان در غایت نمره
 زدن ککاب و تشبیه و دمن چون از سر نمره ایشان دمن مد او از عالم تشبیه فی
 نمره بعلم در حالی که بکذاشت یا مادام که گذشته است
 فلهای ایشان طرفی سیج اطراف جسمی را از احدا
 نقطه سیاه که عبارت از تشبیه نیزه که پیر خون شده و مخفی نیست لطاف
 این بیت خصوصاً دوم که نزدیک خود و شعری نداشته باشد
 بدلت است از المصدوری البیض ماصه دوست اگر شاکي را بر
 ایستمر ارد دارند و اسم چون برای ایستمر ارد باشد یعنی جماعتی که نام بود
 سلاح ایشان و طهر این کنایت است از آنکه همه سلاح جنگ میتواند
 کرد خواه سلاح نام باشد و الا تمام سلاح ایشان در مبادری و خل ندارد و حال
 شاکب بوده از شوکت لام را بجای می رود اندکاش گشته بعد از آن شاکب
 شد در حالی که م ایشانرا علامه است
 جدا می نمایند ایشانرا از غیر ایشان این اشارت بقول خدای تعالی سیما هم تعالی
 فی وجوههم من اثر السجود و حال کل حدای شود
 بن از دخت خار در میفرستد بوی تو

شاکي السلاح

باو مای نصرت بوی خوشایشانرا که ما این ست ما سیما
 ایشان است بس می بنداری شکوفا
 در علامه قبا جمع کم است بکسر کل دلا و در ما مفعول بر اول مقدم
 شده و تشبیه می نمره در طراوت و نور عبادت است و در اینجا لطیفی روح یافته
 که لطیف طبع بان میرساند و ان لب که روح نضری و زود با این تشبیه که با طراوت
 را از آن کام سلاح بیرون آورد و مکی حذف کی است بتشدید یکا که فیه است
 یک با بخت ضرورت شعر حذف شده و این حذف کما نیست و غیر از آنجه
 آب در ضرورت حذف کرده باشند و حسن ظن بنا ظم مقتضی نیست
 که این حذف را مافیه باشد کانه که ما که ان شاکي السلاح
 در شهاب کسان کما شهابانند جمع در هوا
 بحرکات ثلاث ماه یعنی چون کتا رسته از سه اند و در وثوق و عکس که
 هیچ حرفشانرا از شست است جدا نموده اند کرد و خواجه ب بسته را ماه بر او
 کند جت آنکه ریشه او نهایت محکم می باشد چون بیشتر می رود و ماباب رسد
 از جت شدت و محکم دانش و اسما
 نه از جت محکم میگردد ان سبان جمع حرام بمعنی ملک بر وزن شبن
 و در بعضی شروح نوشته که دم شدت است و فتح فامعنی محکم گردانیدن
 پر مد و لهاد و شبنان و ایشانرا دل نماء
 از سختی ایشان در جنگ مایلیر شدن ایشان و قفا از جت رسیدن که موجب نطق
 شود مفعول طارت است و عامل من با سهم بس فوق نمی گشته این گفتو
 عذمی میان بهم بر وزن فاس که کوه سفند
 و دلاوران بر وزن تمم جمع به چون نمیه یعنی خزان ترسیده اند که از دلاور

همان میگزیند و از غنی که غنی که بجه کوشندست همان در شروع گفته اند که فوق
 خطاب است یعنی فوق نمیکنی تو میان دلاوران ایشان و بجه کوشند از غنی
 حسن و خوف ایشان و بعد از آنکه وصف حسن ظاهر صلوات الله علیه و علیه و آله
 و حراب ایشان بروی که بران مردی منصور است اشارت مان نمود که آن حق تعالی
 بدان طایفه خواص ندارد و گفت و هر کس باشد
 مستعانت رسول خدا منصور شدی او اگر کارزار
 نماید با او شیران بسد بوزن قفل جمع آید است
 در پشاه خود بوزن آنکه جمع است بوزن کتب و اجهم جمع احام
 چون کتاب و احام جمع اجهم چون حمل و اجهم چشمتی است و اهداجه چون طلبیم
 ساکن شود از خزن و اندوه بنوه و بعد از آنکه اشارت کرد بانکه منصور به پیغامبر
 غالب است بر هر که از وی دیر نباشد همان کرد که همه مجانب منصورند و بی
 اعدا مقهورند و از وی این کلام بطریق بر مانی منتج آن شود که همه مجانب او چون انخاب
 غالب اند و همه دشمنان چون رقیب ذاب بر کنت و هرگز
 نخواهی داشت هیچ محب را غیر موی و مسوی با و صلی الله
 علیه و آله پس من و لی مقول اول معنی علم و ان تقع از آنکه معنی ابصار دارند چرا که افاده
 حال اولیاء فی بصری نمکنند بخلاف آن چرا که تا و پشت و لی غیر متصرف افاده آن نمیکند
 که بنوه و نخواهد بود بخلاف تا و بدین بعد از آنکه افاده آن نمکنند که نخواهد بود و
 و نخواهی داشت هیچ دشمن را غیر منقسم غیر شکست نیست خاتمه
 اجزاء او اندام ما شیده و خدا باشد از قسم تعاف بخلاف قسم فک که شکستن دوان
 روح خدای است و روات خاتمه موافق در آیت است تعاف
 فرو آورد صلی الله علیه و آله و جای داد است احاف خود را

حکمی که برای نهادن حری و حفظ او مهیا سازند که آن حرز
 و من محفوظ است از حمل و ان اشارت است بوجه منصور بود جمع اولیا
 و کبریا بر آنچه بدو محفوظ اند جای دادن بجه جای داد که
 جای گرفته است با کسان خود جمع شمس است بوزن
 علم در شمس خود و محاسن و حل صفت لیث محل بلام شد زیرا که
 لیث با س لام بمنزله مکره است با س لام بمنزله مکره است چون مراد شر
 نیز معنی است بر مثال قول خدای تعالی کشتل الحمار یحمل اسفارا و است غمره
 فرزندان آن خیرت دانسته در شمول برکت و رحمت اوم ایشان را بلکه در آنکه
 ایشان وارث علوم نبوه اند و میراث فرزند را نباشد و با برین از حد شمس
 الصدقه در ام علی بعضی ادکما اسفا و نموده اند که سله بر محمد که ال معنوی
 اوست حرام است خاتمه صدقه حبه مال صوری حرام است و ازینجا
 سبی برای دلبری حسن ظاهر صلوات الله علیه معلوم شد چرا که ایشان شمس
 بیکانند که دایم در پیش خود بیکانند یعنی اما خد جعل کنند را
 ما خدین جعل کنند را افکنند بر زمین کحل بر زمین افکنند چنین
 کلمات خدای تعالی توان است بااعتبار علیه با عی زش بر بلفا
 ما اعتبار بر کات بجه شمس در وقت التجای کار افتاد و کمان بوی بسیار
 تلاوت و عمل فرموده او این ان ثانی نسبت است بتمام این کلام برکت است
 که امت در حرز ملت اویند تمیز که است که فاصله
 شده است فعل متعدی میانه او و کم و زیاد من درین مقام واجب است
 تا ملت بر شود بمغفول خواه کم خبری و خواه استغفامی متبرک کرده باین
 علامه تفهیم ابی در شرح تخیض پس آنکه در کوه مفصل شده و زیادتی منع

در غیر موجب قیاس است و در موجب و البته سبب محصل است بتمسک حرری
 صورت و بر تقدیر کم استقفا می شاید که من بدل مغول جدلت باشد و تمسک
 محذوف باشد و بدل روزن گفت صفت مشبه است بمعنی مجادل
 دو شان معاصی علی علیه وسلم و جند خصم را علیه نمودار
 مقام خصوصیت بر مان پروردگار که بر دست امت این ملت اظهار
 یافته بود اگر امت مخز ان حرز ملت چون بدل است و بعد از تفصیل کثری این
 معجزات و قصد اسعالم از ان بمقصد دیگر که الحاح است ساحت عرش بین معجزه
 مان کرد که ترانچه ادعوات ضروری نیست و این دو صفت که لازم و اشرفه و کافیه
 است اما کان نشود که طی مان نابرا امهات معجزات است بس گفت
 بسنده است ترا علم با بر آمده است در فاعل کنی سماعا
 که این علم حاصل است در امی معجزه مغول دوم کنی است
 در حالی که این امی حاصل باشد در زمانی حال بود مردم و عالمی که از کسب علم نماید
 و مود بجهتند یا با ادب ساختن مردم و مردم اقوی است الحجار
 اقوی است در اعجاز و اول انب است بعلم و ملازم دوم تعلیم است
 بنظم فاعین مثل ضم مانع مانع و بی بدشده و مراد اینجا
 یتیم است جهت انکه تربیت در نیافته مامت عرب که ناخوانا و نا نویسی باشد
 خدمت کردم انحضرت را صلی الله علیه وسلم مدح گفتن مامراد
 ابهریت که با مدح گفته شده مجاز که طلب کنیم عفو را طلب میکنم اقاله
 معراج در فاعل و فاعل و خدمت اهل دنیا از قبیل خردن دناست با حجت
 طلب عفو با عرض بمنزله اقاله ان مع است استقاله طلب اقاله مع مانع کردن
 و زلت عفو کردن باین مع عجز گمان جمع ذنب است بر وزن

ما علم که می دانم و می توانم و می دانم و می دانم
 ما علم که می دانم و می توانم و می دانم و می دانم

مخبر و قبول عمری که عبارت است از مدتی که برای خاب شخصی متور شده باشد
 که گذشته است بعضی از ان عرو این ابلغ است از ان معنی که در ذنب
 بعضی عمری که گذشته است در باب فی الشعر در مانع شو که ان کلام بر وزن
 مقفی است یعنی در مدح اهل دنیا و الاصل ان شعر سر مایه عقبی است
 بر وزن حکم جمع موث است یعنی در حدیثی اهل دنیا بس طلب عفو از من رو
 ذنب بدو عبادت از جنس کرد و غسل ذنب بودن است مان بدو کار
 یعنی گناه کار شدم در وقتی که در دن من انداختند ما قلا و من خاشند
 کار مایه را که ترسیده می شود یعنی آنچه اثر مایه آن کار است چه ان
 کار بسانه بدک آخرت است کانی بروی که کویا در حالی که ملتبسم
 پیشان مردو جوانی ام که در کردن او سانه فرمانی او نموده اند
 از چهار مان که نمندی سنده بکر خرق فرمان نرا به برداری کردم
 بی را و شدن مانس و جوانی را درین دو حالت معبود که شعر و حدیث
 است صا و معادل او و حال انکه حاصل شدم
 بر وزن الا کم جمع اثم بر وزن بسم یعنی حاصل کردم مکر گمان را
 و بشمار شدن را یعنی آنچه می گوید که از وی بشمار شوند و الا ان اشمانی سر مایه
 عبادت است جبهه نیست که در تحصیل او سکات رسد
 برای خسارت زمان کار نمی نفس من در باز گانی خود بیاز
 مشا بهه تو تجو کبند از برای انکه بخردی الدن آخرت
 را بدنا مانکه تومی فروختند و خریدار بی
 هم کردی از ماب نصر و تمام از آخرت اعراض کردی جان و حیات جاود
 در سرفاسدات اعراض کردی و هر کس فروشد اجل نفع آیند

از این به جا جمله نفع حالی خود که دنیا است بر من بسیار و عاجله
جمع است بر من بعضی عاجله و بعضی دیرینه و دنیا یعنی و دنیای عاجله
و این است که برای بسته لالی است بر خشارتی که ما خشاره نفس است بران
و صوابی صواب دوم ما خشاره نفسی است زیرا که عدم خریدن دین دنیا ذوق
فروختن دین دنیا است و واسطه دارد هر چند بحسب مفهوم در نظری آید پس
ظاهر شود و راعی و زمان کردن در مع نقد بعد که منافع
دنیای دنی است که دین را بداند و چه اعمال دینی بحسب رکن
و طراوات آن جهانی نعمتی است عظیم ایشان که گرفتار دنیا در عین
آن هیچ عبادت است و در مع سلم سلم که ثمن عبادت و هیچ موبل
جل چه بیع آخرت دنیا است که نرم ترست چرا که دین را داده در عوض آن
دنیا و خسارات اخرویه گرفته و گردانند مع مبالغه بحسب اراده است
والا او شامل سلم نرم ترست بعد از آن بعد از ذبوب خود نمود و معتزف
بختارت نفس خود و عین او شد سوالی متوجه شد که چون بدین طلب غنوی میانی در جواب
آن گفت اگر نیک کنی ایسان کردن و آمدن است و خجسته
که مناسب آن بود که بگفتی که اگر گردم کنایه چون سوال ناشی شده از آن کرده
شده لکن بصورت مسلم آورد و به بران که این حکمی است که اگر من
بعد نم شود و باین قاعده است کنایه را برست عینا
که بپذیرا باین است شکسته از جانب انحضرت
و نه امید من که منزه ریسائی است که خود را مانع ماکهرت
وصل کرده ام به بجز آن امید وسیله ندارم و کنایه کارم
منقطع از برای آنکه مرا عهد است نه از جانب غیر صلی الله

علیه و سلم بنام خداوند مرا محمد که بدنب این عهد بر سر
نمی شود چه نام من بتبدل نمی شود و این جمله دلیل عدم انقضای عهد است
من محمد نگاه دارنده ترین عهد خلق است
مرحوم در او هیچ کس مقدار اوداعات آن کند پس جای کن
از منقطع شود و این جمله دلیل و لاجلی منضم است و آن عهد که ماعتسار
تسمیه است که در احداث آمده و اوست از انس رضی الله عنه که رسول
فرمود صلی الله علیه و سلم انی شفع لكل محمد يوم القدره و از خواصان اسم تبرک است
که در حدیث آمده که چون دین بر مسلم زن بجه دار نهند و گویند که اللاسم فی
اسمک ما فی ظننا محمد اعدای تعالی آن را بیره خلق کند و این بیضا است
از تجربه نموده و بکمال حقان موفق شد و نه در حدیث آمده که جوت در خانه
کسی فی بجه دار باشد و حرم کند که او را محمد نام نهند خدای تعالی او را بیره کند
اگر نباشد صلی الله علیه و سلم در زمان ما
کشد من بعد از موت و محاب یعنی در قیامت گیرنده
دست مرا الا خدا بعدی سینه و ثماله و این کلمات است از معاونت افتادگان و
شکستان از روی فضل و فضل بی استحقاق و از جانب افتاده
و حواس شرط در دست سابق است یعنی فان فی ذمه من تسمیتی یعنی عهد من سقض
وصل من منضم نیست از برای آنکه اگر بفضل دست گیری من کند مرا عهدی
ست و در حقیقت از دو جهت ابرام حل خود کرد یکی دست که فی فضل و دیگری وجود
عهد و اگر نباشد هیچ یک از این دو عهد خدا در مع الفضل
بسیار کوی ای آنکه قدم بوی بعشره درین مرتبه بعشره و باین بی عنایتی

دست کوبه کنی که درین سرف حکمی است و از او طلب میزند امنی
منزه می گرداند او خود را بکارم اخلاق و اله رتبه او ضعیف مجرای این کرم
شود ^{امید دارند} از صفات ستوده او که نفع آن متعدی
شود بغیر مفعول دوم محرم و مفعول راجی است بر سبیل تازع و حاشا درین مقام
فصل است و احتمال حرف ستر است ^{باید کرد و بجا نیاید}
برین باد ^{از مشایخ} بی احترامی پس از زلت قدم دو
باش و از التفاتی بخور به کشش خود را در مرتبه رجا و استخاری استخاره بار
دار و باین وسیله خود را در مرتبه اکرام را غراز آن و این شرح طریقی است
که این بی بصافت بر زمین نهاده و الا شارحان ماره الاراء من معنی همان
نقل کرده اند و ماره مایه کیده شد و شسته اند بخت بعد و مع وقوع این شرط
و شسته از آن ذات بابرکات بر نام تبه اصفا مایه و در گوش دل منزل کرد از آنکه
ار جاره نباشد ^{حالی است از حاشا یعنی او منزله است از آن که کار}
از محسوس و مفعول و حال آنکه از آن ماز که از مت لازم گردانیدم
نکرما و اندیشه خود را ^{مدایع او را یعنی از کار خود را بفرموده}
خود او ساخته ام و در این او را از فکر خود جدا ساخته ام ^{دستم}
اورا ^{از برای خلاص شدن خود} بهترین لازم کرده
شده ما بهترین لازم کردند خلاصی مرا و در بعضی شرح گفته که روایت
مالی است یعنی اسم فاعل ^{و قوت نمی شود و عقب نمیکرد}
نی نیازی ^{در حالی که از او باشد یا شخصی را بادی را و بسیار است}
که از او شخصی سب تعبیر می کند ^{که محبت حاج است و جری ندارد}

یعنی دست مایه تحصیل عینی ندارد ^{از برای آنکه باران}
می رواند ^{شکوفا را} در بسته ها که آب در وی کم می آید
اکم بر وزن فرس جمع آنکه چون طلبه و این ملت از برای است که از برای او صلی الله
علیه و سلم اثبات قسم دوم فایده که جلب نفع است نهاده و بیت اول وصف
او بود و دفع ضرر از مایه باو بعد از آن که اشعار مان کرد که خاتمه از نعمت خدای
از مکر و مات یافته طامع جلب نفع است و خلاصی که یافته دسوی بوده در دم
افتاد که طالب منای دنیاست برای دفع این گفت ^{محو اسیم}
و مقام حرف است در آن بود فاما حسی مقام نظم و فاکر دو او را نگاه داشت
و لکن سه اخت ^{منافع} دنیای فایده را که چون شکوفه
بج ندر مشرب و در بعضی روایات به اسم است و رت برای حقیر دنیا آمده
آن شکوفه که چیده است ^{دو دست و میر}
زیر و بهره ندیده است و زهر پیری از شوا و نلته مشوره است که آن این
اعاء العسر ثالث مانده است ^{با نجه ثنا گفت}
بر هر م بر وزن کفان سنان شوی صله غطفان که خودش کس ندیده هم
و منافع زهر از مشهور است و این زهرین سلمی بضم سین یکی از شعرا می پیچید است
که س و کیر خالی و پیر و خواهر و پسر و دختر و نیره است و در بعضی روایات غطف است
و آن معنی و طفت است و سلاسه شعر حرج قطف است ^{ای کرامی}
ترین ^{خلوقات نزد خالق البریات} نیست مرا کسی من که
^{بنا بر م باو} ^{نقرو} ^{و زود آمدن}
شدت و بیلت که نود شده ^{بر وزن کرم معنی نام است و همچنین کسیر و دو}
هر دو روایت است ^{و شک نمی سودای فرستاده خدا و سپاسگاه}

بزرگی و جاه تو در مقام شفاعت بسبب شفاعت
 در آن وقت که کریم ظاهر اذ او و در شمع میخیزد لکن از بمعنی اذاعی آید
 بگوید اشود با سیم بطور اسم مسموم و در مقام استقام شود در عرض
 چنانچه در اخبار آمده که در آن روز از وی اثر بعضی نظیر رسید در یک وقتی که
 هرگز سابق بر آن و لاحق آن مثل آن نباشد نوذ با به جاه تو با انجام من
 کم نمی شود از برای آنکه بدستی که من از جبهه شش منی غل و غش
 دنیا برو زن زور و سنی را گویند و آخرت و سنی و ناست به او
 در عقد گس نیاید و حب هر دو در یک دل چنانچه و از جمله دانشها
 تو دانش است که سطر از آن در لوح نمی کشد و با بعد وجود
 بر شش من و التفات بحال من به نقصان مان رساند مانع از نفسانی نفسانی
 من و خطاب نفس برای آنست که زلت از وی است یا برای آنکه مثل غنوط
 از شش است و عقل و وی درین مخالفت سما اموزی که آنال اسطاول مطول
 اینجا میاید و بعد از آن خیال نا امیدی را قفل قبول دلیل و رد ملحه است و در متوجه
 نفس است مردود عقل و درین تعریف توجیح است مان که غلو کرد و حارز نمی دارند
 و صاحبش را بجلد در غدا می شمارند و کرد اینند است از تابان نفس
 قنوط نو میدهند و از جمع اواب آمده سویی باب کرم چه قنوط را
 ساب کرم کار نیست و مصدر باب علم صط حان فرس و قنوطه حان حلاوه
 است و مشهور ترین وجه مذکور است در تاج و طهر است که از باب فعل فعل که
 که مشروط است حرف حلی نیاید و آنچه و هم می شود داخل معنی است
 از جهت بر شدن و مزا دوی مطلق گفته است و وصف به
 یعنی بزرگ شد در دست آمد و در اصلاح است که در وقوع او قصد حکمی

باشند و آن بی اختیار بعضی بوقوع او سود و بی اران است که زلت بر موصوفان
 بارگاه نبوت حارز و کسه اند از برای آنکه بر کنان بزرگ
 در شمولی از شش حق تعالی مرور بوزن کرم مثل صغار
 و خوب است خدای مبعوثی را که بر او است توبه بشا و صاحب او را از
 محلدان و نوح دارد و او ای نفس از آن استبعاد ممکن که کینه عظیم در درگاه می کرم
 کشیده شود زیرا که حاجی گناه که رحمت اله است امید
 بروزند در شکای می بخش میکنند او را
 سیاه بر مقدار کردن در قیامت حق تعالی
 جمع قیامت چون حکم و حکمه و چون استغفار میکی و هیچ غفلت که مع این
 رجاست یک مقبول مقارن مقبول آنست که رحمت ماحمه تقدیر محبت
 داعیه نباشد و در تعین کبر اختلافات شده در کتب تفسیر و فقه بسطی تمام
 یافته تا چون نیستن او از اهم مهمت و محبت ان فی التاخرات
 بعد در تفصل از تعین نموده شش ابو طالب یکی قدس پسر در فوت الغلوب
 آورده که آن منده است چهار ذل هر اک اثر از شش گناهی و قصد کرد و او
 هر وقت دست دهد و بعد می که صغیره باشد نو میدی از حق امن بودن از وی
 از وی چهار از آن هم عنان زمان کو ای دروغ که مبطل می شود و معده کند دروغ و قد
 که می موجب حد شود و بحر و مر از آن مهمم شکم است خورن خیمه و مال تمام و با وجود
 از آن سرچ مرکب خرج است زنا و لواط و زوی مکرگ نجات بدست نجات است
 دارد و زوی و قفل ناحق و یک ماکا است که که محقق یک مسلمان است از دو کاسه
 در روز قیال و احرن کار تمام بدن است که عتوق و الدی است و فعلی در دست و
 شش است و لواط را باز مایکی ساخته و به بیان احرار و سرقه نیز داشته و

و دوازده دیگر زیاده کرده و بی بعضی مندرج در بعضی می نمایند ما من از روح
 خدا و این از تو مبدی جدا نیست منع ز کوه خاست در عسیت کواهی نشین
 نما را حسن عدا ترک نماز کرد قطع رحم مخالفت با وصیت میت کرد و احیای
 مناسک حج حلال شمردن و تشبیه بکاران شدن در عدم نصرت مسلمانان
 در خشک با ایشان و از خشک بر گشتن مرشد شدن و سمرقند آنچه اگر سمر
 می شمارند مسند به منهد باب و در آخری ممدارند که در باب اول شده و بعضی
 از شیاع در تحمیل او ظن می سازند پس زما دتی را کنجی شش نیست چنانچه از این
 عباس رضی الله عنهما منقول است که جویند که این عمر رضی الله عنهما
 می گفته که کیا بر من است فرموده که گفتا نزد من است و ظاهر است
 در میان آن می نماید که گفته اند که هر چه حرمت او تنه بدی و نمرند مبالغه با حسن
 حدی مودت شده باشد و الله تعالی اعلم ای روزنه من
 نظر کن در حسن طین من و یکسری جای من چه خود گفته اند عند طین عبیدی دیگر
 وان اسید مرا غیر غیر منعک من هر کون که کن است
 از مردودی چه مرد و حکم کنوت دارد و در بعضی روایات فاجع آمده وان
 من متضرع بر آن قدر است در جای که نزد دست شرف و قرب تو
 یافته و کردان بعضی گفته اند یعنی شمارده من
 نعم ترا بر خود غیر منقطع از انحرام بعضی شگافه سد و بعضی
 گفته اند که حساب بمعنی ملن است و این مناسب حد و رعری است که در حد
 ست که شسته و دور نیست که مراد از حساب عطای کافی و بخشش و انقیاد
 چنانچه در تفسیر عطاء حسا ما مفسران نوشته اند که حساب بمعنی ست است
 یعنی عطاء تعالی الله حبک و رفیق کن

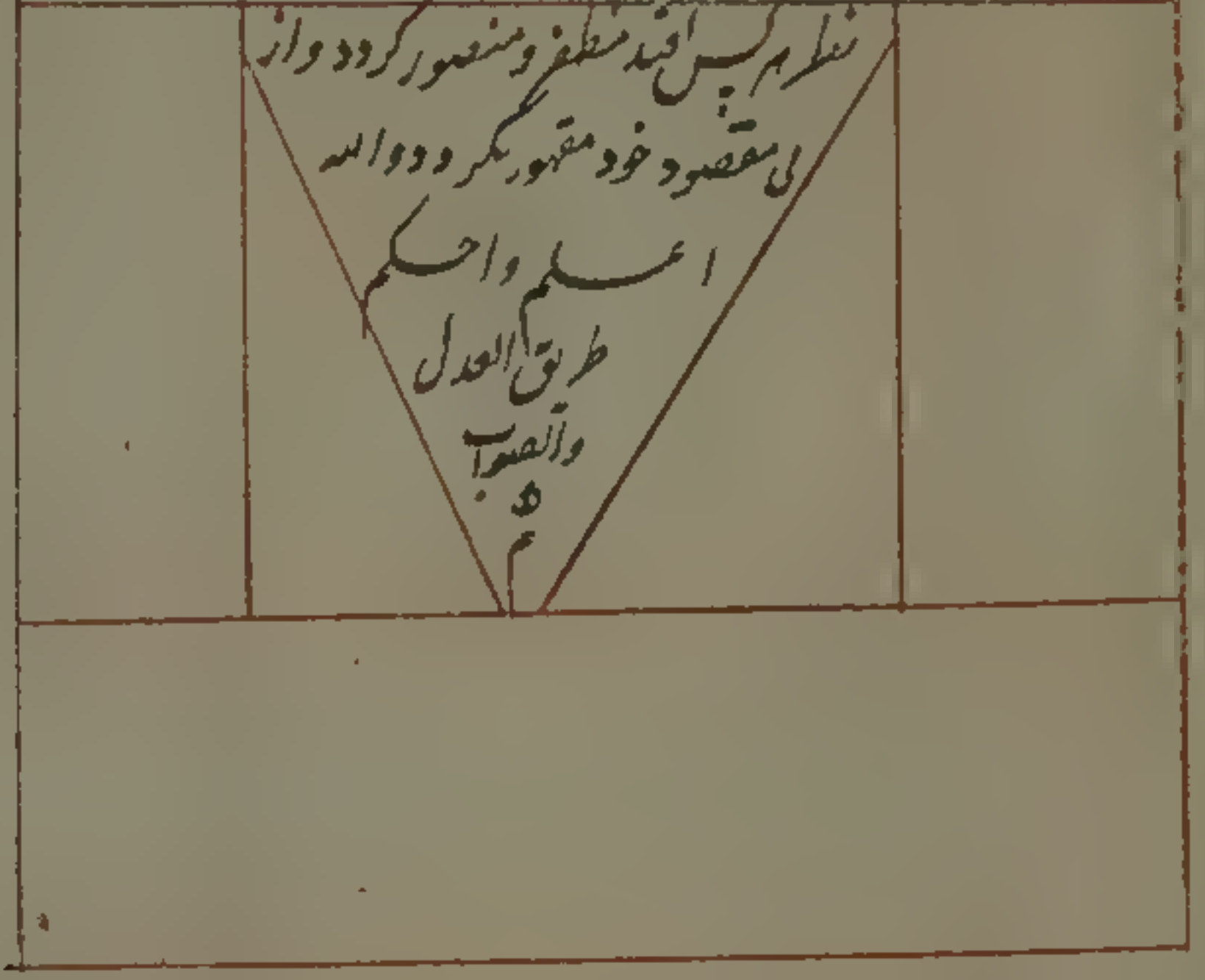
به بنده خود فی الدارین در دنیا و آخرت از برای آنکه هر روز
 علی است صعیف برو جی که منی هر وقت میخواند او را
 امور نایله تنرم این صبر بهریت می رود و او را اسبابی که دارد
 و تقدم دعاء خود بر صلوات خواهد گزینات از برای رعایت سنت او
 چنانچه در ادعیه ما توره مشاهد می شود و از برای آنکه ناظم مقصیده بر دعاء
 مدوح شود که آن را از بهترین طرف حسن خاتمه نموده اند و جمع دعای خود
 به صلوات پیغمبر صلی الله علیه و سلم بامد است که صلوات دعاء را در هر باشد و منزل
 رساند و چون اولاد خاله درجه ملول دارد و اگر ام الاکرام من از آن بزرگتر که در مقام
 بعضی از جمعی رد محمول کرد اند او نیز بطفیل در محل مقتولان جایاید
 کپیستوری و بعضی محض سبب چون غنق جمع سحاب است و در مایه
 رحمتی را که نازل است که دایم است و در این
 اشعار است بآنکه سبب رحمت لارال متوجه حضرت است صلی الله علیه و سلم
 و مسطر اذن بر بنی متعلق بصلوات چنانچه شایع است
 با فاضله باران باریده شده شدت و رزنده
 و صله من و خشم بین او و معطوف علیه واقع نشود با آنکه اجنبی است
 و فهم مشوش گردد و آل مش بعضی اولاد ما ششم و مطلب برادر او است و ششم
 اولاد ما ششم و ششم بعضی اولاد و از و اح است و الله و اعلم
 و جمع محب اصحاب است و آنکه او را در صحاح جمع صاحب نوشته اند پسندید
 اند چرا که جمع فاعل برین وزن نیامده و صحابه که در اصل مصدر است بمعنی
 اصحاب است و این کنند و صحابه کسی را گویند که ملاقی شده باشد بحضرت صلی الله
 علیه و سلم در حال ایمان و بر اسلام مروءه خواه در ما من آن ارتداد شده

باید و خواه غذا میسر باشد یا نه و خواه روایتی حدیثی یا د و حدیث کرده
 باشد یا نه و هر یک از این احتیاطی تفصیل فیلی است و بر تاجان
 مرصع الی و در اصطلاح شریعتی تابعی و تابع کسی را گویند
 که مسلمان باشد و صاحب ملاقاتی شده باشد و بر اسلام مرده و اگر برین
 محمول شود معنی طرف با و ماعت را اصل معنی او باشد و این در طرف حاکم
 چنانچه در محاسن مفسر شده که این الی و محجب و تابعین ایشان
 اهل تخی بر وزن بدی بر میر کار کنند و اهل پاکی اند نقار بر وزن
 سعادت و قصر محدود در شتر جایز است بخلاف عکس و اهل مسلم
 و اهل کرم اند و بارنده و فرور رنده و مادام که بی بوس
 گرداند و سپرد گردان و مقصود است مایل گرداند بهر جانب خانه بی هوئی
 صاحب او را در رفتن منافی دارد و عذبات شایخها و جمیع عذبات چون غم
 و غمات و غمات بان شایخها در کمال سلامت دارد و
 ما و صبا که عبارت است از بادی که از مطلق القاب در صفت است و ایل و نه
 می رود و بر این شکل نموده اند در لغت معنی لایزال است چنانچه در معارج و صحاح
 تصریح نموده و این اسکال نابرابر است که مشهور شده خواندن او بصفت
 و الا اورا محمول باید خواند و مع صارا فاعل فعل محذوف ای اما الترتیب
 راست کسب از قبیل س که فی العود و الاصال رحال باشد و بطور
 در آرد و طرب خفنی است که حاصل میشود از سروری که مقتضی حرکت میگردد
 و شتران سفیدی را که سفیدی ایشان بر خنثی است چنانچه باشد جمیع غنای
 مانند است اسیر غالباً شتر حدی در پی شتر می باشد
 را بنید و غنای کنند عسی المغم غنما و غنم صوت خنثی را گویند

ع

و غالباً مراد از دانست که از حد اعتدال خارج نباشد و منته بر وزن حرمت
 و نعم بر وزن علم است و مراد از علق رکن بایان صلوة بران حضرت قیام
 او تا سه صلوة که در عرف مراد از علق فعل ماموری که در وی اسید و سب
 است هر چند منتهی است و ما سه آن فعل می باشد نه نطق او بر زبان نطق
 علق علی و گو گرفته و حسن خاتمه آن قصیده که ختم کو بستی و طرب پشته مخفی نیست
 چنانچه من انکه اولش صورت امن را نقس میگرد و خطاب است که شتر
 واضح است امید است که چنانچه در اوقات این شرح در مطلق فرائد
 برکت او سالک طریق امن و امان از دشمنان قاصد جان و امان کردم
 بعد از اتمام از جام طرب انجا شتر کام جان و جان و جان تا حلاوت
 کرد که موجب زهره خزون تلخ کامان عداوت گردد و از من این شرح
 است که در وقت در ماند کی چون اصل خود صورت است و افتاب حرا چنانکه
 بعد از غش در ماه ربیع اشانی سینه احدی و متین و شمع است امید که منظور

و اغفر لک الله الایة الی شفا عظمه
 و اغفر لک الله الایة الی شفا عظمه

۱

سم الله الرحمن الرحيم

منتخب قوسنامه استادان بن فن در کتب معتبره ^{آورده}
که اسب کورسم باید که در شکلهاغ نبکست و کاسه سم
در دربانکست و در زمین غایبه که موش بود و در جمجمه لای ^{نبکست}
سم سفید در غایت بدست اسب که نعلباق کوتاه باشد
و ستر مثل نعلباق کاواندک خم دار بود و خورده ^{اول}
خوردن اهو در ار و بار یک تا او را نیایانند اروی سالم
نباشند که بیار حشته ضعیف بود اواده قوی ریاده
نر باشد در دست و پای و در میان قوی استخوان کمتر

در اصل اسب قلم با مثل اهو استخوان کهنه می دود همه شده
و را نوی اسب بزرگ و چهار گوشه باید و قراچیک ^{بلنگ}
در از لنگ با بند و سینه اسب کشاده و هس بدو کم
گوشت باشد و اگر کشاده بود دل در بول نشود
و لنگ نرند و سوراخ بینی اسب کلان باشد و بینی
چی گوشت باشد و از بازوی اسب لا تر بر گوشت باشد
و مسایه که با بان منداو است کم گوشت باید ^{منند او}
نه بلند و نه است میان باید و گردن اسب در او است
و گردن می باید و اگر گردن اسب در او باشد زود بر خیزد
با سانی نبضد و هیچ گردن اسب قوی بد و هر دو جا
بر گوشت موش منداو او پر باید و دست باید و سر ^{دست} اسب

باید و حلقوم او باریک و منتهی اول به بالا و درون گوش
او کشیده و پرموی و میان دو گوش او نزدیک باید و سر
چون سر قلم محف و گوش تنگ و در ایشان اسب
پشتانی کاوش ده بود و کامل در او نرم باید و دراز
باید و سر او خشک باید و سیاه چشم و بزرگ چشم و برآمده
باید و استخوان چشم بلند و کم گوشت باید و اگر گوش
چشم او بزرگ و برآمده باشد بهتر بود اسب باریک
و دراز و خشک باید و چنانچه ار مشرب آب توان خورد و آن
اسب دندان ستر لب برین او چون لب ستر سوزن
دراز و کف زیر استخوان منتهی او پس و پیش ^{خاند} حاجی من
که بعد از سوار شدن از میان آن باشته بای شود و قبره ^ش

۸۱۲
مثل قبره کا و غصه و دراز و هین به طرف ساقی مل
تنگ کا اسب نباشد که یک بقا از یکد و میان کوتاه
قبره مارک و مند و بلند یک نباشد زین در جای
نه اسب و گفته اند که اگر میان اسب دراز تر بود و دونه
تر باشد و اگر آفته مطلق نمید و اسب تنج است باید مثل
تنج است خراب کش باشد و بر میان او چون میان تنگ
و خر گوش باید گوشت و دویلهوی تنج است اسب گوشت
دویلهوی خر گوش باید چنانچه ندارند که بدست گوشت
کرده اند هر چند میان اسب پر گوشت تر بهتر باشد و
را قبره زیاده می باید چنانچه هرگاه سوار شوند عقب
ملاحظه کنند قبره سرون را آمده باید و میان قبره دیان

سونگاک قبرغه زیاده نزدیک بدو میان قبرغه و یقین
 از چهار انگشت برویکه بهتر باشد و قبرغه زیاده کوتاه
 می باشد میان کلاه پهن دور و یک سینه و استخوان
 بیرون لنگ بلند باید خیا که بهتر کس نماند او بخت
 ساغری اسب مثل ساغری کاو درار می باید طولانی از خیا که
 در و مرغ توان نشست پنج دم اسب باید که قوی باشد
 و استخوان دم دراز باید اگر دم او را یک گشته دم او
 به پایان سپرمی نرسد و آب باید که دم خود در راست
 و از خود دور نگاه دارد و موی دم دراز باید که
 بزین رسد و مثل ابریشم نرم بود و چنگله و کوتن اسب
 دراز باشد رانده مثل سب و کرد او کشاده باید و کوتن

زیر ترها رنگت کشاده باید و آن بسبب ده کی
 ساغری است و اگر نبد بای اسب مثل نبد بای سینه باید
 نه چون بی سینه بیرون آمده را اسب بر کوه است باید
 و از طرف اندرون نیز بر کوه است و او بخت باید میان بی
 در راه رفتن بهم نرسد و دور باشد و میان و دم
 و دو بای خیا کشاده باید که مرد تر کس نبند از میان
 او بگذرد و می جای او بجای او نرسد او رتة ایلک
 و اشو غلک ایلک و فراملک دراز باید که غلک
 و دندکیت خوردن بای اسب از سهمهای است بر کوه
 باید چست اسب د باید و برک نباید و بر او بخت
 نباید و اگر اسب خورد باید و بارک و کوتاه و غلک

از خود دمای دست زیاده و کج باشد
 و چپ دمای خف

نوکر او دمان کشاده و او بخت باید و اگر نک و کوتاه بود
بد نما باشد و شکم اسب نشان شده کرد باید و اگر گوش
او کوتاه بود و آن اسب بی هنر باشد و اگر گوش ^{انفاده} است
مثل گوش کوا و بد نما و گاهل و بد فعل بود و دیگر در سن ساله
که اگر گفتار ارسطو حکم نبر جم کر و ندر تجربه بسیار کرده اند
در جمیع صفات اسبان از نیک و بد و کوهراشان و عیبه
و هنرهای ایشان که جوته و خشتکی و ناخشتکی ایشان
از فعل ایشان و رنگ و نشانهای ایشان که هر یک آرد او
و در مانها و بیماریهای ایشان بیان نموده درین کتاب
جمع کرده اند از برای ذوالقرنین که او را اسکندر
روی زمین خوانند و بعد از آن مولانا امام ^{بشمیر المله} ^{المشاعر} ^{حرب}

والدین محمد بن حسن رحمه الله علیه این کتاب را ترجمه
کرده است با زبان فارسی تا هر که او را از این معنی
حاصل نباشد او را حاجتی افتد درین کتاب بطریقه احوال
صورت و سیرت که با اسبان معلوم دارد جمله را بناسه
و این مجموع را برسی و یک باب جمع نموده بیان کرده باین
در وصف اسبان که چگونه باید بود باب دوم در شناختن اسبان
و شناختن با سبب در شناختن کنک اسبان باب سوم در
کوه اسبان باب چهارم در شناختن عیب و سبب اسبان باب پنجم
در شناختن محسکی و نا محسکی اسبان باب ششم در
مشکل اند باب هفتم در شناختن عیب و هنر و رنگ اسبان
باب هشتم در شناختن بیماری و عیبهای اسبان باب نهم در

در میان هر دو کوس وراج و سبل گاه یارک و هر دو
 مالدیده و بی کردن سطر و ساقها یارک و خورد گاه موی
 دار بود و سم است بلند و بست کوتاه و نگاه میان پنهانی
 گاه یارک و در استخوان دم او کوتاه و چشم
 و مرزگان دراز بود و سینه او فراخ بود و چون نگاه کند
 باید که از دست راست نگاه کند و نباید که گردنک
 و شب که در و جب است بدو که این عملها بد بود و عیبه
 و هر یکی باید که گفت انا لله تعالی یا ربی در میان شناختن
 اسبان اگر خواهی که شب کوری است اسنایی بسیار بود
 و بر سر راه انداز و بر سر راه است یا جامی راند اگر باز
 رد و زود شب که رنبا شد و اگر بران برود و زرد

بدانکه شب کور بود و این در است سخت باشد
 با سیم در میان شناختن کنگی اسبان اگر خواهی که کنگی
 را بشناسی باید که او را بر ما دیان بنمایی اگر با یک
 کند و شبیه زند با یک کنگ نیست و اگر شبیه
 و با یک کند بدانکه کنگ است و بد اصل بود و نیز بدانکه
 استیک که اهلی دارد بر ما در و خواهر و دختر خویش
 فعلی نکند و ما دیان نیز نکند از آن است که با چهارم
 در میان شناختن گری سب اگر خواهی که بدانی او را
 ارس او بقدر زده کام زمین دور تر رود با است
 و با جی در است بران زمین فوزن اگر استیک
 و بر و کون راست کند و گوشهای خود دارد بدانکه

ان است نیت و اگر بجهت و هیچ حرکت نکند بداند
 ان است که بود و در راه و در جنگ عیب بود و با بجم
 در منافق نجیب دستی است اگر خواهی که به بارش را و را
 در اولت اند و با بر ستاره خانه در ارد اگر دست
 پیش نهد جب دست بود و اگر دست راست نهد دست
 بود و بفال فرخ و بکار نامیک بود و احوال دست
 زود و فرمانه خیال کند کسی که هر دو دست او را بده
 با ششم در میان ضامن خستگی فاما حکمی است و اگر بر کتف
 و کرد بای را بر موی بینی قطعا نباید خرد که خسته
 و اگر زیر کرد بای را سفید بینی او را هم نباید خرد
 که بهمان بوسه و بفال بد بود و زیر سینه همچنان نیز

تنگبای مسفیدی که است است سوی راست بود
 تنها بر اندامی که بود و بای بر دست یا بر موی عیب
 و با بسندیده و زراع چشم شست که تیند و چشم
 و در تر پند با ششم در میان ضامن که تمام نکند و خواهی
 که بدانی مقدار ده کام دور تر با بسند و سنگ
 چند خورد هر یکی را بر افند و بر گیرد و پند از داک
 است از جای بجهت بداند که تمام اهل دارد و اگر بجهت
 و حرکت نکند بداند که بد اهل و بد گوهر شده و همچنان
 اگر رشتن و بر کا فت کتی یا دست بروی می
 فرو کتی و یا دست بر سرش می و یا بطرفی از جای
 بجهت و حرکت نکند بداند که است و بد اهل بود

و بجهت و حرکت کند بد آنکه آن استیک او کوهری دارد
 باستیم در میان صفتی است که عیبش هنر دارد از یک و کوهها کند
 رنگ از همه بهتر گشت باشد و در سختی بکار آمده تر باشد
 و صبر و کسبایی در کرم و سر و کوه سنگی و سنگی و کوه
 بسته و کسب طافت دارد و دیگر در خاک و لبر بود و دیگر رنگ
 خاک است و موی و پشانی و شکم و باها و قصب و
 و میان و درانش سیاه بود و رنگ زرد آن بهتر بود
 که زه روده بود و چشم و قصب و موی و موی
 پشانی و پشت و سینه سیاه بود و در شستن خلی
 سیاه کشیده بود و پشش بر سرخی زنده و رنگ کل کوه
 آن بهتر باشد که رنگش بر سیاهی زنده و اندر روی سیاهی

نباشد و ادم او باید که سیاه بود و چشمها نباید که سرخ
 که بسیار عیبها دارد و نیز اشغرا اصلا نباید خرید
 و نباید داشت که عیب و عیب بسیار بود و آب برشش
 نیز همچنان اشغور بود و بسیار عیب و خاک بهتر آن
 که درم درم بر سرخی زنده اما حلی سخت سفید باید که
 چشم و سم و لب و دهن و خای سیاه بود و اگر خای
 او کوهک بود بهتر بود او را نقره حک شدها گویند
 و نباید که چشمهای او راغ چشم بود و فرکان سفید
 که آن بد بود و در فرس و نامه از آن بد تر باشد
 بابت هم در علاج بیماری آن علتهای ایشان بیشتر بیماریها
 اگر کرم و سر و کوهی باشد و نشان کرم آن بود که استیاموی

رخساره بود و در کار کشیده بود و بوی
 و سر خوردن بر اندازد علاجش این بود که اردو
 بگیرند و با دونه باوه کج بیا میرند و اسب را حقه کنند
 و اگر هم سگ بدینسان بود و علف خورد و در کار کشیده
 دارد در مانش آنست که بیا و زمین تبت چکته و
 و هر روز با جو بیا میرند و سه نوبت بدهند و هر
 با بخورد از آن علت خلاص شود و اگر در مقدم کرم
 نیز باشد بپفکند و بدین دارد و باله بشود و باب ^{دوم}
 در علاج خاریست و دم سپان نشان می آید که برود
 و بیا رند قدری کج بیا رانند و خاکستر از اگر کرم
 بیا میرند هفت یا دوا داشت و دم سپان نشود موی

حقنه

موی بر آید و خاریس بود و تمام فارغ کرد و بابت دم
 در میان شناختن و علاج کوی رخسار سبب بود و باره آن
 پوشیده و در آب بجوشانند و آن آب بر تن او مالند
 و اسب در افتاب بنشیند پس به روغن مالجی
 و زرنج بکند و در وی بجوشاند و بر اسب مالند و در افتاب
 کرم یک دور روز بدارند به شود و و طراش بر سر است
 آن به شود و بابت ^{دوم} در ستفان و خرده گاه آب
 اگر خرده گاه ستفان باشد اینک وی مالند تا موی
 بس بیشتر مالند تا خون نیک برود پس از آن بچک در کوفه
 و بسره کاشونید و بروغن بایچه هر کس به شود
 بایست ^{دوم} در دوا می مرفه کهنه است مرفه کهنه

بودن رغن گاو یا بنفشه پانده در هم ریزند
و آنرا در کلوی استین بپزند و آنرا در کلوی استین
آب به شود با پانده در دواي چرخه کوفته استین
را حزنه بود یکم سرکه و چهار دانگ ذینیم
یک بگوید و در آن سرکه کند و بر استین و سره رور است
را آب علف ندید و اگر بجای علف است تا کند
و مقدار دو من کند بر جای چوبه روز بدین شود
با پانده در دواي سفید چشم استین بگوید
ساده که مرده باشد و خورده بپایانید و سه روز
در چشم استین در بلور پف کنند و اگر استخوان شری
نباشد لختی مراد از و یعنی کمر آدمی بگویند و اندرون

۱۹۱
چشم استین بپف کنند و نیز بر چهار پای کشند
بعضی به شود و یک نیز بگوید با پانده در دواي
استین بر آن استین است بر این لختی یک است
بجوشاند و کره بسوزد بر آن کند و بر استین
و استین سه روز به بندند و دست بازند و چنان
علاج به شود با پانده در دواي کوفته و سودگی است
لختی کند را چشم کوسفند بهم بگویند و کند
و میان استین و کفجه پهن کرم کنند و بر آن جا
نابگذارد به شود و اگر راه سخت شد و درنگ
نمواند کردن باره شکر نماید که فتن و شکر است
و بر آنجا نهادن نابگذارد و نجات یابد و چون چندان

که خواهد براند کوفته نشود و اگر نکر باشد روشن
بایچه گرم کند و برانجا نهد که بغایت نکبت باشد ^{دوم}
در دای علی طالع است این علت بد است ^{علاج}
آنست که قدری از زیر بغل باید آورند و حل سازند و
برانجا نهد و بمالد و بار به بند و تا که اخته شود و نیک شود
باب سیم نگاه داشتن این دای پیشتر این علت است
از این دای و با دای محلی باشد اما چون این دای محلی
تر قف کنی و رانی زیاده دارد تا ارماندگی بیاید
و چون زمانی دزدک کرده این علف بدست
و در سفر باید که نیم شب این دای را اسوده شود به باشد
باب چهارم چون است در دای بد است و بکیر دای

۱۸۵
از دای زن در آب افکند و یک نوبت تا بهم نرم شود
و آب اینکند و بدان حقته کند و هم قدری بکوی است
فروریزند پس از آن بروی سوزش شوند و برانند تا
شکست براند و نیک سود محسوس است ^{دوم} در دای
قولنج و بزرگ بسن است این دای کمترین است
و قولنج گرفته بود بفرماند یا نه من روغن کاه و روغن
هر دو را در صحنی گرم کنند و در ککوی است و براند
را در جوی که نه فراخ و نه تنگ بود یک دو بار بماند
و قولنج را بکشاید شکم نرم شود و از قولنج خلاص شود
و نیک شود ^{باب سیم} در هر کس بزرگ بسن است و یک کهنه
این بزرگ بر آکنند و بخوشانند تا بدو برج بخوش آید

و یک بج بماند است هر روز بجایی که علف برش تر و پاکند
تر باید داد و پس آن یکدزد تا آن آب صاف شود پس
را بر آن بنیم گرم حقه کند و بر نشیند و باره ^ه
نیک براند پس دیگر روز قدری سرکن کسوتر ^{بوم} یا شیر
باید افکندن تا حل شود و بر دست بزند آنکه ^{بوم} ارد
قدری آرد از زن در وی اندارد و است ^{بوم} آن حقه
کند و بجای خود گاه کندم تر بعد سرور بهتر شود
باب چهارم در پکردن ریم است چون است ^{بوم} ریش
شود و برک سبب خورده کا و نیک خورد کند و به
و پیرد در آن ریش و سرکن در آن گوش خشک شده
هر دو دست بماند تا نرم شود و بعد از آن بر آن ریش

بنفشانه و یک روز بگذارد و هم چنان دیگر روزها
داران سرکین هم بدان قاعده بران ریش افکنند تا
و اگر سس نیاید خرده کاغذ چخته بارغن کا و بامیزد
و دران ریش کند تا گوشت مرده پاک کند پس ریش
خر خرده کرده در انجا بنفشانه بهتر شود و یک
ماست سبج در امانست است است است است است است
بار هجک که در وی روغن بوده باشد دران
به شود و یک روز دست بار دارد و اگر هجک
صاف نباشد بر پوستین باره باره روغن سنگ جری کند
و بران موضع دهند و یکسبانه روز به بندد انهم نیک شود
بایست که در دوا ای کوفته ای و ارزکی اگر است

۱۴۹
و از ردگی باشد باره دینه بیاورد و در آن
و برشان کتات چون بگذارد و گرم شود بس بخیان
در آنجا که کوفته رسیده باشد در ماله و دیگر روستایی
در آفتاب بدارد سه روز همچنان کند روز چهارم
بهر شود و این مقدار تمام بود بایست معقم در گاه
ای علف خوردن آب حیات و با جار و آرد در وقت آب
و علف دادن از دشمنان و حیوانات گاه باید شب علف
که باک کند از خاک و سرکین مرش سرکین کره و مرغ
و موی و از هر چیزی که بود و بر هر کس اعتماد نتوان
کردن
که اگر دشمنی کنند قدری خرزهره با حوتی در میان
با درگاه جو اندازند که اسب بخورد و نشان خوردن

حوتی و خرزهره آن بود که اسب در زمین بزند
و بپزد و اوایشان بود که یکم روغن گاو گرم
و در کلوی اسب بپزند سه روز چنین کنند به شود
بایستیم در گاه دشمنی اسب در بهار و رستان در فصل
رستان اسب در آفتاب به دشمنی و سس طعم برهنه
نماید بکره های شب هنگام در دی اند سرش بکشد و گرم
کرد و واران تپه شود بایستیم در جاره کردن امه است
ریش نشود چون اسب یک فرسنگ و دو فرسنگ
براند و فروز باید آمدن و تنگ را بپست کنند
و زمین بکنانند و اسب را تنگ بکند و باز تنگ کشند و
اگر تابستان بود و بمنزل برسد رود بی توقف زمین

وایست مراغه وادن و باز زین براسپه دین و نرم
 نرم تنگ کشد تا عرق روی خشک کرد و دیده
 زین باید گرفت و اگر آن دور و زاز جای فرو نیامده
 چون فرو آید ساعتی نرمک نرمک کرد و اند تا اگر
 بر آید و اگر رستان بود بمنزل رسد بکنه مان ^{نیاید}
 تا آنکه عرق کند و باز خشک شود و اگر چنین نکند نیم ^{نیمای}
 بود و بسیار زنجار در اسب اشود و اگر زنده ماند چنان
 مایه سپید در سوار نشستن و زیاده زدن چون برست
 اسب کشند باید که تا زیاده اگر کمی شد بهتر و اما بسیار
 رانند و اسب تا زیاده زدن و پاهای بسیار جنبانند
 در رکاب قنایا بهار از رکاب برآمده و بر گردن اسب

وایست مراغه وادن و باز زین براسپه دین و نرم
 نرم تنگ کشد تا عرق روی خشک کرد و دیده
 زین باید گرفت و اگر آن دور و زاز جای فرو نیامده
 چون فرو آید ساعتی نرمک نرمک کرد و اند تا اگر
 بر آید و اگر رستان بود بمنزل رسد بکنه مان نیاید
 تا آنکه عرق کند و باز خشک شود و اگر چنین نکند نیم
 بود و بسیار زنجار در اسب اشود و اگر زنده ماند چنان
 مایه سپید در سوار نشستن و زیاده زدن چون برست
 اسب کشند باید که تا زیاده اگر کمی شد بهتر و اما بسیار
 رانند و اسب تا زیاده زدن و پاهای بسیار جنبانند
 در رکاب قنایا بهار از رکاب برآمده و بر گردن اسب

اسب را که در این وقت باید بود و در این وقت
 اسب را که در این وقت باید بود و در این وقت
 اسب را که در این وقت باید بود و در این وقت

بسم الله الرحمن الرحيم
 الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا
 محمد وآله اجمعين اما بعد اين ساله منتجب است از حوائج
 اصل مشتمل بر دو از ده باب با اول در معرفت لباس
 باب دوم در معرفت بافتن **باب سيم** در معرفت
باب چهارم در معرفت مرد **باب پنجم** در معرفت مرد
باب ششم در معرفت فروزه **باب هفتم** در معرفت
 در معرفت غنبر اشهب **باب هشتم** در معرفت **باب نهم**

در معرفت جان **باب دهم** در معرفت عقیق **باب يازدهم**
 در معرفت ششم **باب اول** در معرفت لباس بدان
 اسعد است که معدن لباس چنانکه بتحقيق رسیده از دود
 بیرون نبت معدن قدم که قریب نطلماست
 حسن گفته اند که اسکندر زود لقمه **سلام الله علیه** مرده
 در حوالی طلما بیا بی رسید که فی الحال
 سم ستوران باید شده برسد که این چه تواند بود
 حکمای یونان که طغوزار در رکاب همایون بودند گفتند
 که شک من موصع الماس دارد که اراطوار فلکی چنین
 اقتضا کرده و در این طرف متصل با این کوه که نسبت
 بجای بلندست و ملاست خا بنجه هرگز هیچ رونده

و چونند بهر از طیور بد انجا عبورند آتشند اند ^{حالم}
حضرت اسکندر را مل جل کرد و نیک الماس بود و بی کام
از آن موضع بدست آوردند اما مقصود حال کرد و بدندان
بازگشتند و چنین مشهورست که اکنون الماس که در میان
مردمان منتشرست از زمان اسکندر مانده بعد از آن
بر این معدن کسی وقوف نبوده معنوی این سخن ^{عارف}
زمان صاحب سراج نظامی در فیه در اسکندریه
بنوعی ذکر فرموده اند که العمدۃ علی الراوی و
جوهران کشورمند الماس عقیق را قیمت بسیار می باشد
خواجه اگر کسی این نوع الماس کند و گرفت درهند
بخرد و هر جا که بر و خسارت بیند بسبب آنکه جوهران

جوهر عبارت از جریز که با نیش و بم و ز زمان
رنک او را بل نکر دو و اما کاس عقیق از نیش سالم برود
می آید نه الماس جدید و اگر خاصیت و منفعت مش
از الماس جدید دارد و او را استنش بهلول
بر هر طرف که بقططانند مثلث نماید و مجموع سرتیز تر
باشد و نیز گفته که حک او مقدور کس نیست بخلاف
الماس جدید که کفار و رنک در فن حکاکی الماس
جدید ما هرند و جوهران برانند که هیچ قطعه
الماس عقیق را باز زده قیراط زیاد ندیده الماس
جدید قطعه چهل قیراط و سی قیراط در خانه پادشاه گرا
بسیارست معدن الماس جدید در انتهای یمن

دکن که عبارت از ملک که بلکه و بید رس و ماهورین
ان موضع را مثل جابه می کنند و زنگ را می شنوند و این
را در آن یک می یابند و این نوع پشتر تخته باشد
و لون نیایی و بلوری و زیدی و فستقی و زرد و سرخ
و سیاه نیز می افتد و اندکی تیز تر نیز واقع می شود
و بهتر از الماس جدید حسن همان بتخصص کفازنگ
و نیایی و بلوری است و بعد از آن فستقی و زیدی نیایی
الوان قیمتی خندان ندارد اگر خاصه قطعه از قراط
الماس نیایی و بلوری خوشا که هیچ نقطه از سیاه دور
و سرخ و زیدی و زو نباشد که در کربلکه و بید رس
شو و قیراطی اند اعلم بدو قلو ری می توان خرید و در

شام بکفاز فریک بجهل اشرفی می توان فروخت اگر
قیراط باشد آن تعلق بمساحه باج دارد و غشتری
و تراشیدن الماس در پنج مسکون غیر مردم فریک
کشی و قوف نیت و ان فساق کفره فریک این فن را
خوب میدانند مثل قطعه الماس که ازها قراط باشد
در هند قیراطی چهار قلو ری توان خرید چون بدست کان
افتد و در شام بدو بارس پسند برند ممکن قیراطی بدو داده
قلوری نو فروخت که الماس تراشیده به بی حلا
اگر چه اکثر هوهران را نند که سلطان حیرا دست
اما در نمایش خندان لطافتی ندارد که در اصل جوهر
که انما به لطیف است ابا سبب آنکه در دل کان حیرا غش

محاط گشته لاجرم از تاثیر صحبت با بس کدورت و غبار
 بر جبهه روزگار او گشته چون دست استند و جایک حالاک
 می افتد و باد و به ستماده که فراخور مصلحت دوست
 گرفته و بخته معجون می سازند و حرفی تعید میکنند و بدین
 خوش و ریاضت آن یک ظلمت و کدورت از جبهه
 محو میکنند و بعد از آن رنیت باغ شامان و برایش
 و کردن عروث آن مسکرو و بدان که الماس صلیب
 اجبارت و جمع سنگها را بد و سوراخ توان کردن و طبع
 او سر و وحک است و مرتبه چهارم آنست که آتش
 او را متغیر نمی تواند ساخت و اگر کسی را از یک
 شانه باشد الماس بخود نگاه دارد آن علت را صاحب

دفع کند و دارند و او در نظر سلاطین و حکام است
 عزیز و مکرم نماید و هر چه از اصلاح و فساد بگوید قبول او
 و از هیچ افریده نترسد و نیز گفته اند از علت های
 مثل رص و جدام و صرع و مایولیا دفع کند و دشمن برود
 بیا بد و از صاعقه چشم رخم در امان باشد و اگر خواهند
 بشکنند بهترین بی تیشه نگاه دارند و تیزی تیشه و گرد
 بشکنند بس الماس ریزه را بخورد کسی هندی اعضا را
 ریش کند و اکسیر هلاک شود و خفت برورد و کار عالم
 بکمال قدرت حاصلت بسیار در و بعد کرده اند و الله اعلم
 باب دوم در معرفت یاقوت بد آنکه یاقوت نیز از دروغ
 بیرون نیست موصوفه قدیم طول و عرض آن چهار صد فرسخ است

این الماس را از
 بزرگترین الماسهاست

و احمره را سر اندیب می خوانند و چنین مشهورست
 که آدم صغی صلوٰه الله علیه بحکم ابعطوا منها جمعا ^{بالا} اعطوا
 درین بار پیر بلانزدول کرد و از بهشت عدن و صلدین
 و بر بالای کوه سرنذیب آرام یافت لا جرم بیکت فقه
 مبارک انحضرت معدن یاقوت آشکارا شد اکنون
 ان جمل را قدمگاه بابا آدم می خوانند و فرقه که با طرا
 ربع مسکون می برند از غریزه سیلان که عبارت ^{از بهشت} است
 چهل می شود و بدانکه اصل یاقوت چهار نوع است ^{سرخ و}
 کبود و زرد و سفید یاقوت سرخ هفت لون می
 بهرمانی و اریوانی و دردی و خمری و خلی و لحمی و یاقوت
 کبود چهار رنگ است طاقوسی و نیلی و کحلی و سیر فام ^{یاقوت}

۱۲۰
 زرد نیز چهار لون است شمع و ترنجی و کاهی و یاقوت ^{سفید}
 بلوریت و بسیار چال می شود و لکن قیمت آن در ^{نظام} چال
 حایت به نور و قطعه بهرمانی خوش است تمام عیار چون
 قراط رسد الله علم مصلح و دوز را شرفی قیمت است ^{است} یاقوت
 تمام عیار در دیار عرب و خراسان و هند و در دیار
 بنیرا سیلان به بهای نیکو است و اکنون یاقوت ^{نخ}
 پشته می خرد در دیار هند است که زمارندان و برهمنان
 که سبوح ایشانند چنین بها دارد مشهورست که در ^{مملکت}
 سیروان یاقوت زرد را بهای تمام می خرد چرا که یاقوت
 زرد در دفع طاعون بفرمان الله تعالی است شنبختن
 زرد و نبات مسکول است از بهر آنکه کفا ^{اصلا} رنگ بلور

می کنند بعد از آن مثل آئینه می زنند و رنگ قوت میدهند
و مربع مسوخ می زنند که از قوت فوق العاده
کرد و مگر کسی که درین فن ماهر باشد اما عین الهی خواجه
معلوم شده از جنس قوت است و عین الهی و رواق
و زبلی و غیره از جوهر معدن قوت شرح حاصل میشود
و زبلی سنگ بوم سبز است و بعضی گفته اند زبرجد
عبارت از دست و معدن قوت رودخانه است که مردم
بسیار کار می کنند و زمین آنرا مثل چاه می کنند
و رنگ آنرا می بویند گاه گاه سنگ بوم سبز بدست می آید
که در میان یک خط با دو خط با سه خط درخشان و براق
نزدیک یکدیگر می باشد بدانکه عین الهی را یک زبلی و

و سه زبلی میگویند اگر یک مثقال زبلی سبز بوم
خوش آب که بهر طرف که غلطانند تصور کنند که آب
از او خواهد حکید بدست آید الله اعلم مبلع سبزه فلوری
قیمت آن خواهد بود باقی را قبضه میکنی و اگر رواق
و تربلی و سبلانی که از آن معدن حاصل میشود قیمتی
ندارد و از آنجمله سنگ رواق و سه زبلی خوش
آب که در عربستان نفیض می گویند الله اعلم مثقال
بدنه فلوری بها خواهد داشت اما معدن قوت جدید
درخت ابرج قریب به پیدرست که اعظم نیا و ملک
بنگاه است ساحلیست که او را نیکو نام است و نزدیک
آن حال جریره است که نام او پوکبکست و با قوت جدید

خوش اسیر زک رمانی ار رودخانه ان حرره ^{حاصل}
میشود و حالا با قوتی که در میان مردم منتشر است
نوکبکیست و پیش جوهران معلوم شده که سنگ نوکبکی
از غایت نرمی از آتش بیرون نمی آید و در ممالک هند
سنگ سیدان از نوکبکی قیمت شتر دارد و پیش کفار
فرنگ سختی و نرمی سنگ اعتباری نیست بلکه آب
رانیز و در سنگ که رنگ او پشته است مرعوت
طبع مردیک ایشانست خباثت اگر سنگ بهرمانی
خوش آمدگار بدست ایشان افتد به تسخیر قدرت
رمانی میخیزد و ملاحظه نرمی نمی کنند که غرض پیش ایشان
رنگ جذال اعتباری ندارد و آنرا علم باسم در معرفت لعل

۱۲۹
بدانکه در زمان حشید لعل نبود و بعد از آن نیز کجندگاه
کسی ندیده بود چنین گفته اند که در نواحی بدخشان
ببقدر بر رمانی حالت عطیه زلزله بصورت هر چه نماز
واقع شد که اکثر مردم در آن بلیه هلاک شدند
و فریب شهر بدخشان که بنام سلیمان علیه السلام گویند
بغایت بلند و از صلابت زلزله شوق شده و
یکدیگر رنجیده و بعد از آن لعل از میان آن کوه
بیرون آمده و لعلی که در میان مردم منتشر است از معدن
حاصل میشود چرا که در روی زمین غیر از بدخشان حایبی
دیگر نبوت نه پیوسته و پیش از سیصد سال از آمدن
قطره لعل از بنجا مشقال و شصت مشقال بیرون می آید و لعل

از منت نوع پرور نیست معصوفی و رانی
صافی انشی و عباری و حمی و عفری و بصلی و دانی
اس و گفته اند که لعل را باز و عیار می باید تا تمام
اگر لعل قطره منتقال و چهار منتقال تمام عیار معصوفی
واقع شود که بر وی بی رفت و خوش باشد اسد اعلم
قراطی به دست فلوری قیمت خواهد داشت و رانی
و انشی نیز اگر تمام باشد به نیمه های آن لون دیگر خواهد
بدانکه طبع لعل کرم است و عسک و حکما گفته اند که هر که
لعل بخورد دارد اربع مرضها ندمن محفوظ باشد
و کرده را فوت دهد در وقت مجامعت اساک می کند
و دانه لعل در چشم جمع فلا بن عزیز باشد و جویست

در این کتاب
در این کتاب
در این کتاب

قلب که دو دو جانهای شوریده نه بینه و او را احلام
ببندد و اگر بازوی کودک بدخوی نبندد و بگرد خوی
نکند و در خواب نترسد و اگر در مغرخاب بکار بریزد یک
در وی اسرج کند و فرخ بسیار آورد و بخار معده
و فتح کند و اسد اعلم باب چهارم در معرفت زمره و آنکه
پیش ازین به با نصد سال زمره دارد و موضع حاصل بوده
اول در حوالی دار السلطه مصر قریب بکشته اثرن
اما درین مدت از بین رفتن زمره می که به پنج فلوری
های حاصل نشده و زمره می حالا در میان است از فیک
می زنند بغیر از کورستان یک جای حاصل میشود و لون
نوعست اول بر یک را ریا نه نو خیر و دوم رانی سیم
رکافی

چهارم سلفی اما سلفی قیمتی چندان ندارد و ریحانی نیز بهاها
خواهد بود اما رنگ را زیاده نوزیرا اگر زمره و متقل
واقع شود در کشور هند مبلغ مسخت فلوری قیمت اوست
امه علم و زمانی خوش رنگ بلا عیب همین بها خواهد بود
حکا گفته اند که طبع او سرد و خشک و بعضی گفته اند
معتدلست و گفته اند هر که زمره با خود نگاه دارد از جهت
در چشم امن باشد و رو سببی چشم را بنفاید و دانه
زمره را البته عمر دراز باشد و شب کوری نه بیند
و حکما گفته اند که زمره بار مرهمه ره راست اگر کسی
را بر بلا اهل داده باشند نیم دایک زمره زمانی خوش
رنگ صلا کینه و با دونه رخس ستر پس را که در شام ^{از شکرده}

بود دهند زهر کار کند و بعرق ارشام او پیرون
و مصرت بجای زایل گردد و گفته زمره در سر رنگ خوب است
را اگر بر دیده افنی که گوشت او چو پی از اجزای تریاق ^{فایز است}
بدارند دیده او برتر قد و کور شود و چنانچه گفته اند افنی
چو در زمره نکرده شود و اگر هر جانور موزی مثل مار
و کژدم و غیره که کسی بکزد مقدار قهرا طی زمره
صلا کینند با کلاب و در موضع کزندی بمانند در حال
زهر را جذب کند و درد ساکن گردد و مبالغه کرده اند
که هر که زمره با خود نگاه دارد بسیار دور بین ^{بود}
و رو سببی زهر را بنفاید و اعطت صرع و ماخولیا ^{ببین}
کرد و امه علم باب سیم در معرفت مردارند که مکمل ^ص

مردارید چنانچه بحقیق پوشیده ارد و موضع پیر و نیست
موضع اول قطیف و بحرین و لایت مرعز است و از قدیم
الایام تا این زمان مردارید سیرین نجی بزرگ که احوالی
قطیف و بحرین بدست آمده به شخص ملک از جزیره است
فرب قطیف که در ستم در آن جزیره حال مسود شده
بدانکه مردارید اصل مردارید قطیف است و بحرین
نسبت این دو معاض که ذکر خواهد شد اما معاض ثانی
در تحت البحر قریب به بکاله مملکت که از اقبال میگرد
و اکثر آن بلاد اسلام اند و معاض سیار در حوالی قالیست
که مردارید بسیار بسیار حال میشود اگر چه اکثر مذکور
و سه فاست حال میشود اما یکم شمال بلکه نیم شمال

کم بدست میاید و مردارید در اطراف هندوستان
و در جانب تحت البحر مثل تب بنین و سراندیب
و شمشیره و بکاله و ملاقه و صایم و جاده و جن و غیرهم
منتشر است احوالی قایل هر کدام حاکم عظیم است
نابینده مانند و اگر محل عوشت ثلث ارد در مایند
ما حوالی مصر که انتهای دریای عمانست معاض مردارید
اما بنا دری که مردم آن بحوص مشغولند از اطراف شمال
جدید و حکم و حال و بیعت و جزیره قمران و غیره
دارند رجث که بر جانب جنوب واقع شده است
محلث که مردم آن بحوث لولو استعمال می نمایند
بخصص ملک و حوالی او حال این معاضات که ذکر رفت

شیر خام و سمعیت خاخنه نجی و اسفند و سفید
جای اندک واقع میشود و سبب آنکه در محل آن روی
آب تصدیف ده که با باز ده که پیش نیست هر جا که از روی
آب تصدیف دور ترست حروارید خوش حاله تر می باشد
صدف جانور است که گوشت او لذت سفیده تخم
مرغ می باشد و او نیز مثل ماهی حکم میریزد و بجه بسیار
حاصل می شود و گفته اند چون بخانه شود در اول محل
بوقت باران بر روی آب می آید و قطرات آن بلع
میکند و بدین فرامی رود تا افتاب جلوزا رسد و در
بار بر روی آب می آید و روی افتاب میکند هر طرف که افتاب
میکرد و او نیز میگرد و بوقت غروب نیز بقعر دریا

فرامی رود تا اول سرطان بعد از آن حروارید در سگ
او بدست با حرق تعالی منحل میگردد و آن زردی را که
که در بعضی حروارید است بسبب فساد مزاج صدف می
بود که بنا وقت بر روی آب می آید و بخارانی که بجهت
حرارت که صدف که ده موافق مزاج او باشد و هر حروار
که از سگ او بیرون می آید کجی شیرین سفاف است و
حرارت که زیاد شود حروارید بد رنگ و نیره باشد
و اگر حرارت کمتر باشد هر چه حاصل میشود شبنم و گاهی
و این معالی در آن وقت بود که هنوز حروارید در سگ صدف
منحل نشده اندیم بقیمت حروارید بد آنکه دانه از
بهست قراط که عبارتست از دانه مشکال که قیراطی

کنجود باشد اگر کجی سیرین سفاف خوش خا و ارق
شود اندک علم مبلغ منفاد فلوری قیمت خواهد داشت
و خبا نجه وصف کرده شد منتقال مبلغ نرا را بنده فلوری
از زان خواهد بود اما چنین مردارید حالا در میان خلق خرید
و فروخت نمی شود و مردارید چهار تیره ادا که بدین
صفت موصوفست چه به پا زده فلوری بلکه پشته
قیمت دارد آنچه تخمینا قیمت کرده شد مخصوص
نجمی سیرین سفاف مدور دارد و الا سیرین فام
سفید کافوری این قدر و قیمت نیست و املش شمع
و گاهی خود بها جدا ندارد دیگر اگر گشته هر که
غایبانه در قیمت جوهر شروع کند عالی را کذب

نخواهد بود چرا که بها جی هر نعلق بزرگ و سکل دارد
و آب و اندام بعد از آن بیایع مشتری پس چگونه میس
محسوس نرنا محسوس عا یز باشد ایدیم کجا صبت
مردارید بدانکه طبع مردارید سرد و ترست مردارید
از برای داروی چشم اینست بفرمان الله تعالی ^{او را} حو
کنند و در چشم کشند حکمی نکند و اگر شکوری این
کرد و در سوختن و خاریدن چشم را دفع کند و از نزل
در امان باشد اگر کسی را متفقید یا سبب باشد مردارید
بسی که صلا کنند و را نجا طلا کنند کجا صبت و کند و اندک
ما ششم در معرفت فیروزه بدانکه معدن فیروزه چهار
موضع بیرون نیست معدن اول در حوالی نیشابورست

که از قدیم الایام حال فروزه ابو اسحق و سبزه فام
 قیمتی که خزانة سلاطین را سر و دار است از آن معدن
 حاصل میشود و معدن ثانی در حوالی محبذ بوده و فروزه
 می خسل از آن معدن بیرون آمده اما درین مدت قطعه
 که به پنج فلوری قیمت او باشد از آن بیرون نیامده
 و معدن ثالث در حوالی کرمان قصه است نام اشیا و
 و قریب با قصه محلت است که فروزه حاصل میشود اما فرو
 از معدن را بسبب زمینی و زرد فامی قیمتی ندارد
 و معدن رابع که درین بنجاه سال پیدا شده که بهشت
 نزدیک از رنجان که فروزه جدید از معدن آن گوه است
 اما سنگ آن که از غایت زمینی زودتر متغیر می شود و اگر

چون حال از معدن بسیار است قیمتی چند آن ندارد و فروزه
 خوش رنگ شیر فام و سبزه فام که ابو اسحق عبارت از است
 نیشابوری نیز عبارت از است پس اگر بنا بر قطعه ابو اسحق
 سبزه فام باند ام خوش رنگ موازی بهشت قرار گیرد
 اگر چه فروزه را وزن اعتبار نگردد اندک نمیشود چهار صد
 فلوری قیمت خواهد داشت و موازن قیراطی به بنجاه
 فلوری خواهد بود و الله اعلم باقی را بدان قیاس ممکن
 و این قیمت که تخمین شد مخصوص فروزه نیشابوری سبزه فام
 ابو اسحق نیشابوری خوش رنگ است نه فروزه جای دیگر از فروزه
 نیشابوری را از بوی مسک و کافور و نم زلف نگاه دارند
 و گرمی آتش هرگز لون او متغیر نشود بخلاف معدنهای دیگر

که هر چند خوب نگاه دارند ابد متغیر خواهند و گفته اند
 در غایت بهترین اجازت و اینست که احکام مبارک
 داشته اند و نام او فرج نهاده اند و اگر در زمان شش ماهی
 از مقربان خود چشم گرفتگی حکامی فرمودند که فیروزه با خود
 که چشم و غضب با دشت بعبایت مبدل شود و هر که صباح
 ریزد و چشم او اول ریزد و زده افتد در آن روز هیچ
 باورسد و فرج و نشاط در غایت کمال باشد و این نیز
 گفته اند که هر که در فیروزه بسیار بکرد موجب درازی عمر و
 و کثرت اموالست و مقتدیان و حکام چون ماه نو بدیندی اول
 چشم ریزد و زده انداخته و اگر که فیروزه با خود نگاه
 خوابهای شوریده نه بیند و دشمن بر و طعن نیاید و از هیچ
 آفریده

نیز رسد و در چشم سلاطین و حکام و جمیع خدایان محترم
 و فیروزه در کل کار برند امر اضی که تعلق چشم کل
 داشته باشد نافع بود و الله اعلم بالصواب یا نبی عالم
 باز هر حیوانی بداند که باز هر حیوانی را حکما تعرف بسیار
 اند و او را ماده الحیوة حقیقی گفته اند و چنین فرموده اند
 که هر کس در هفته یک نوبت شش قراط باز هر حیوان بخورد
 او را عمر طبیعی که عبارت از صد و پست سالست ردی
 و در جمیع این چنین عمری بیماری نه بیند و از جمیع علتهای من
 خلاص ماند و او را باز هر سبب آن میکنند که واقع جمیع
 مستحکمانست و دارند و ابد سحایع و دلیر باشد
 و از چشم رحم او را کند و زنده و از هیچ آفریده نشد

و دشمن بر و طغرناید و هیچ کننده او را نتواند کند
و خدمت و در کار بسیار منفعت در تعبیه کرده که فهم آن
مقدور گشت و طریق خوردن او است که شکلی
او را اصلاح کنند با کلاب پس انگشت بر روی زبان بلع
کنند که رسیدن او بدندان نبایت ^{مضی} است از میان
بزکوهی او را با زن مسکونند و بعضی مسکونند که از شکم
او بیرون می آید و این جا نوزدهم جا همچنانکه مسکونست
بابوی خطای باز هر نیز منحصرست به نرگویی بسیارگاه
که اعظم ولایت بر از است و فارس و جنب مشهورست
که نری که صاحب روست مسیحی جز نم خورد بغیر مخلقه
گفته اند و بل ایشان است که هیچ با بری نیست که خوب

مخلقه شسته باشد و بار هر حیوانی و موم بایی در روی
زمین بغیر اگر کوشیا نگاره جایی دیگر نیست مگر موم
معدنیست هم در آن کوه که زبان می پسند غار است
که از سقف آن غار با هر پروردگار هر کجای قطره موم می
میچکد خباخته در سال شصت درم پیش تا کم حاصل میشود
حاصبت او بسیار است اگر شخصی بشود یا ارجایی بلند
باز است بیفتد و از ارباب بدو راه باید مقدار
نیم درم بدو دهند در زبان صحت باید و نیز گفته اند
که استخوان سگ را در حال درست میکنند و بانداج صحت
موصوفست و هر کس می باشد اموال او خوب می باشد غار
موم بایی بمهر و نشان او است که آنچه حاصل میشود بدو

جواب میگوید اما باز نیز بدینان تعلق ندارد تا این
 جانب بدست کدام صیاد افتد و باز نیز در شکم او
 می باشد نبات ضعیف و لا غریبست چنانچه گوشت او را
 بسبب بی غنی توان خوردن چون او را صید می کنند
 فی الحال شکم او را می سکاقت و باز نیز را از میان او
 می کنند و در دهن می اندازند بعد از آن منجمه می شود
 چرا که تا کر مست نرم می باشد و گاه گاه می باشد که در شش
 دام می نهد که صیدی کند و گوشت از آن بجهت عیالان
 بخانه برد و اما گاه پازنی بدام او افتد و باز بهر شکم
 او بیرون آید که دوست فلوری قیمت آن باشد آیدم
 بقیمت باز بهر در زمان شاه رخ سلطان اباراهه پزانه

باز بهری که نیست متقال میرسد قیمت آن دو برابر
 مکه ساه رخ می بود سره از نیست متقال زیاد بودی
 قیمت بسیار داشتی اما آنچه دو متقال و سه متقال است
 قیمتی چندانی ندارد و در بسیار کاره عامه بار بهر عملی
 می سازند چنانچه فرق آن نبات مسکست اگر خواهند
 که بدانند که اصلی کدام است او را بروی سنگی باندند
 آبی بپاشند اگر چنانچه آنچه از و حاصل شود سفید
 باشد اصلیت و اگر سبز رنگ باشد عملی و الله اعلم
 ما یبشع در معرفت عنبر اشهب اگر چه عنبر اشهب
 را غناسبت با جواهر نیست اما بجهت خواصت او را
 بسیار در برابر داشته اند بدانکه عنبر اشهب موم است

که روی در بحر عمان بمرو زمان اثر بر تو ستارگان
این عزت نامه یافته بر ضمیر ضیا کسره ارباب فصل محققانند
که انتهای دریای عمان تا سپهر روزه دار اندیشای مصر آمده
و در دانه طلعات که انتهای ملک بحال است چند جزیره
واقع شده و در سلسله که اب دریا طرف قطب
شمال میل دارد آن جزایر حکمت سلسله دگر که اب
راکش بجانب قطب جنوب است پس آن چند جزیره را
اب میگردد و در آن جزایر جنس اشجار می حد و شمارت
و مکس سل بعد در یک بیابان بر آن درختان شبانه دارند
عسل بسیار در آن میبرد و مردم آن سراب می آید
بعد از آن چند گاه بر تپه آفتاب و اثر بر تو سهیل

۱۰۰
و باقی شهبان ملک و بوی و خاصیت در و طاهر میشود
و چون باد از طرف جنوب دربارا در حرکت می آید
و موج بحر بحالت تمتع انسانی باره باره بکنار می آید
و شغل جماعتی بغیر ازین نیست که مدام در کنار دریای
مرکدام بقدر نصیب باره می باشد گاه گاه می باشد
که پست من سبکبار بدست مردم می افتد و این شهرت
تمام دارد که جماعت تجار را کشتی طلمات افتاد و
هنوز راز روز ما همه عمر ایشان رفیق جز باقی بودند
رفیق ایشان کسکه باد موافق ایشان را از آن طلمات
خلاص داد و در جزیره لنگر انداخته اند تا آنکه بزرگ
جمعی که فتن مشغول شدن و بعضی بخانه بستن سنگی

نجابت بزرگ افتاده بود جامهای سسه را بر آن
می انداختند چون رخت ایشان خشک شد تمام جامهای^{ایشان}
از بوی عنبر معطر شده بود واقف شدند که این
عنبر تمام عنبر است آن عنبر را باره باره کردند و
قصمت نمودند و از بهر آنکه بودند صد مرار حاصل کردند
و بارگشتند بر آنکه عنبرها قصمت شده و خشکاشی و طیفه
و پستقی عنبر شده و صلهای مدور می باشد و در محل
که نم نباشد سه چهار روز بهار می اندارد یعنی سفید
می شود و خاکچه کوبی او را در میان آرد و حریر انداخته
و چون بشکند میان او نیز مثل خشکاشی برده می باشد
و خشکاشی نیز مثل دست اما زود تر بهار می کند

و عنبر طیفه نیز میان او سفیدی دارد و بهار نیز
می اندارد و خاکچه شمامه و خشکاشی اما او طیفه طیفه
بر یکدیگر محکم شده و پستقی و زعفران این نوع است
و لون او مثل مغض بسته کم رنگ می باشد و عنبر شمامه
در مکه مبارک ده مثقال کجا رفلوری و نیم می توان
و خشکاشی کجا رطیفه و سه ربع و پستقی بد و فلوری
و خاصیت او بسیار است اول رایحه طیفه که فی الواقع
بوی او بهترین بوهاست دیگر آنکه پیوسته دماغ
تر می دارد و در دفع سودا و ماخولیات است
با حریر و رد کا چنین گفته اند که هر که عنبر با خود نگاه
دارد سرگز در چشم نه بیند و در نظر مردم عریض

و از جهت کروشگی و دبل و خاریدن اندام و درد
ارزشگی دماغ باشد محفوظ ماند و الله اعلم بالصواب
باب نهم در معرفت لاجورد بدانکه معدن لاجورد اصل
بغیر از کوه بدخشان جای دیگر نیست اگر چه در حوالی کاشان
متعدن دیگر هست که از آن لاجورد میگویند اما سنگی
از آن موضع بیرون می آید مثل سنگ سیه سیاه می باشد
و این لاجوردی که در عمارات ممالک عربستان و روم
و عراق و عرب و عراق عجم و اندر بایجا بکار می برند
پسته لاجورد کاشیت که از آن سنگ سیاه می برند
و رنگ لاجورد میدهند اما آن سنگ سیاه را چون صلا کنند
و کاسه و صحن چاک کنند و چون بکوزه برند در حال کدختن

رنگ لاجورد لطیف بر می آید و اینگونه گران نیز از آن
سنگ سیاه را عینای لاجوردی می سازند و خردی
از آن سنگ بکار می برند که آن رنگ پیدا میکند و این
را بغیر از معدن کاسان جای دیگر حاصل نبوده و هر کاسه
و صحن و غیره که در ممالک رومی و یمن مثل صحن
و خراپسان و عراق و عربستان می سازند و از آن
کاسه و صحن می مانند بس در بلاد و بعد از این نوع سنگ
قیمت تمام دارد و لاجوردی که از آن سنگ می برند
و لون لاجورد میدهند بغیر از نقش عمارت بکار دیگری نمی آید
و نیز بعد از آن اصل خود بایزد و سیاه میشود و لاجورد
اصل بدخشان رنگ که از معدن بیرون می آید همان رنگست

که از معدن بیرون آمده و برین سبب چنانچه لاجورد
اصل ترین جوهر است چرا که صلابه و آتش و مکرور شدن و
جس و غیره لون او متغیر نمیشود و گفته اند که دیوان
با مرعی تعالی و حضرت سلیمان علیه السلام معدن لاجورد را پیدا
کرده اند و این صخره را آن معدنیت چرا که معدن ^{قرب}
به بنای سلیمان است و این سخن محقق پیوسته که شهر قدیم ^{خشان}
را با مرسلیمان بنا کردند و لاجورد در حوالی آن شهر حاصل
شده و اکنون می شود و بدخشان که به ملک و سیاحت
اما تمام کو بهستان است و منبع آن امر که عبارت از ^{است}
که از آن آب گشتی میکنند و بیشتر می روند و قریب معدن
لاجورد است و اطراف آب با خطای نورانی می گذارند

و این طرف آب ایران بدانکه سنگی که ارکان لاجورد ^{بیرون}
می آید به نوع است اول و صله مثل سقیر مرغ درخت
و سنگ نرم و چون آن را از پوست بیرون آورند چنان
شستن ندارد و صلابه می یابد کرد و بکار برد و این ^{نوع}
لاجورد را بکشت خوبی صد مثقال به بیست و پنج غلوی
همه جا می خرد و لاجورد را حاضر خزان باوشا است
نوع دوم می علاف بیرون می آید و برور که از
سفید می باشد و این نوع سنگ را می باشد و نوع ^{سنگ}
نیز و صله و صله از معدن بیرون می آید که از صد مثقال
بیشتر می مثقال لاجورد باقی سنگ سفید است
چون از معدن بیرون آید این هر دو نوع سنگ حاجت

بشستن دارد اندکیم کجاست لاجورد بداند که هر که
لاجورد با خود دارد ارغلت سودا که در دست
مردم همیشه سیر می‌کند و خوردن او در ^{جگر}
را دهن کند و خون اصفافی دارد و اگر در مفرحات بکار
خون طلای را رقیق کند و داند و مقوی باشد و فرج بفراید
و اگر لاجورد لطیف را چون سرمه در چشم کشد که تعلق
بچشم داشته و دفع کند و نور بفراید و اگر در چشم
و سبک روی در آمان باشد بایستیم در معرفت مرجان بداند که
مرجان از سه موضع بیرون نمیشود طونس که شهد اعظم بلاد
مغربست و بر ساحل دریا واقع شده و در محلیست که مرجان
در قعر دریا واقع میشود و غواصان دامها گرفته و بفرور

۱۵۶
مروند و مرجان میزنند و دامها بیرون می‌آورند و چنان میکنند
که مرجان در قعر دریاست چون بیرون می‌آید منجمد میشود
اما مرجان طونس همه زکین تر و بهترست و ساحلهای
بر مرجان طونس می‌باشد و گرم خورده کم می‌افند و در شاخه
در مرغزیر شاخهای سیاه و سفید می‌شود و از دریا می‌روید
اما سفید خود هیچ کاری ندارد اما سیاه را می‌راشند
و از آن در عبتان مارک می‌دانند و نام آن سیرج
نهادند و در هر مرجان سیاه و سفید می‌گویند و چنان
ناتراشیده و درست اگر بخطا برند سود بسیار کند
چون که کفاز رنگ و خطای مرجان را حوارج رجه میکنند
و در کجرات و همد و جوین و برکه بلامند و ستانست

تمام دارد اما مرغان را شنیده ریه درخشان
و کیلان و سمرقند مقابل نقره است و حاضیت او است
که در کردن مصروع چای کنند صرع از ذرا یل شود
اگر صاحب نقرس با خود نگاه دارد نفع بسیار میند
و در مفرحات بکار برند خون دل صافی کند و روح را ^{فوت}
و هد مرغان موصول را برین دندان باشند محکم کند
و گوشت برویاند و زردی و سبزی دندان ببرد
و اگر مرغان صلا کرده در چشم باشند اعصاب را
قوی گرداند و روشنی چشم بمفاید و جلادهد و مبالغه ^{کرده اند}
که هر کس مرغان با خود دارد اگر کید دشمنان ابرم کرد
و الله اعلم باین باردم در موفت عقیق بدانکه موصی ^{شدن}

۱۶۷
عقیق در سه محلت محل اول در ضیاعان که اعظم بلا و کین
و محل ثانی در کجرات شهر است که از ابروج مکنید
و در حوالی آن شهر عقیق بسیار حاصل میشود و محل ثالث
قصیه است در حوالی کلبا که نام او کلوری انجا نیز حاصل
میشود اما کلوری چیزی نیست عقیق بروج اگر چه
رنگ خست دارد اما مثل عقیق بمن نیست و عقیق بمن
بسیار خوب خوش رنگ می باشد و خواصی در شان عقیق
گفته اند مخصوصست بعقیق بمن و در جمع بلا و رفع مسکون
عزیزست و ارباب گیت و دولت نظر کردن در مبارک
و آشنه اند و احادیث نبوی علیه السلام در شان عقیق
دارد شده بتحقیق پیوسته و صحایه بالعین ^{علیه السلام} رسول

بجست نین و تبرک حاتم عقیق بمنی در دست کرده اند
 و اکنون نیز صلحای یک و مدینه مبارک و بمنی مشهور
 و غیره حکمت تبرک با خود نگاه دارند و در بلاد
 حبشه نیابت عرو و مکرم است و قیمت تمام دارد
 و گفته اند هر که عقیق با خود دارد بر همه خصمان مطهر گردد
 و اگر کل بلاد در خطر و امان باشد و هر زنی که بوقت حمل عقیق
 بمنی در زیر زبان گیرد بار نهادن و آسایش دهد و اگر صلابه
 کرده داخل معجون سازند در مجامعت امساک منی کند
 و قوت کرده دیاه را بنفاید و عقیق موصل صلابه کرده
 در دندان که گوشت ازین اورد فتنه باشد نباشد گوشت
 برویاند و پنج دندان محکم سازد بوی دمان ببرد و زردی

و اگر کسی در نگین ما توفیق الاله نقاش کند و در انگشت
 داشته باشد منافع بسیار بیند و در چشم مردم آرد
 و دشمن مکرم و عزیز نماید و الله اعلم بالصواب ^{در معرفت} باید دارم
 چشم بدانکه میان کاشخ و خطای لاینبی است و در بلاد
 میگویند و در حوالی حتن رودخانه است که آب او ^{چنان}
 میرود و بدانکه در روی زمین بغیر از آن رودخانه
 چشم نیست و نبوده و او را هفت لول است ^{خانی} ^{نوبی} ^{اسفندی}
 از دیگر ما بهتر است و بغایت شک مبارک است و حکما
 او را برابر جوهر داشته اند و در خطا عت تمام دارد
 و احرار و وزرای خطای منی کمر شمشیر نمی بینند و اگر
 در فن حکاک و کندان ممرنه ما بزند که هفت طغنه

و خطای هر یکی در صورت که نشود جابجایی در دهم می نماید
عقل هر آنست جابجایی که ششم پیش از آن مصلحت هر
فلوری بر می آید و هر یکی بقدر خود دهم میدارند و
هر کسی بدان بار رود از بخار و غیره اگر ششم نباشد
باشد جذای اعتباری نخواهد داشت و نوبت ششم در خطای
همما سبب آن می تواند بود که در آن صوب ضاعف بسیار
می افتد و خرابی بی حد بسبب ضاعف واقع میشود و در
طاعون و ضاعف آنست با مراد تعالی حاجت
و گرانکه خفقان را بجای بر طرف می سازد و گفتند
هر که با خود ششم داشته باشد از علت بوی و کما و ندامت
و دارنده ششم از پس بر صحت را مانا باشد و الله اعلم بالصواب